

รายงานฉบับสมบูรณ์
โครงการประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ

เสนอ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

โดย

คณะทำงานผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ และ
คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ร่วมกับ
ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสม
สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สัญญาเลขที่ RDC 4 / 003 / 2541

สารบัญ

หน้า

คำนำ

ก

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ค

บทที่ 1

ความเป็นมาของชุดโครงการ

1

1.1 หลักการและเหตุผล

1

1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตการดำเนินงาน

3

1.3 องค์กรผู้รับผิดชอบและคณะทำงาน

3

1.4 ระยะเวลาการดำเนินงาน

4

1.5 เป้าหมาย แผนงานและกิจกรรม

4

บทที่ 2

รายงานผลการดำเนินงานโครงการประสานงาน

9

2.1 แนวความคิดพื้นฐานในการประสานงาน

9

2.2 การดำเนินงานประสานงานเครือข่าย

10

2.3 การดำเนินงานประสานการพัฒนาวิทยุวิจัย

11

2.4 การดำเนินงานประสานเครือข่ายการเรียนรู้

14

บทที่ 3

การดำเนินงานประสานการจัดตั้ง สกว.ภาคเหนือ

31

ภาคผนวก

เอกสารแนบท้ายหมายเลข 1 - 11

คำนำ

รายงานผลการดำเนินงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือนี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของพันธะผูกพันที่ทีมประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือมีต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในการให้ทุนสนับสนุนเพื่อประสานงานโครงการวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือเพื่อปฏิบัติภารกิจประสานงานพัฒนาโจทย์การวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชนและธุรกิจชุมชน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการดำเนินงานประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือจะสิ้นสุดลงตามสัญญาโดยมีการใช้ประโยชน์ด้านโจทย์การวิจัยและบุคลากรที่ทำหน้าที่ประสานงานจากชุดประสานงานนี้เพื่อไปดำเนินการจัดตั้ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สาขาภาคเหนือซึ่งเป็นการทดลองปฏิบัติการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งได้มีการขออนุมัติปิดโครงการไปแล้วเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2546 แต่คณะทำงานก็ยังมีพันธะผูกพันในการรวบรวมผลงานที่ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว แต่ยังไม่ได้จัดการให้ครบถ้วนตามกระบวนการและขั้นตอนของการบริหารงานวิจัย

ทีมประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ไคร้ขอขอบพระคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นอย่างสูงในการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และขอขอบคุณกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มนักวิจัย รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายด้วยความจริงใจที่ได้ให้ความร่วมมือสนับสนุนภารกิจของทีมประสานงานด้วยดีมาโดยตลอด สุดท้ายทีมประสานงานฯ ขอขอบพระคุณ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้อำนวยการฝ่าย 4 ที่ได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะและเป็นพี่เลี้ยงมาด้วยดีโดยตลอด รวมทั้ง ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง ผู้อำนวยการ สกว. ที่ได้เชิญชวนแนะนำในการริเริ่มงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจนทำให้ความคิดและวิธีการส่วนหนึ่งที่เกิดจากชุดประสานงานนี้ได้รับการสร้างเป็นรูปธรรม

ทีมประสานงาน

ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การประสานความร่วมมือและสร้างเครือข่ายการวิจัยและพัฒนาระหว่างทีมประสานงานส่วนกลางและทีมประสานงานในพื้นที่ทางภาคเหนือเป็นไปตามมติของคณะกรรมการนโยบาย กองทุนสนับสนุนการวิจัยเมื่อการประชุมครั้งที่ 6/2538 วันที่ 4 พฤศจิกายน 2538 ได้เสนอให้มีคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ดังนั้นทีมประสานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ จึงตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สร้างกระบวนการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนในภาคเหนือ โดยมีระยะเวลาดำเนินการ 6 เดือน ตั้งแต่ 1 มิถุนายน ถึง 30 พฤศจิกายน 2541

ผลการดำเนินงานโครงการประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ สรุปได้ดังนี้

1. ได้ดำเนินการทบทวนศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพและค้นหาประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาธุรกิจของชุมชน โดยคนในชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของ ร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ และร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจด้านต่างๆ ทั้งนี้ได้มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาและหาทางเลือกในการประกอบการดำเนินธุรกิจของชุมชนที่มีความหลากหลายทางกิจกรรมในด้านการสะสมทุน การผลิต การแปรรูป การจำหน่าย การบริการ การบริโภค ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและตลาดเอกชน อันมีลักษณะเกื้อกูล เหมาะสมต่อภูมิปัญญา วิถีชีวิต ตลอดจนเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งเกื้อกูลและเหมาะสมกับระบบนิเวศของชุมชนที่แตกต่างไปในแต่ละท้องถิ่นและพื้นที่ต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจชุมชน
2. ดำเนินงานประสานงานเครือข่ายความร่วมมือและการประกาศเจตจำนงการวิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือทำให้ได้รับเอกสารเชิงหลักการและข้อเสนอโครงการวิจัยทั้งสิ้น 31 โครงการ ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มโครงการวิจัยธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน ได้ดังนี้ (1) กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือก (2) กลุ่มหัตถกรรม (3) กลุ่มสะสมทุน (4) กลุ่มร้านค้าชุมชน (5) กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (6) กลุ่มธุรกิจชุมชน/เศรษฐกิจชุมชนประเภทอื่น
3. การดำเนินงานประสานการพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ๆ และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ผลการวิจัยในชุมชนภาคเหนือ โดยดำเนินงานประสานงานเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย และการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่และถ่ายทอดองค์ความรู้เดิมนั้น ได้ดำเนินการจัดประชุมและสัมมนาทั้งหมด 3 เรื่องคือ (1) การเสวนาว่าด้วยกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2541 (2) การสัมมนาสถานภาพและแนวทาง

การวิจัยเศรษฐกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2541 (3) การ
สัมมนาแนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชน จังหวัดพะเยา เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2541

4. การดำเนินงานประสานการจัดตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานสาขา
ภาคเหนือ ชั้นที่ จังหวัดเชียงใหม่ โดยร่วมกับกับ ศ.ดร.ปิยะวัติบุญ-หลง รองผู้อำนวยการ
สกว. โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับชุมชนและท้องถิ่น เพื่อที่จะสามารถตอบ
ปัญหา สร้างรูปแบบและการเสนอทางเลือกในการพัฒนา รวมทั้งการสร้างกระบวนการปรับตัว
อันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นในภาคเหนือ

บทที่ 1

ความเป็นมาของชุดโครงการ

1. หลักการและเหตุผล

สถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมาได้ทำให้สังคมไทยประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวมเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากอัตราการขยายตัวอยู่ในระดับสูงเฉลี่ยถึงร้อยละ 7.8 ต่อปี รายได้ต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้นจาก 2,100 บาท ในปี 2504 เป็น 68,000 บาท ในปี 2538 ตามราคาประจำปี อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการพัฒนาประเทศจะบรรลุเป้าหมายทางการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่กิจกรรมและความมั่นคงทางเศรษฐกิจยังคงกระจุกตัวในภาคมหานครและปริมณฑล และส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยที่มุ่งเน้นการแข่งขันเพื่อสร้างความมั่นคงในด้านรายได้ อันทำให้สังคมไทยมีความเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น และได้เกิดปัญหาทางด้านพฤติกรรมของคนในสังคมซึ่งขาดศีลธรรม จริยธรรม ขาดระเบียบวินัย มีการเอาัดเอาเปรียบ ทำให้ค่านิยมดั้งเดิมที่ดีงามของไทยเริ่มจางหายไป พร้อมกับการล่มสลายของสถาบันครอบครัว ชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น จากสภาพดังกล่าวส่งผลให้ครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่นเริ่มอ่อนแอไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) จึงกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัว และชุมชน โดยการ ส่งเสริมบทบาทภาคธุรกิจเอกชน และองค์การพัฒนาเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น ตลอดจนเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้มีอาชีพนอกภาคเกษตรในหมู่บ้าน

เมื่อพิจารณาถึงแนวทางการพัฒนาภาคเหนือ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 แล้ว ปรากฏว่า ได้กำหนดแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนเพื่อให้ครอบครัวและชุมชน มีบทบาทในการพัฒนาสถาบันของตนเองและสังคมโดยรวม โดยเน้นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในครอบครัวและชุมชน การส่งเสริมการรวมตัวของชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจให้เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวและชุมชน ตลอดจนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการเสริมสร้างการจัดตั้งองค์กรชุมชนเครือข่ายของชุมชน รวมทั้งการส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยและสรุปบทเรียน การดำเนินงานของ องค์กรชุมชนทุกประเภท เพื่อสร้างรูปแบบและตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และสามารถนำไปส่งเสริมประยุกต์ใช้กับองค์กรชุมชนต่างๆ ในอนาคต

จากแนวทางการพัฒนาภาคเหนือดังกล่าว ประกอบกับนโยบายของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ต้องการจะกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวในการร่วมแก้ปัญหาและกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเอง จึงถือได้ว่าการส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการสร้างโครงการสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นการสร้างโครงการสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนโดยรวดเร็ว และการดำเนินงานจะเน้นในลักษณะของชุดโครงการที่มุ่งระดมนักวิจัย ผู้ใช้ผลงานวิจัย และผู้เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานของรัฐ ภาคธุรกิจเอกชน สถาบันการศึกษา สถาบันวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชน มาร่วมกันตั้งโจทย์การวิจัยร่วมในกระบวนการวิจัย และการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ต่างๆ

ความพยายามของฝ่ายสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีมากขึ้น หลังจากที่มิถุนายนผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนส่วนกลางได้เข้ามาประสานงานทางภาคเหนือ เพื่อพัฒนาโจทย์และโครงการวิจัยใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ประโยชน์ การสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่และเกิดเครือข่ายของผู้สนใจในกิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งการนำเอาผลการวิจัยไปใช้ปฏิบัติจริงในชุมชน ทั้งนี้คณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนส่วนกลางได้ประสานงานให้เกิดโครงการจัดสัมมนา **"แนวทางการพัฒนางานวิจัยธุรกิจชุมชนในภาคเหนือ"** เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2540 ณ อาคารศูนย์กล้วยไม้ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยอาศัยการพัฒนาธุรกิจชุมชนเป็นพื้นฐานการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อทบทวนสถานการณ์เศรษฐกิจและธุรกิจชุมชนในเขตภาคเหนือ เพื่อระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาโครงการวิจัยซึ่งเกิดจากการมองภาครวมอย่างมีการเชื่อมโยงและมีส่วนร่วมจากผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรชาวบ้านที่ทำธุรกิจชุมชน และเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างนักวิจัยในสถานศึกษาต่างๆ กับองค์กรชุมชน ซึ่งโครงการการจัดสัมมนาดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นสาระในด้านสถานการณ์เศรษฐกิจชุมชนและข้อเสนอแนะจากที่ประชุมที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากรอบโจทย์วิจัยหรือประเด็นวิจัย รวมทั้งผู้เข้าร่วมสัมมนาได้มีความรู้ ความเข้าใจต่อเศรษฐกิจชุมชนในภาคเหนือโดยภาพรวม

ดังนั้นเพื่อให้มีการประสานความร่วมมือและสร้างเครือข่ายการวิจัยและพัฒนาระหว่างทีมประสานงานส่วนกลางและทีมประสานงานในพื้นที่ทางภาคเหนือให้เกิดขึ้นและครอบคลุมตามมติของคณะกรรมการนโยบาย กองทุนสนับสนุนการวิจัยเมื่อการประชุมครั้งที่ 6/2538 วันที่ 4 พฤศจิกายน 2538 ได้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงมีความจำเป็นในการสร้างคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ซึ่งเป็นคนท้องถิ่นที่จะทำหน้าที่ประสานความร่วมมือด้านการวิจัยและพัฒนา ตลอดจนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันในชุมชนวิจัยและผู้ให้ประโยชน์จากงานวิจัย

2. วัตถุประสงค์และขอบเขตการดำเนินงานประสานงาน

การประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างกระบวนการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน ในภาคเหนือโดยการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งได้กำหนดขอบเขตการดำเนินงานประสานงาน ดังนี้

- 2.1 ดำเนินการประสานงาน พัฒนาโจทย์การวิจัยและโครงการวิจัยใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ผลการวิจัยในชุมชนภาคเหนือรวมทั้งการสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ในท้องถิ่น
- 2.2 จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสำรวจและพัฒนาโจทย์วิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนในภาคเหนือ
- 2.3 จัดการประชุมปรึกษาหารือในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างสถาบันการศึกษาองค์กรภาครัฐและเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรธุรกิจชุมชนอันเป็นพื้นฐานของการสร้างชุมชนวิจัยในภาคเหนือ
- 2.4 พัฒนาและขยายเครือข่ายการประสานความร่วมมือในการวิจัยและพัฒนา ด้านเศรษฐกิจชุมชนทางภาคเหนือรวมทั้งการพัฒนารูปแบบการบริหารงานวิจัยให้มีประสิทธิภาพและเข้มแข็ง
- 2.5 จัดทำระบบฐานข้อมูลบุคคลและเอกสารเพื่อสนับสนุนการบริหารงานวิจัย ด้านเศรษฐกิจชุมชนในภาคเหนือ
- 2.6 จัดทำรายงานความก้าวหน้าเมื่อครบ 3 เดือนและสรุปผลการดำเนินงานเมื่อครบ 6 เดือน เสนอต่อ สกว.

3. องค์กรผู้รับผิดชอบและคณะทำงานผู้ประสานงาน

การประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือมีสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ เป็นองค์กรหลักรับผิดชอบร่วมกับ คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (RISE - AT) สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีคณะทำงานผู้ประสานงาน ดังนี้

- 3.1 นายสินธุ์ สโรบล หัวหน้าคณะทำงานผู้ประสานงาน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ
- 3.2 นายสมคิด แก้วทิพย์ คณะทำงานผู้ประสานงาน คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้
- 3.3 นายเจียรเอก ดิยพงศ์พัฒนา คณะทำงานผู้ประสานงาน RISE - AT มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 3.4 นายยุทธชัย ดำรงมณี เลขานุการคณะทำงานผู้ประสานงานสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ

4. ระยะเวลาการดำเนินงานประสานงาน

การประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจภาคเหนือมีระยะเวลาในการดำเนินงาน ประสาน 6 เดือน ตั้งแต่ 1 มกราคม - 30 มิถุนายน 2541

5. เป้าหมาย แผนงาน / กิจกรรมและผลที่คาดว่าจะได้รับการประสาน ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือในปี 2541 - 2543

เป้าหมาย	แผนงาน / กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1. การสร้างระบบเครือข่ายความร่วมมือประสานงาน การวิจัยและพัฒนาโจทย์ เศรษฐกิจชุมชนในภาค จังหวัดต่างๆ รวมทั้งการ ประกาศโจทย์วิจัยทาง ภาคเหนือ	1.1 ติดต่อและนัดพบนักวิชาการ และนักวิจัยในท้องถิ่น 17 จังหวัด ภาคเหนือรวม 6 กลุ่มจังหวัด ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 แม่ฮ่องสอน, เชียงใหม่, ลำพูน กลุ่มที่ 2 เชียงราย, พะเยา, น่าน	1.4.1 ได้รูปแบบการประสานงาน/ความร่วมมือในการวิจัยและพัฒนา ธุรกิจชุมชนเฉพาะท้องถิ่น ในรูปแบบต่าง ๆ 1.4.2 ได้บุคคลที่คาดว่าจะ เป็น Resource person ในกลุ่ม

	<p>กลุ่มที่ 3 ลำปาง,แพร่,อุตรดิตถ์</p> <p>กลุ่มที่ 4 พิจิตร,พิษณุโลก,เพชรบูรณ์</p> <p>กลุ่มที่ 5 ตาก,กำแพงเพชร,สุโขทัย</p> <p>กลุ่มที่ 6 นครสวรรค์,อุทัยธานี</p>	17 จังหวัดภาคเหนือ ของทีมประสาน
เป้าหมาย	แผนงาน / กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	<p>1.2 ติดต่อและจัดประชุมกับกลุ่มบุคคลที่คาดว่าจะเป็ Resource person ในกลุ่มจังหวัด 17 จังหวัดภาคเหนือ และประสานงานให้เกิดวิทยวิจัยในระดับชุมชนท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัด</p> <p>1.3 แนะนำชุดโครงการวิจัยเศรษฐกิจ/ธุรกิจชุมชน</p> <p>1.4 จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ธุรกิจชุมชนในพื้นที่/ท้องถิ่น</p> <p>1.5 ประกาศวิทยวิจัยโดยเน้นกระบวนการทำวิจัยร่วมเชิง interdisciplinary</p> <p>1.6 รับ Concept paper และ Reviewร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิของสกว.และ พัฒนาFullproposal และจัดเตรียมส่ง Reviewer</p> <p>1.7 สรุปข้อคิดเห็นส่งเข้าสกว.เพื่ออนุมัติและเซ็นต์สัญญา</p>	<p>1.4.3 ได้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านการวิจัยและพัฒนาธุรกิจชุมชนระหว่างหน่วยงานสถาบันและองค์กรชาวบ้านที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ</p> <p>1.4.4 มีการประสานงานวิจัยแต่ละชุดในลักษณะ Interdisciplinary จากบุคคล/องค์กรหลายฝ่ายเช่นนักวิจัย นักพัฒนาองค์กรชาวบ้าน และหน่วยงานของรัฐบาล</p>
2. โครงการวิจัยที่ได้รับอนุมัติจาก สกว. สามารถดำเนินได้ตามกำหนดเวลา และสามารถตรวจสอบ	2.1 เยี่ยมโครงการวิจัยที่ได้เซ็นต์สัญญาให้ดำเนินการเป็นรายโครงการเพื่อทราบถึงความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคต่างๆ ตลอดจนคน	2.1.1 โครงการวิจัยทุกโครงการสามารถดำเนินการวิจัยให้แล้วเสร็จภายในกำหนดเวลาที่ระบุ

ความก้าวหน้าได้	โครงการวิจัยต้องการให้คณะผู้ ประสานงานและสกว.ดำเนินการ รวมทั้งจัดประชุมร่วมกันระหว่าง โครงการวิจัยต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึง ความก้าวหน้าและเกิดการ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอันอาจ นำมาซึ่งโจทย์ใหม่ของชุมชน	ไว้ใน Proposal
เป้าหมาย	แผนงาน / กิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
3. การพัฒนาโจทย์ และ โครงการวิจัยใหม่ๆ ที่มี ประโยชน์ต่อการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชน และ สอดคล้องกับความ ต้องการของผู้ใช้ประโยชน์ ของชุมชนทาง ภาคเหนือ	3.1 จัดเวทีเสวนาในกลุ่มจังหวัด พื้นที่ ภาคเหนือเพื่อกระตุ้นให้เกิด การพัฒนาโครงการวิจัยเศรษฐกิจ ชุมชนในกลุ่มจังหวัด 3.2 ประสานงานกับ Resource person เพื่อจัดการเสวนา เศรษฐกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัด ภาคเหนือ 3.3 จัดให้มีการประชุมหารือระหว่าง ผู้ทรงคุณวุฒินักวิจัย และผู้ใช้ ผลงานวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ที่ น่าสนใจ โดยในระยะ 6 เดือนนี้จะ จัดประชุมลักษณะนี้ 1 ครั้ง ใน เรื่อง Ecotourism และเกษตร ทางเลือก 3.4 เมื่อมีโจทย์วิจัยที่ชัดเจนแล้ว จะจัดการประชาสัมพันธ์ ประชุม หารือกับกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจ (โดยเฉพาะนักวิจัยรุ่นใหม่) ตลอดจนอำนวยความสะดวกในด้าน ต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการให้คำปรึกษาใน	3.1.1 ได้โจทย์วิจัยเพื่อ พัฒนางานชุมชนภาคเหนือ 3.1.2 มีการจัดเวที เสวนาโดยทีมประสานงาน ในภาคเหนือร่วมกับ Resource person 3.1.3 ได้โจทย์วิจัย เกี่ยวกับ Ecotourism และเกษตรทางเลือก 3.1.4 เกิดโครงการวิจัย ใหม่ใน ชุมชนท้องถิ่น ภาคเหนือ

	การทำข้อเสนอโครงการวิจัยแก่ ผู้สนใจจนเกิดโครงการวิจัยขึ้น	
4. การประชาสัมพันธ์ งานวิจัยที่กำลังดำเนินงาน อยู่ในพื้นที่และการ ปรับปรุงฐานข้อมูล/ บุคคล/เอกสารด้าน เศรษฐกิจชุมชน ภาคเหนือให้ทันสมัยขึ้น	4.1 ย่องานวิจัย และสรุปผลการ ดำเนินงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ลงใน หนังสือพิมพ์และวารสารทาง วิชาการ 4.2 รวบรวมและปรับปรุงฐานข้อมูล ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชน ภาคเหนือเพิ่มเติม	4.1.1 ทราบความ เคลื่อนไหวของการ ดำเนินการวิจัยเศรษฐกิจ ชุมชนในภาคเหนือ 4.1.2 ได้ฐานข้อมูลที่ ทันสมัยในชุมชนภาคเหนือ
5. พัฒนาวิธีการทำงาน ของทีมประสานงาน ภาคเหนือที่มี ประสิทธิภาพและ ประสิทธิผล สูงขึ้นอย่าง ต่อเนื่อง	5.1 จัดประชุมภายในทีมผู้ ประสานงานเดือนละ 2 ครั้ง และ ประสานงานอย่างใกล้ชิดกับ สกว. และจัดสัมมนาร่วมกันระหว่างทีม ประสานงานส่วนกลางและสกว. เพื่อ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และ พิจารณาหาแนวทางในการทำงานที่มี ประสิทธิภาพ	5.1.1 เกิดวิธีการทำงาน ที่มี ประสิทธิภาพ และ เหมาะสมยิ่งขึ้น

**6. แผนงาน / กิจกรรมหลัก ระยะเวลา และผลที่คาดว่าจะได้รับในช่วง
ระยะเวลา 6 เดือน (มกราคม - มิถุนายน 2541)**

แผนงาน / กิจกรรม	ระยะเวลา	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1. Identify โจทย์เพื่อให้ เหมาะสมกับพื้นที่พร้อมทั้งประกาศ โจทย์ไปยังสถาบัน การศึกษา	ม.ค. 41	1.1 ได้โจทย์วิจัยที่มีความชัดเจน พร้อมทั้งประกาศให้ส่ง Concept paper มายังที่ประสานภายใน
2. ติดต่อนัดพบนักวิชาการและ นักวิจัย รวมทั้งแนะนำชุดโครงการวิจัย เศรษฐกิจ/ ธุรกิจชุมชนในท้องถิ่น	ม.ค. - มิ.ย. 41	1.2 ได้รูปแบบการประสานงาน/ ความร่วมมือในการวิจัยและพัฒนา ธุรกิจชุมชนเฉพาะท้องถิ่นในรูปแบบ
17 จังหวัดภาคเหนือรวม 6 กลุ่ม		

<p>จังหวัด ได้แก่</p> <p>กลุ่มที่ 1 แม่ฮ่องสอน, เชียงใหม่, ลำพูน</p> <p>กลุ่มที่ 2 เชียงราย, พะเยา, น่าน</p> <p>กลุ่มที่ 3 ลำปาง, แพร่, อุตรดิตถ์</p> <p>กลุ่มที่ 4 พิจิตร, พิษณุโลก, เพชรบูรณ์</p> <p>กลุ่มที่ 5 ตาก, กำแพงเพชร, สุโขทัย</p> <p>กลุ่มที่ 6 นครสวรรค์, อุทัยธานี</p> <p>3. จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ธุรกิจชุมชนในพื้นที่/ท้องถิ่น</p> <p>4. สํารวจ Resource Person ในพื้นที่/ ท้องถิ่น</p> <p>5. รับ Concept paper และ Review ร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิของ สกว.</p> <p>6. พัฒนา Full proposal และจัดเตรียมส่ง Reviewer</p> <p>7. สรุปข้อคิดเห็นส่งเข้า สกว. เพื่ออนุมัติและเซ็นสัญญา</p> <p>8. พัฒนา Master plan ของทีมประสานเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ</p>	<p>ก.พ. - มี.ค. 41</p> <p>ก.พ. - มี.ค. 41</p> <p>ก.พ. - มี.ค. 41</p> <p>เม.ย. - พ.ค. 41</p> <p>มิ.ย. 41</p> <p>ก.พ. - เม.ย. 41</p>	<p>ต่าง ๆ</p> <p>1.3 ได้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านการวิจัยและพัฒนาธุรกิจชุมชนระหว่าง หน่วยงาน สถาบันและองค์กรชาวบ้านที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ</p> <p>1.4 มีการประสานงานวิจัยแต่ละชุดในลักษณะของ Interdisciplinary จากบุคคล/องค์กรหลายฝ่าย เช่น นักวิจัย นักพัฒนา องค์กรชาวบ้านและหน่วยงานของรัฐบาล</p> <p>1.5 ได้รวบรวมทำเนียบ Resource Person ด้านเศรษฐกิจชุมชน</p> <p>1.6 ได้ Concept paper จำนวนไม่น้อยกว่า 15 เรื่อง</p> <p>1.7 ได้ Proposal จำนวนไม่น้อยกว่า 15 เรื่อง</p> <p>1.8 ได้ Master plan ของทีมประสานเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ</p>
---	--	---

บทที่ 2

ผลการดำเนินงานโครงการประสานงาน ชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ

2.1 แนวความคิดพื้นฐานในการประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน

การประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ได้มีแนวความคิดพื้นฐานในการประสานงาน สืบเนื่องจากการทบทวนศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์และค้นหาประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาธุรกิจของชุมชน โดยคนในชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของ ร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติ และร่วมกันรับ ผลประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจด้านต่างๆ ทั้งนี้โดยมีจุดหมายว่าวิธีการหรือกระบวนการทางธุรกิจชุมชนจะมีประโยชน์ในการพัฒนาคนและชุมชน รวมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยตรง อันจะส่งผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนต่อไปด้วย

แนวความคิดพื้นฐานการประสานงานด้านเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ได้มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาและหาทางเลือกในการประกอบการดำเนินธุรกิจของชุมชนที่มีความหลากหลายทางกิจกรรมในด้านการสะสมทุน การผลิต การแปรรูป การจำหน่าย การบริการ การบริโภค ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและตลาดเอกชน อันมีลักษณะเกื้อกูล เหมาะสมต่อภูมิปัญญา วิถีชีวิต ตลอดจนเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งเกื้อกูลและเหมาะสมกับระบบนิเวศของชุมชนที่แตกต่างไปในแต่ละท้องถิ่นและพื้นที่ต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจชุมชน ในที่สุด

จากแนวความคิดพื้นฐานดังกล่าวได้นำไปสู่การกำหนดโจทย์การวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนในภาคเหนือ โดยจัดกลุ่มของโจทย์การวิจัยออกเป็น 2 กลุ่ม คือ โจทย์การวิจัยทั่วไปสำหรับธุรกิจชุมชนทุกประเภท และโจทย์เฉพาะสำหรับธุรกิจชุมชนแต่ละประเภท อันได้แก่ ธุรกิจชุมชนด้านการสะสมทุน ธุรกิจชุมชนด้านการผลิตและแปรรูปสินค้าเกษตร ธุรกิจชุมชนด้านการผลิตหัตถกรรมและธุรกิจชุมชนด้านการจัดหาสินค้าอุปโภคบริโภค (ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้ายหมายเลข 1.) ซึ่งการกำหนดโจทย์การวิจัยดังกล่าวได้จัดทำร่วมกันระหว่างฝ่ายการวิจัยเกี่ยวกับชุมชน (ฝ่าย 4) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คณะทำงานผู้ประสานงานเศรษฐกิจชุมชนส่วนกลางและภาคเหนือ ทั้งนี้คณะทำงานผู้ประสานงานฯ ได้ใช้แนวความคิดพื้นฐานดังกล่าวมาแล้วทั้งหมดเป็นแนวทาง (Guideline) ในการดำเนินงานโครงการประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ

2.2 การดำเนินงานประสานงานเครือข่ายความร่วมมือและการประกาศเจตจำนงการวิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ

หลากหลายองค์กรมองแนวความคิดเศรษฐกิจชุมชนเป็นสิ่งใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน แต่ก็ยังมีอีกหลากหลายองค์กรเหมือนกันที่มองแนวความคิดเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องเก่าที่มีอยู่แล้วในชุมชนและหมู่บ้าน รวมทั้งบางองค์กรในหน่วยงานของรัฐและเอกชนก็เคยปฏิบัติและคลุกคลีจนเกิดธุรกิจชุมชนและได้สร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชนมาแล้ว

การดำเนินงานประสานเครือข่ายความร่วมมือการวิจัยและพัฒนาโจทย์เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ในระยะแรกยังมีความไม่ชัดเจนและสับสนอยู่ไม่น้อยระหว่าง “ธุรกิจชุมชน” และ “เศรษฐกิจชุมชน” ในด้านของคำ ความหมาย กระบวนการ และวิธีการ แต่การประกาศรับข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือได้ใช้ “ธุรกิจชุมชน” ว่าเป็นธุรกิจของชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำและร่วมกันรับผลประโยชน์จากการดำเนินธุรกิจ รวมทั้งมีการให้คำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับลักษณะของงานวิจัยที่ควรจะเป็นตามโจทย์การวิจัยเฉพาะด้านต่างๆ ซึ่งได้ช่วยทำให้การประสานงานเครือข่ายความร่วมมือทำให้ราบรื่นมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่สำนักงานผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยได้ประกาศรับข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ (ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้ายหมายเลข 1.) โดยส่งสำเนาการประกาศรับข้อเสนอโครงการวิจัยฯ ไปทั้งหมด 49 หน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชนในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ รวม 6 กลุ่มจังหวัด อันประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1	แม่ฮ่องสอน, เชียงใหม่, ลำพูน
กลุ่มที่ 2	เชียงราย, พะเยา, น่าน
กลุ่มที่ 3	ลำปาง, แพร่, อุตรดิตถ์
กลุ่มที่ 4	พิจิตร, พิษณุโลก, เพชรบูรณ์
กลุ่มที่ 5	ตาก, กำแพงเพชร, สุโขทัย
กลุ่มที่ 6	นครสวรรค์, อุทัยธานี

จากการประกาศรับเอกสารเชิงหลักการและข้อเสนอโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทำให้ได้รับเอกสารเชิงหลักการและข้อเสนอโครงการวิจัยทั้งสิ้น 31 โครงการ (ดูรายละเอียดจาก

เอกสารแนบท้ายหมายเลข 2.) ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มโครงการวิจัยธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน ได้ดังนี้

- (1) กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือก
- (2) กลุ่มหัตถกรรม
- (3) กลุ่มสะสมทุน
- (4) กลุ่มร้านค้าชุมชน
- (5) กลุ่มการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- (6) กลุ่มธุรกิจชุมชน/เศรษฐกิจชุมชนทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาเอกสารเชิงหลักการและข้อเสนอโครงการวิจัยร่วมกันระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและคณะผู้ประสานฯ เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2541 นั้น ผลการพิจารณาปรากฏว่าได้เอกสารเชิงหลักการและข้อเสนอโครงการวิจัยรวมทั้งสิ้น 16 โครงการ (ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้ายหมายเลข 3.) เพื่อนำไปพัฒนาเป็นข้อเสนอโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิทำการ Review และนำเสนออนุมัติเสนอให้สัตยาบันเพื่อดำเนินการศึกษาวิจัยต่อไป

2.3 การดำเนินงานประสานการพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ๆ และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ผลการวิจัยในชุมชนภาคเหนือ

บทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของทีมประสานงาน คือการดำเนินงานพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ๆ และพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ผลการวิจัย ในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ ซึ่งการดำเนินงานประสานงานเพื่อพัฒนาโจทย์วิจัย และการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่และถ่ายทอดองค์ความรู้เดิมนั้น ได้ดำเนินการจัดประชุมและสัมมนาทั้งหมด 3 เรื่องดังนี้

2.3.1 การเสวนาว่าด้วยกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือ

การจัดเสวนาดังกล่าวเป็นการจัดประชุมหารือร่วมกันระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยคณะทำงานผู้ประสานงานชุดเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ร่วมกับธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2541 ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนด้านการสะสมทุนและการออมทรัพย์ รวมทั้งการร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลและ

ร่วมกันสร้างฐานข้อมูลในเรื่องของการออมทรัพย์ ในภาคเหนือ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ยังเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ ในภาคเหนือ โดยที่การจัดเสวนาดังกล่าวมีผู้แทนจากหน่วยงานและองค์กรทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชน รวมทั้งสิ้น 47 คน (ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้าย หมายเลข 4)

ผลการเสวนาได้ข้อสรุปที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาการออมทรัพย์ ภาคประชาชนในภาคเหนือ รวมทั้งความร่วมมือในการจัดทำฐานข้อมูล ดังนี้

กิจกรรม/ขั้นตอน	กลุ่มที่สนใจ (รับผิดชอบ)	ระยะเวลา
<ul style="list-style-type: none"> ● การจัดเวทีชาวบ้าน-ตลาด ● ประเด็น ทุนสะสม นำไปใช้อะไรและอย่างไร 	<ul style="list-style-type: none"> ● ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขต 5 ● ธนาคารออมสินภาค 5 ● ศูนย์ประสานงานชุมชนเมือง เชียงใหม่ ● สำนักงานชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย ● RISE-AT ● มูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา 	พ.ย. 41
<ul style="list-style-type: none"> ● ประชาสัมพันธ์-กระบวนการออมทรัพย์, ความร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ 	<ul style="list-style-type: none"> ● คณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน (สกว.) ● ธนาคารออมสิน (รับเป็นผู้ประสาน) 	ก.ค. เป็นต้นไป
<ul style="list-style-type: none"> ● พัฒนาเครือข่ายขององค์กรสนับสนุนด้านการออมทรัพย์ ภาคเหนือ+การศึกษาวิจัย ● เครือข่ายของกลุ่มออมทรัพย์ภาคเหนือ + เผยแพร่จุดเด่นของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ 	<ul style="list-style-type: none"> ● คณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน (สกว.) ● ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขต 5 ● มูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา ● สถาบันราชภัฏ เชียงใหม่ 	ส.ค. เป็นต้นไป
<ul style="list-style-type: none"> ● ทำอย่างไรให้องค์กรสามารถบริหารกองทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (โดยเฉพาะชุมชนที่มีกองทุนหลากหลาย) 	<ul style="list-style-type: none"> ● คณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน (สกว.) ● มูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา ● สำนักงานชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย ● ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขต 5 	ส.ค. 41

	<ul style="list-style-type: none"> ● มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ● สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคเหนือ 	
--	---	--

กิจกรรม/ขั้นตอน	กลุ่มที่สนใจ (รับผิดชอบ)	ระยะเวลา
<ul style="list-style-type: none"> ● รูปแบบที่ครบวงจร ● รูปแบบลักษณะการออมทรัพย์ 	<ul style="list-style-type: none"> ● สมาคมพัฒนาหมู่บ้าน ● มูลนิธิไทยเพื่อการพัฒนา ● คณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน (สกว.) 	ส.ค. 41
<ul style="list-style-type: none"> ● ส่งเสริมและเผยแพร่-สนับสนุนทางด้านวิชาการ 	<ul style="list-style-type: none"> ● มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ● คณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน (สกว.) ● สถาบันราชภัฏ เชียงใหม่ ● ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขต5 ● มูลนิธิไทยเพื่อการศึกษา ● สำนักงานชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียน แห่งประเทศไทย 	ส.ค. 41
<ul style="list-style-type: none"> ● การฝึกอบรมที่เกี่ยวข้องกับการออมทรัพย์ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ● ธนาคารออมสิน สำนักงานภาค 5 	ส.ค. 41
<ul style="list-style-type: none"> ● จัดตั้งศูนย์กลางเครือข่ายของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนข้อมูล 	<ul style="list-style-type: none"> ● ศูนย์ประสานงานชุมชนเมือง เชียงใหม่ 	
<ul style="list-style-type: none"> ● เสริมสร้างองค์กรชาวบ้านให้เข้มแข็ง (หาผู้ทาง) 	<ul style="list-style-type: none"> ● คณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน (สกว.) 	
<ul style="list-style-type: none"> ● ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ ควรให้การสนับสนุนการทำงานของกลุ่มออมทรัพย์ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ รับเรื่องเพื่อหาหรือผู้บังคับบัญชาในการให้การสนับสนุนต่อไป 	

2.3.2 การจัดสัมมนาว่าด้วย สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ

การจัดสัมมนาดังกล่าวเป็นการจัดสัมมนาร่วมกันระหว่างโดยคณะทำงานผู้ประสานงานชุดเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและโครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิตและผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือตอนบน ภายใต้มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2541 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนและทราบถึงสถานภาพของธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนว่าเป็นอย่างไรและมีแนวทางในการวิจัยเพื่อพัฒนาให้เกิดธุรกิจของชุมชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นได้หรือไม่และได้อย่างไร (ดูรายละเอียดเอกสารแนบท้ายหมายเลข 5.)

2.3.3 การจัดสัมมนาว่าด้วย แนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชน จังหวัดพะเยา

การจัดสัมมนาดังกล่าวเป็นการจัดสัมมนาร่วมกันระหว่างโดยคณะทำงานผู้ประสานงานชุดเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและ สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพะเยา เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2541 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจในแนวคิดธุรกิจชุมชนแก่เจ้าหน้าที่ภาครัฐและเอกชนในจังหวัดพะเยา รวมทั้งการพัฒนาโจทย์วิจัยในด้านดังกล่าวเนื่องจากจังหวัดพะเยามีกลุ่มพัฒนาอาชีพที่หลากหลายและมีการริเริ่มกลุ่มธุรกิจชุมชนที่เข้มแข็งเช่น กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มผักตบชวา และ ฯลฯ (ดูรายละเอียดเอกสารแนบท้ายหมายเลข 6.)

2.4 การดำเนินงานประสานการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ด้านธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนระหว่างองค์กร

การดำเนินงานประการหนึ่งของทีมประสานงานฯ คือ การสร้างเครือข่ายและพัฒนาการเรียนรู้ระหว่างสถาบันการศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรธุรกิจชุมชน อันเป็นพื้นฐานของการสร้างชุมชนวิจัยในภาคเหนือ และในส่วนอื่นๆ นอกจากภาคเหนือ ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ในการเชื่อมโยงงานที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่มีอยู่ ตลอดจนศึกษาความต้องการข้อมูลเพื่อใช้ในการพัฒนางานวิจัยและพัฒนางานด้านธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งการดำเนินงานประสานการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ด้านธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนระหว่างองค์กรได้ดำเนินงานในรูปของการประชุมปรึกษาหารือ การเข้าร่วมการสัมมนาหรือประชุมเชิงปฏิบัติการและการเข้า เยี่ยมชมหรือร่วมศึกษาพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านธุรกิจชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนดังนี้

2.4.1 ผลการประสานงานเดือน มกราคม 2541

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
<p>การจัดประชุมสัมมนา “สถานภาพและแนวทางการวิจัย ธุรกิจชุมชน/เศรษฐกิจชุมชนด้าน เกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ</p>	<p>10 มกราคม 2541 ณ มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่</p>	<p>ประชุมปรึกษาหารือและเตรียมการ จัดสัมมนาเศรษฐกิจชุมชนด้านเกษตรกรรม ยั่งยืนครั้งที่ 1 ร่วมกับผู้แทนขององค์กร ต่อไปนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> ● โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิตและ ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือก ภาคเหนือตอนบน ● โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดย องค์กรชุมชน ● มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ● ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยพายัพ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้แนะนำชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน ภาคให้กับที่ประชุม ● ได้ทบทวนการทำงานของเกษตรกรรม ยั่งยืนภาคเหนือ ● ได้ทราบแหล่งทรัพยากรด้าน เกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือ ● ได้พยายามทบทวนการผลักดัน นโยบายด้านเกษตรกรรมทางเลือก ภาคเหนือ ● ให้ได้มาซึ่งประเด็น/โจทย์ใหม่ๆที่ เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมทางเลือก ภาคเหนือ 	
<p>การประชุมคณะทำงาน ผู้ประสานงานโครงการชุดเศรษฐกิจ ชุมชนภาคเหนือ</p>	<p>14 มกราคม 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่</p>	<p>ประชุมคณะผู้ประสานงานชุด โครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ระหว่าง ผู้แทน 3 หน่วยงาน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ ● คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ร่วมทำความเข้าใจในเรื่องของ Mission ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ● ร่วมวางแผนประสานงานและ ปฏิบัติงานตาม ขอบเขตที่กำหนดไว้ใน โครงการประสานงานของชุดโครงการ 	

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
		<ul style="list-style-type: none"> ● ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ร่วมกำหนดขอบเขตหน้าที่การประสานงานของผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ 	
<p>การประชุมติดตามผลการเตรียมจัดสัมมนา “สถานภาพและแนวทางการวิจัยธุรกิจชุมชน/เศรษฐกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ”</p>	<p>18 มกราคม 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่</p>	<p>ประชุมติดตามผลและประสานงานครั้งที่ 2 ในการจัดเตรียมการ จัดการสัมมนาเศรษฐกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ร่วมกับผู้แทนขององค์กรต่อไปนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> ● โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิตและผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือก ภาคเหนือตอนบน ● โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน ● มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ● ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยพายัพ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ติดตามความก้าวหน้าของการจัดการสัมมนา ● ได้ทบทวนเนื้อหาของการจัดสัมมนา ● ได้กำหนดบุคคลที่จะต้องรับผิดชอบเขียนและ Review เพื่อจัดทำ Position Paper ● ได้กำหนดบุคคลและองค์กรที่จะร่วมการสัมมนา ● กำหนด Output ของการจัดสัมมนา 	

หัวข้อการประชุม	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อสรุปประสบการณ์และบทเรียนในการดำเนินงานโครงการเตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยมีชุมชนเป็นฐาน	19-21 มกราคม 2541 ณ โรงแรมแม่ฮ่องสอน ริเวอร์ไซด์ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	ร่วมประชุมและประสานงานในการกำหนดทิศทางและสรุปบทเรียนในการทำงานด้านการส่งเสริมองค์กรชุมชน ในการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ร่วมกับองค์กรต่อไปนี้ <ul style="list-style-type: none"> • สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย • สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน • มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม • สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 	<ul style="list-style-type: none"> • ได้แนะนำชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือให้กับที่ประชุม • ได้ร่วมกำหนดทิศทางการดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดแม่ฮ่องสอน • ได้ประสานงานและความร่วมมือในการขยายการดำเนินงานด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ • ได้ทราบบริการพัฒนารูปแบบและกระบวนการเตรียมความพร้อมของชุมชนในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ • ได้ร่วมพัฒนาและเสนอประเด็นโจทย์การวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 	ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้าย หมายเลข 7.
การประชุมคณะทำงานผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ	28 มกราคม 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	ประชุมคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ร่วมกับตัวแทน 3 หน่วยงาน <ul style="list-style-type: none"> • สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ 	<ul style="list-style-type: none"> • ได้ทบทวนแนวคิดและประเภทของธุรกิจชุมชน • ได้สรุปผลการร่วมประชุม Ecotourism จากจังหวัดแม่ฮ่องสอน 	

หัวข้อการประชุม	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
-----------------	------------------	---------	----------------	----------

		<ul style="list-style-type: none"> • คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ • ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> • ได้สรุปผลการร่วมประชุม Ecotourism จากจังหวัดแม่ฮ่องสอน • ได้สรุปผลการประสานงานจัดเตรียมการสัมมนาเศรษฐกิจชุมชนด้านการเกษตรกรรมยั่งยืน 	
การประชุมสัมมนาทางวิชาการ “ศักยภาพชุมชนในการพึ่งตนเองท่ามกลางสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ”	31 มกราคม 2541 ณ สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	ร่วมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเองท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ” จัดโดย <ul style="list-style-type: none"> • ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนายั่งยืน • กป.อพช. ภาคเหนือ • เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ • กระทรวงมหาดไทย 	<ul style="list-style-type: none"> • ได้ทราบและสะท้อนความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านและศักยภาพของชุมชนในเชิงเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง • ได้ร่วมและเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ร่วมกันระหว่างผู้บริหารระดับสูงของหน่วยงานรัฐ ช่างบ้านเกษตรกร นักวิชาการ และได้แนะนำชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือให้ผู้ที่สนใจ • ระดมปัญญาและความเห็นจากท้องถิ่นสู่หน่วยงานของรัฐทางด้านเศรษฐกิจชุมชน 	ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้ายหมายเลข 8.

2.4.2 ผลการประสานงานเดือน กุมภาพันธ์ 2541

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การประชุมหารือวิธีการทำงาน ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจ ชุมชนภาคเหนือ	13 กุมภาพันธ์ 2541 ณ ศูนย์บริการข้อมูล เทคโนโลยีที่เหมาะสม สำหรับภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) สถาบันวิจัยและพัฒนา วิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	<ul style="list-style-type: none"> ประชุมคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือร่วมกับผู้แทนของศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) 	<ul style="list-style-type: none"> ได้ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับ “ธุรกิจชุมชน” “เศรษฐกิจชุมชน” “หน่วยการผลิตในชนบท” และ “อุตสาหกรรมในชนบท” ได้วางแผนการทำงานร่วมกับ RISE-AT ในการประสานงานธุรกิจชุมชนด้านนวัตกรรมและการสะสมทุน 	
การสัมมนา “บทบาทธุรกิจ ชุมชนกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจไทย”	19 กุมภาพันธ์ 2541 ณ ศูนย์ฝึกอบรม โครงการ พัฒนาชลประทาน สำนักงานชนประทาน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมประชุมสัมมนา “บทบาทธุรกิจชุมชนกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจเศรษฐกิจไทย” จัดโดย โครงการศึกษาเพื่อส่งเสริมกิจกรรมนอกภาคเกษตรสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น 	<ul style="list-style-type: none"> ได้แนะนำชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือให้กับที่ประชุม ได้ร่วมศึกษากระบวนการทำงานและตัวอย่างผลการส่งเสริมธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตัวเองของชุมชนชนบท ได้ร่วมแลกเปลี่ยนและเสนอความคิดเห็นในกระบวนการส่งเสริมและมาตรการที่จะเป็นในการสนับสนุนการพึ่งตนเองของธุรกิจชุมชน 	ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้ายหมายเลข 9.

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
			<ul style="list-style-type: none"> ได้เสนอขอร่วมสร้างเครือข่ายของการทำงานด้านธุรกิจชุมชนกับโครงการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 	
<p>การสัมมนา “ผลกระทบของเงื่อนไขขององค์การการค้าโลก (WTO) ต่อเศรษฐกิจชนบทและอุตสาหกรรมโคนมของไทย”</p>	<p>20 กุมภาพันธ์ 2541 ณ ห้องประชุมสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพมหานคร</p>	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมประชุมสัมมนา “ผลกระทบของเงื่อนไขขององค์การการค้าโลก (WTO) ต่อเศรษฐกิจชนบทและอุตสาหกรรมโคนมไทย” ร่วมประชุมหารือวิธีการทำงานกับคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนส่วนกลางและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> ได้ร่วมรับทราบและวิเคราะห์ผลกระทบของเงื่อนไขขององค์การการค้าโลก (WTO) ต่อธุรกิจชุมชนในภาคเหนือ ได้ค้นหาวิธีการทำงานและปรับตัวในประเด็นการวิจัย หากเกิดผลกระทบของ WTO ต่อธุรกิจชุมชนในภาคเหนือ 	<p>ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้าย หมายเลข 10.</p>
<p>การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “การเขียนข่าวประชาสัมพันธ์และการเผยแพร่ผลงานวิจัย”</p>	<p>21-22 กุมภาพันธ์ 2541 ณ วังยางริเวอร์พาร์ค รีสอร์ท จังหวัดสุพรรณบุรี</p>	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมประชุมเสวนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การเขียนข่าวประชาสัมพันธ์และการเผยแพร่ผลงานวิจัย” จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> ได้เรียนรู้วิธีการสร้างเนื้อหาข่าวและการสร้างงานวิจัยให้เป็นข่าว ได้ฝึกปฏิบัติการเขียนเสนอข่าวโดยใช้เนื้อหาจากโครงการวิจัย ได้ศึกษาวิธีการนำเสนอข่าวให้กับสิ่งพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ 	<p>ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้าย หมายเลข 11.</p>

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การหาหรือวิธีการทำงานและประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	23 กุมภาพันธ์ 2541 ณ กองประสานงานการพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร	<ul style="list-style-type: none"> • ปรึกษาหาหรือวิธีการทำงานและประสานงานด้านธุรกิจชุมชน กับ คุณชำนาญ รุ่งแสง ผู้อำนวยการกองประสานงานการพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> • ได้แนะนำชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือให้กับที่ประชุม • ได้เสนอการประสานงานธุรกิจชุมชนในภาคเหนือ ที่ดำเนินการโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และศูนย์พัฒนาภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 	
การประกาศเจตจำนงและประชาสัมพันธ์ข้อเสนอโครงการวิจัยชุดเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ	27 กุมภาพันธ์ 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	<ul style="list-style-type: none"> • ประกาศเจตจำนงและประชาสัมพันธ์ข้อเสนอโครงการวิจัย เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือให้กับนักวิชาการและนักวิจัย ของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน 	<ul style="list-style-type: none"> • ได้ส่งประกาศเชิญชวนให้กับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาคราชการและเอกชน เสนอโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ รวมทั้งสิ้น 49 หน่วยงาน ในเขต 17 จังหวัดภาคเหนือตอนบน 	ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้าย หมายเลข 1
การอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม “ชุมชนกับงานวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ”	28 กุมภาพันธ์ 2541 ณ โรงแรมพานา라마 อ่าเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน	<ul style="list-style-type: none"> • ร่วมโครงการฝึกอบรมการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในหัวข้อเรื่อง “ชุมชนกับงานวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ” จัดโดยโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย 	<ul style="list-style-type: none"> • ได้ทราบวิธีการทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยชาวบ้านและข้าราชการส่วนท้องถิ่น • ร่วมประสานงานประเด็นด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับกลุ่มชาวบ้านห้วยฮี้เพื่อค้นหาโจทย์การวิจัย 	

2.4.3 ผลการประสานงานเดือน มีนาคม 2541

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การประชุม “การสร้างควมร่วมมือและวางแผนปฏิบัติงานด้าน Ecotourism ในเขตภาคเหนือ”	5-6 มีนาคม 2541 ณ โรงแรมฮอลิเดย์ การ์เด็น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมประชุมเรื่อง “การสร้างควมร่วมมือและการวางแผนปฏิบัติงานด้าน Ecotourism ในเขตภาคเหนือ” จัดโดยฝ่าย 2 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> ได้แนะนำชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน ภาคเหนือให้กับที่ประชุม ได้ร่วมหาเป้าหมายและสภาพที่ ต้องการด้าน Ecotourism ของ ภาคเหนือ ได้ร่วมจัดทำโครงการที่นำไปสู่สภาพที่ มุ่งหวังของ Ecotourism โดยเฉพาะ ประเด็นด้านธุรกิจชุมชน ได้ร่วมรับผิดชอบในการประสานงาน เครือข่ายชุมชนที่ทำงานด้าน Ecotourism ในภาคเหนือร่วมกับฝ่าย 2 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 	
การสัมมนา “ทิศทางของการวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชน”	17 มีนาคม 2541 ณ ห้องประชุม 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กรุงเทพมหานคร	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมประชุมเรื่อง “ทิศทางการวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชน” จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> ได้รับทราบความก้าวหน้าและ ผลการวิจัยเบื้องต้นจากโครงการวิจัย 4 เรื่อง คือ 	

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
			<ol style="list-style-type: none"> 1) “ภูมิภาคนิยมกับผลกระทบต่ออุตสาหกรรมชุมชนไทย” 2) “ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อการทำธุรกิจชุมชน” 3) “แนวคิดธุรกิจชุมชนในประเทศไทย : มิติใหม่ของธุรกิจชุมชนในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสังคม” 4) “ความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชน” <ul style="list-style-type: none"> ● ได้ร่วมกับคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจส่วนกลางทบทวนการทำงานและการประสานงานของชุดโครงการ 	
<p>การเยี่ยมและหารือเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรชุมชนในการดำเนินงานด้าน Ecotourism</p>	<p>20-22 มีนาคม 2541 ณ บ้านปางค่าเหนือ อำเภอบง จังหวัดพะเยา</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● ประสานงานกับองค์กรชุมชนบ้านปางค่าเหนือ อำเภอบง จังหวัดพะเยา ในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของหมู่บ้าน (บริเวณพื้นที่ภูด้งกา) 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรชุมชนในการดำเนินการด้าน Ecotourism ● ร่วมกันค้นหาประเด็นโจทย์ที่ต้องการแก้ไขปัญหาด้านการวิจัย 	

หัวข้อการประชุมงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การประชุมคณะทำงาน ผู้วิจัยประสานงานชุดโครงการ เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ	28 มีนาคม 2541 ณ ศูนย์บริการข้อมูล เทคโนโลยีที่เหมาะสม สำหรับภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) สถาบันวิจัย และพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ประชุมคณะผู้ประสานงานชุดโครงการ เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ระหว่างผู้แทน 3 หน่วยงาน คือ <ul style="list-style-type: none"> ● สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ ● คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ● ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่ เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้สร้าง Resource person ด้าน Ecotourism ในจังหวัดพะเยา โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ภูลังกา ● ได้ปรับแผนการดำเนินการประสานงาน เศรษฐกิจชุมชนด้าน Ecotourism และ ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนจากภาพกว้าง ของภาคเหนือเป็นเฉพาะ Area based และ Issue based ตามประเด็นความ สนใจของหน่วยงานและองค์กร ● ได้ปรับแผนการจัดทำ Position Paper และการจัดสัมมนาด้านเกษตรกรรม ทางเลือก จาก 27 มี.ค. เป็นปลาย พ.ค. 41 	
			<ul style="list-style-type: none"> ● ได้พิจารณาวิธีการพัฒนาระบบข้อมูล เพื่อสนับสนุนการทำงานธุรกิจชุมชนใน ภาคเหนือโดยจะติดต่อว่าจ้างให้ เจ้าหน้าที่ของRISE-ATเป็นผู้ดำเนินการ ได้ทบทวนการวางแผนติดตามกับ หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง 	

2.4.4 ผลการประสานงานเดือน เมษายน 2541

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การประชุมคณะทำงาน ผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจ ชุมชนภาคเหนือ	2 เมษายน 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่	การประชุมคณะผู้ประสานชุด โครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือระหว่าง ผู้แทน 3 หน่วยงาน คือ <ul style="list-style-type: none"> ● สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ ● คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้สรุปการประชุมหรือการทำงานด้าน ประสานงานเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ร่วมกับฝ่าย 2 สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัยและทีมประสานงาน ส่วนกลาง โดยมีข้อสรุปของการทำงาน ดังนี้ 	
			<ul style="list-style-type: none"> - ทำงานในเชิงรุกและใช้งานพัฒนา นางานวิจัย - จัด Priority ของงานและของทีม - ปรับแผนงานของทีมให้เหมาะสม กับระยะเวลาที่เหลือ - วางกรอบการติดตามงานของ คณะผู้ประสานงาน ● ได้วางแผนการจัดทำ Mind Mapping ของกลุ่มธุรกิจชุมชนแต่ละด้าน ของ คณะผู้ประสานงานภาคเหนือ 	

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
			<ul style="list-style-type: none"> ● ได้แบ่งความรับผิดชอบในการติดตามประสานงานกลุ่มงานธุรกิจชุมชนด้านต่างๆ ดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> _ เกษตรกรรมยั่งยืน (สมคิด/ยุทธชัย) _ ร้านค้าชุมชน (สินธุ์/เอียรเอก) _ สะสมทุน (สมคิด/เอียรเอก) _ หัตถกรรม (เอียรเอก/สินธุ์) _ Ecotourism (เอียรเอก/สินธุ์) 	
การประชุมการเตรียมการจัดการสัมมนา “แนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชน จังหวัดพะเยา”	3 เมษายน 2541 ณ ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม อุตสาหกรรม จังหวัดพะเยา	ร่วมประชุมประสานงานกับผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม จังหวัดพะเยา เพื่อจะร่วมกันจัดประชุมเชิงปฏิบัติเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนด้านธุรกิจชุมชน ในจังหวัดพะเยา	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ข้อตกลงและมีความเห็นร่วมกันในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการโดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับธุรกิจชุมชน การหาตลาด การบริหารการจัดการ การตรวจสอบคุณภาพของสินค้าและการพัฒนาธุรกิจชุมชนแบบยั่งยืน 	
การประชุมคณะทำงานผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ	28 มีนาคม 2541 ณ ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) สถาบันวิจัย	<ul style="list-style-type: none"> ● การประชุมคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือระหว่างผู้แทน 3 หน่วยงานคือ <ul style="list-style-type: none"> _ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ _ คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัย 	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้ติดตามข้อเสนอโครงการวิจัยด้านเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ● ได้ข้อสรุปของ Criteria ในการพิจารณา Concept paper ร่วมกันคือ วัตถุประสงค์ ขอบเขตงาน ความซ้ำซ้อนของงานวิจัยที่มีอยู่แล้ว 	

	และพัฒนาศาสตร์	แม่ใจ	ประโยชน์ ความเร่งด่วน วิธีการศึกษา	
หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
	และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	<ul style="list-style-type: none"> ศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยี ที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 	วิจัย และความเห็นอื่นๆ	
การประชุมพิจารณาเอกสาร เชิงหลักการและข้อเสนอ โครงการวิจัย	27 เมษายน 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่	<ul style="list-style-type: none"> การประชุมร่วมคณะผู้ประสานงาน ส่วนกลางและภาคเหนือ ชุดโครงการ เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ร่วมกับ ผู้อำนวยการฝ่าย 4 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย 	<ul style="list-style-type: none"> ได้รับทราบความเคลื่อนไหวของการประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและของทีมประสานภาคเหนือ ได้ทราบถึงวิธีการปรับเปลี่ยนการทำงานของฝ่าย 4 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและของภาคเหนือ ได้ร่วมกันพิจารณา concept paper 6 กลุ่ม จำนวน 30 โครงการ 	ดูรายละเอียดจาก เอกสารแนบท้าย หมายเลข 2 และ 3

2.4.5 ผลการประสานงานเดือน พฤษภาคม 2541

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การประชุมสัมมนาของฝ่ายสนับสนุนการวิจัยเชิงวิชาการ	14-16 พฤษภาคม 2541 ณ โรงแรมลองบีช ชะอำ จังหวัดเพชรบุรี	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมประชุมหาแนวทางในการบริหารงานวิจัยเพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจปัจจุบัน ร่วมสร้างเข้าใจความเข้าใจในวิธีการบริหารโครงการในความดูแลของฝ่ายสนับสนุนการวิจัยเชิงวิชาการ 	<ul style="list-style-type: none"> ได้ร่วมรับทราบวิธีการบริหารงานวิจัยเพิ่มคุณภาพของผลงาน ได้ร่วมทำความเข้าใจในวิธีการบริหารโครงการวิจัยรวมทั้งการร่วมประสานงานโครงการที่จะมีขึ้นในพื้นที่ภาคเหนือ 	
การประชุมคณะทำงานผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ	20 พฤษภาคม 254 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ	<ul style="list-style-type: none"> การประชุมติดตามการทำงานของคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือระหว่าง 3 หน่วยงาน คือ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และ RISE-AT 	<ul style="list-style-type: none"> ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการจัดสัมมนาพัฒนาโจทย์วิจัยเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือและแนวทางการวิจัยและพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ 	
การประชุมหารือวิธีการทำงานประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชน	24-25 พฤษภาคม 2541 ณ ห้องประชุม 2 สกว. กรุงเทพฯ	<ul style="list-style-type: none"> ประชุมคณะผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือส่วนกลางและภาคใต้ 	<ul style="list-style-type: none"> ร่วมทบทวนบทบาทและการทำงานของผู้ประสานงาน สกว. ร่วมเสนอภาพรวมของชุดเศรษฐกิจชุมชน ร่วมกำหนด Priority ของชุดโครงการ การค้นหา Gap ทางความรู้ชุดเศรษฐกิจชุมชน 	

			<ul style="list-style-type: none"> ● ร่วมกันกำหนดการ Master ภาพของเศรษฐกิจชุมชน 	
--	--	--	--	--

2.4.6 ผลการประสานงานเดือน มิถุนายน 2541

หัวข้อการประสานงาน	วันที่ / สถานที่	กิจกรรม	ผลการดำเนินงาน	หมายเหตุ
การประชุมคณะทำงานผู้ประสานงานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ	1 มิถุนายน 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ	- การประชุมหารือวิธีการทำงานของชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ	<ul style="list-style-type: none"> ● - ได้ข้อสรุปของการจัดการข้อเสนอโครงการวิจัย โดยกำหนด Criteria ในการพิจารณาดังนี้ <ul style="list-style-type: none"> - กำหนดระยะเวลาของโครงการ - การให้ Priority ในพื้นที่ - การกำหนดวงเงินอนุมัติ - กำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ดำเนินการ - อาจมีการปรับเฟลใหม่ขนาดของพื้นที่ ขนาดของ Sample และวงเงินงบประมาณเพื่อใช้โครงการดำเนินการวิจัยได้ 	
การประชุมติดตามการจัดการเสวนากลุ่มออมทรัพย์ภาคเหนือ	11 มิถุนายน 2541 ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ	- การประชุมหารือการจัดสัมมนาเพื่อพัฒนาหาโจทย์การวิจัยและฐานข้อมูลกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือระหว่างคณะทำงานผู้ประสานงานฯ กับเจ้าหน้าที่	- ได้ข้อสรุปในการดำเนินการจัดการเสวนาว่าด้วยกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือ โดยจัดร่วมกับธนาคารแห่งประเทศไทยสาขาภาคเหนือ ในวันที่ 24 มิถุนายน 2541	

		ฝ่ายวิชาการธนาคารแห่งประเทศไทยสาขาภาคเหนือ		
การประชุมติดตามผลการจัดสัมมนาแนวทางการวิจัยธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน	16 มิถุนายน 2541 ณ สถาบันวิจัยพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ	- การประชุมหารือการจัดสัมมนาเพื่อพัฒนาหาใจท์การวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมทางเลือกในภาคเหนือระหว่างคณะทำงานผู้ประสานงานฯ และเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือ	- ได้ข้อสรุปในการดำเนินงานจัดการสัมมนา สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ โดยจัดร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือในวันที่ 28 มิถุนายน 2541	
การเสวนาว่าด้วยกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือ	24 มิถุนายน 2541 ณ ห้องประชุมอาคารเอนกประสงค์ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ	- การจัดเสวนา แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และการดำเนินงาน เกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านกลุ่มออมทรัพย์เพื่อร่วมกันหาแนวทางพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ ให้เข้มแข็ง รวมทั้งการสร้างเครือข่ายและฐานข้อมูลด้านการออมทรัพย์ในพื้นที่ภาคเหนือ	- ได้ร่วมกันเชื่อมโยงงานของกลุ่มออมทรัพย์ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจชุมชนและของหน่วยงานที่ร่วมสร้างเครือข่ายออมทรัพย์ - ได้ร่วมกันจัดทำความร่วมมือฐานข้อมูลของกลุ่มออมทรัพย์ในภาคเหนือตามความต้องการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - ได้ร่วมกันพิจารณาประเด็นการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มออมทรัพย์	ดูรายละเอียดจากเอกสารแนบท้ายหมายเลข 4.

บทที่ 3

การดำเนินงานประสานการจัดตั้ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

คณะทำงานประสานเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนได้มีบทบาทสำคัญในการร่วมกับ ศ.ดร.ปิยะวัติบุญ-หลง รองผู้อำนวยการ สกว. ในการดำเนินงานจัดตั้ง สกว. สาขาภาคเหนือ โดยมีกระบวนการพัฒนาสำนักงานดังนี้

3.1 หลักการและเหตุผล

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดตั้งขึ้น โดยพระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2535 สมัยรัฐบาล ฯพณฯ อานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี ซึ่งตระหนักว่า สังคมไทยได้ดำรงอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโลกยุคไร้พรมแดน กำลังประสบปัญหาที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นทุกวัน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อุตสาหกรรม ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชน สิ่งแวดล้อม สาธารณสุข การศึกษา การเกษตร ฯลฯ ซึ่งในการแก้ปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่สร้างขึ้นอย่างเป็นระบบจากสังคม และสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างกว้างขวาง

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ถือเป็นหน่วยงานราชการ จัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและการใช้ประโยชน์จากผลการวิจัยให้กว้างขวางยิ่งขึ้น สกว. สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี และดำเนินงานเป็นอิสระจากระบบราชการ โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการวิจัย และอยู่ภายใต้การตรวจสอบของคณะกรรมการติดตามและประเมินผลการสนับสนุนการวิจัย ซึ่งแต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรี

เมื่อ เดือนตุลาคม 2541 คณะกรรมการนโยบายสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้อนุมัติให้มีการจัดตั้ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ เพื่อวัตถุประสงค์ในการพัฒนาหาวิธีการบริหารงานวิจัยและให้การสนับสนุนงานวิจัยในรูปแบบใหม่ ด้วยวิธีการร่วมตั้ง โจทย์การวิจัยกับชุมชนและท้องถิ่น โดยพัฒนาเป็น “ชุดโครงการ” ซึ่งประกอบด้วยโครงการย่อย ๆ หลายด้าน โดยกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายสูงสุดร่วมกัน รวมทั้งมีแผนงานที่เชื่อมโยงกิจกรรมการวิจัยและพัฒนาล่วงหน้า ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่น และสามารถตอบสนองความต้องการที่แท้จริงในการแก้ไขปัญหา ซึ่งชุมชนและท้องถิ่นจะเป็นผู้ใช้

ประโยชน์โดยตรงจากผลงานวิจัยนั้น ด้วยวิธีการนี้เป็นที่มั่นใจว่า ผลจากการวิจัยที่ได้รับจะเป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นทางภาคเหนือต่อไป

3.2 เป้าหมายการตั้งสำนักงาน สกว.ภาคเหนือ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ มีนโยบายให้สนับสนุนการวิจัยในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับชุมชนและท้องถิ่น เพื่อที่จะสามารถตอบปัญหา สร้างรูปแบบและการเสนอทางเลือกในการพัฒนา รวมทั้งการสร้างกระบวนการปรับตัวอันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นในภาคเหนือ

3.3 วัตถุประสงค์

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์หลักในการสร้างและพัฒนาชุดโครงการวิจัยให้มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นภาคเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์รอง ดังนี้

1. เพื่อให้สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาในการสร้างองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นภาคเหนือ
2. เพื่อพัฒนาและสร้างรูปแบบใหม่ ของกระบวนการวิจัยโดยเน้นผลงานวิจัยที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ
3. เพื่อเสนอทางเลือกในการพัฒนาชุมชนของท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคเหนือ โดยมุ่งเน้นกระบวนการปรับตัวของชุมชนและท้องถิ่น ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และประเพณี และฐานทรัพยากรของภาคเหนือ

3.4 ลักษณะการดำเนินงาน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ มุ่งเน้นการดำเนินงานพัฒนาโครงการวิจัย 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การเชื่อมโยงงานวิจัยและพัฒนาที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ทางภาคเหนือ
มุ่งกิจกรรมการเชื่อมโยงโครงการวิจัยและพัฒนาต่าง ๆ ที่สกว.ได้ให้การสนับสนุนและมีการดำเนินงานอยู่แล้วในพื้นที่ทางภาคเหนือ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างการเชื่อมประสาน การอุดช่องว่าง และการเสริมความเข้มแข็งของโครงการวิจัย โดยมุ่งเน้นผลการวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น นอกจากนี้ การดำเนินงานของ สกว. ภาคเหนือยังให้การสนับสนุนและกระตุ้นการปฏิบัติงานให้กับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในรูปแบบของการสนับสนุนทุนส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นด้วยวิธีวิจัย

2. การสร้างงานวิจัยและพัฒนาของชุมชนและท้องถิ่นในภาคเหนือ

เน้นประสานการสร้างงานวิจัยและพัฒนาพร้อมกันระหว่างชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่น และนักวิจัย ด้วยกระบวนการพัฒนาโจทย์การวิจัย อันเป็นความต้องการของท้องถิ่น เพื่อเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาชุมชน อันจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาของชุมชนและท้องถิ่นต่อไป การดำเนินงานในลักษณะนี้จะรวมถึงการสร้างระบบเตือนภัยล่วงหน้า (Warning System) ในการป้องกันปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นในอนาคต

3. การสนับสนุนและเผยแพร่วิธีการบริหารการจัดการงานวิจัย

ให้การสนับสนุนการบริหาร การจัดการงานวิจัยและพัฒนา ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชนในภาคเหนือ โดยการให้คำปรึกษาและแนะนำ รวมทั้งการเป็นสื่อกลางในการบริหารและจัดการงานวิจัยและพัฒนาขององค์กร ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายในการหนุนเสริมการทำงาน และการใช้งบประมาณของรัฐและเอกชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยสกว.ภาคเหนือ อาจพิจารณาสมทบงบประมาณด้านการบริหารและการจัดการ เพื่อเสริมความเข้มแข็งและความสำเร็จของงานพัฒนาในชุมชนและท้องถิ่นเป็นหลัก

3.5 พื้นที่ดำเนินงาน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ มีพื้นที่การดำเนินงานอยู่ในภาคเหนือตอนบน รวม 8 จังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย น่าน แพร่ และพะเยา

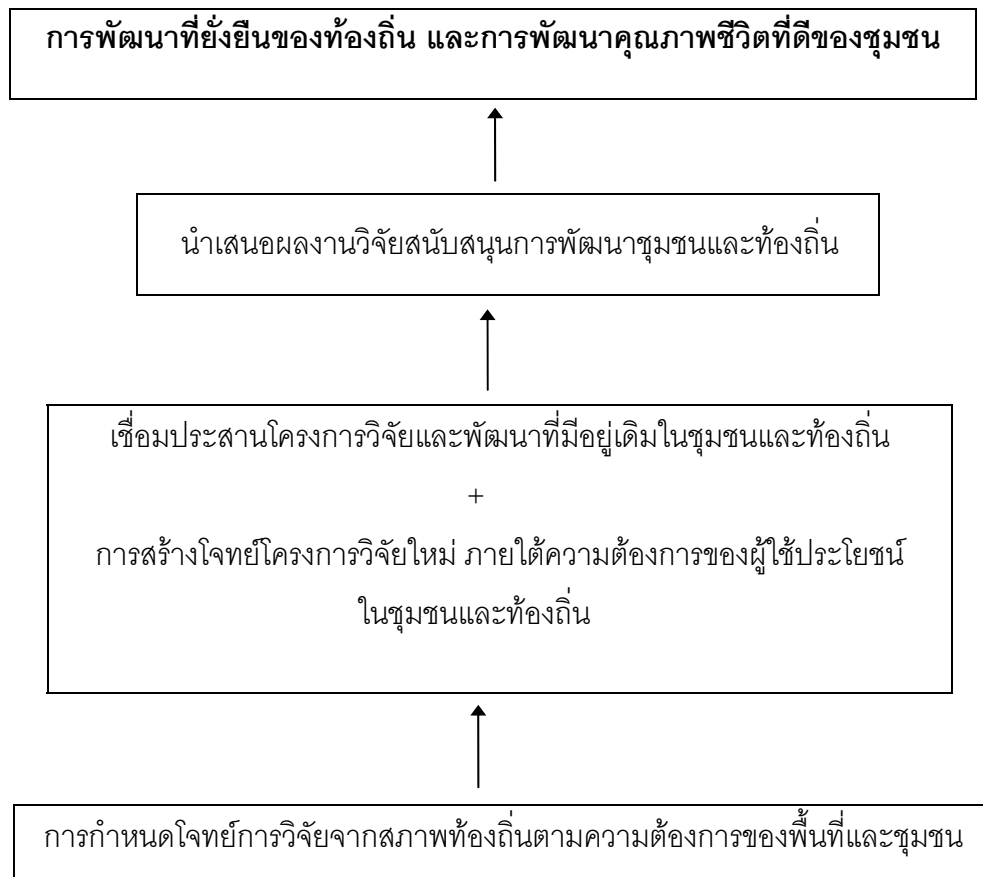
3.6 ระยะเวลาการให้ทุนสนับสนุน

โครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ จะต้องมียุทธศาสตร์ระยะเวลาในการดำเนินการไม่เกิน 2 ปี เพื่อสามารถจะตอบปัญหาและสร้างรูปแบบรวมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนา อันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนและท้องถิ่นในภาคเหนือ

3.7 กรอบการพัฒนาโครงการวิจัย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือเน้นหนักการพัฒนาโครงการวิจัยที่สร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมุ่งเสนอทางเลือกในการจัดการและบริหารระบบฐานทรัพยากรของชุมชนและท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับการจัดการทุน ระบบการผลิต การจำหน่าย การบริโภค ที่เกื้อกูลและเหมาะสมต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ชนบทธรรมนิยมประเพณี วัฒนธรรม และ

ระบบนิเวศของชุมชนท้องถิ่น โดยชุมชนและท้องถิ่นได้รับประโยชน์เป็นส่วนใหญ่ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนและท้องถิ่น

: กรอบแนวความคิดในการพัฒนาโครงการวิจัยของ สกว. สาขาภาคเหนือ

3.8 ประเด็นโจทย์การวิจัยของภาคเหนือ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ ได้กำหนดประเด็นการวิจัยที่จะให้การสนับสนุน ดังนี้

- เศรษฐกิจชุมชน
- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- เกษตรกรรมทางเลือก
- การพัฒนาการเลี้ยงโคนม
- การพัฒนาการท่องเที่ยวและหัตถกรรม
- การบริหารจัดการองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.)
- การพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดเล็ก
- ประเด็นอื่น ๆ ที่มีความเร่งด่วน และเป็นปัญหาของชุมชนในภาคเหนือตอนบน

ทั้งนี้ลักษณะของโครงการวิจัยจะต้องเป็นโครงการวิจัยควบคู่กับการพัฒนาที่มุ่งให้นำผลการวิจัยไปสู่การปฏิบัติการในชุมชนและท้องถิ่น โดยมีระยะเวลาดำเนินโครงการวิจัย 1-1½ ปี หรือ 12-18 เดือน และใช้งบประมาณโครงการละ 200,000 - 300,000 บาท

3.9 คณะทำงานประจำ สกว. ภาคเหนือ

ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง	รองผู้อำนวยการ สกว. สำนักงานสาขาภาคเหนือ
ดร.อำนาจ คอวนิช	ที่ปรึกษา
ดร.สินธุ์ สโรบล	ผู้ประสานงาน
ผศ. ดร.อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ	ผู้ประสานงาน
อ.สมคิด แก้วทิพย์	ผู้ประสานงาน
น.ส.อาภา มณีรัตน์	เจ้าหน้าที่โครงการ
น.ส.เสงี่ยม คีนดี	เจ้าหน้าที่การเงินและพัสดุ
น.ส.ประภาพร สุขเกษม	เจ้าหน้าที่บัญชี

3.10 การเสนอโครงการวิจัยและที่ติดต่อ

นักวิจัย หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชน และผู้สนใจที่มีความประสงค์ของเสนอขอรับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก สกว.ภาคเหนือ สามารถเสนอรายละเอียดในรูปแบบของเอกสารเชิงหลักการ (Concept Paper) ได้ดังนี้

- ชื่อโครงการ
- ผู้เสนอโครงการ สถานที่ และหมายเลขโทรศัพท์/โทรสารเพื่อใช้ในการติดต่อ
- ความเป็นมาและความสำคัญการวิจัย
- วัตถุประสงค์ (Objective)/ผลที่คาดว่าจะได้รับ (Output)/ตัวชี้วัด (Indicator)/เกณฑ์ (Criteria)
- กรอบแนวคิดการวิจัย
- แนวทางดำเนินการวิจัย/วิธีการวิจัย
- ระยะเวลา
- งบประมาณ
- รายละเอียดประวัติประสบการณ์วิจัยของหัวหน้าโครงการ และทีมนักวิจัย

โดยส่งเอกสารเชิงหลักการมาที่:

- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สาขาภาคเหนือ
 ตู้ ปณ. 259 ปณฝ. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ 50202
 โทรศัพท์ : (053) 9444648, 944031, 01-9937834 โทรสาร : (053) 911648
 e-mail : trfnorth@loxinfo.co.th
 Website: www.trfnorth.loxinfo.co.th

บทความเชิงทบทวนสถานการณ์

เรื่อง

สถานการณ์และแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตร
ยั่งยืนในภาคเหนือ
ศึกษากรณี : บริษัทธุรกิจเอกชน

โดย

นายชมชวน บุญระหงษ์

โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือก
ภาคเหนือตอนบน
(ภายใต้มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน)

บทความนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง
สถานการณ์แนวทางการพัฒนางานวิจัยธุรกิจชุมชนด้านเกษตรยั่งยืน
ในภาคเหนือ

วันอาทิตย์ที่ 28 มิถุนายน 2541

ณ.โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ เชียงใหม่

สารบัญคุณชมนวน

เกริ่นนำ

บทสรุปเชิงหลักการ

1. ความหมาย หลักการและตัวชี้วัด
2. พัฒการรูปแบบและระบบการผลิต
กรณีที่ 1 สวนเพชรล้านนา : บริษัท ล้านนาเกษตรกรรม จำกัด
กรณีที่ 2 ผักไม้ใช้สารเคมี : บริษัท ธรรมานุसार จำกัด
กรณีที่ 3 การผลิตข้าวอินทรีย์ : บริษัท โรงสีข้าวเชียงใหม่ไทยวิวัฒน์ จำกัด
3. องค์ความรู้ด้านการผลิต แปรรูป และการตลาดเกษตรกรรมยั่งยืน
4. ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การทำการเกษตรยั่งยืนประสบความสำเร็จและล้มเหลว
5. ปัญหาและอุปสรรคในการทำการเกษตรกรรมยั่งยืน
6. ทิศทางและแนวการวิจัยในอนาคต
7. ข้อเสนอทางนโยบายและประเด็นการวิจัย

เกริ่นนำ

การศึกษาเพื่อประเมินสถานภาพและแนวทางในการวิจัยธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรม ยั่งยืนในภาคเหนือ ศึกษากรณีบริษัทเอกชนในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา ประกอบด้วย

1. เพื่อศึกษาความหมาย หลักการ และตัวชี้วัด ของเกษตรกรรมยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาความเป็นมา และพัฒนาการของรูปแบบและระบบการผลิต
3. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการผลิต การแปรรูปและการตลาด
4. เพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไขที่ทำให้การทำเกษตรกรรมยั่งยืนสำเร็จหรือล้มเหลว
5. เพื่อศึกษาปัญหา และอุปสรรค
6. เพื่อศึกษาทิศทางและแนวโน้มการสนใจการทำเกษตรยั่งยืนในอนาคต
7. เพื่อศึกษาข้อเสนอทางนโยบายและประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษาคั้งนี้ผู้ศึกษาได้ประสานงานบริษัทต่างๆที่กำลังเริ่มหรือทำเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อทำการสัมภาษณ์หลายบริษัท และได้คัดเลือกจำนวน 3 บริษัทเพื่อทำการสัมภาษณ์ โดยยึดฐานการผลิตพืชต่างชนิดกันประกอบด้วย ผลไม้(ส้มเขียวหวาน) ผัก และข้าวและขนาดของบริษัทที่ต่างกันคือ บริษัทที่ผลิตเพื่อจำหน่ายในประเทศเป็นหลัก บริษัทที่สามารถจำหน่ายทั้งในและต่างประเทศ และบริษัทที่จำหน่ายต่างประเทศเป็นหลัก การเก็บข้อมูลครั้งนี้ได้ใช้วิธีสัมภาษณ์กับผู้บริหารบริษัท มีกรอบและประเด็นคำถามกว้าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยได้ทำการศึกษากับบริษัทลานนาเกษตรกรรมจำกัด บริษัทธรรมานุสารจำกัด และบริษัทโรงสีข้าวเชียงใหม่ไชยวิวัฒน์ ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณผู้บริหารทั้งสามบริษัทมา ณ โอกาสนี้ด้วย

บทสรุปเชิงบริหาร

การศึกษาศถานภาพและแนวทางการพัฒนางานวิจัยธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ในภาคเหนือกรณีบริษัทธุรกิจเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์ศึกษาความหมาย หลักการ ตัวชี้วัด ความเป็นมา พัฒนาการด้านการผลิต องค์ความรู้ด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด ปัจจัย เงื่อนไขที่ทำให้ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว ปัญหาอุปสรรค ทิศทางและแนวโน้ม ข้อเสนอทาง นโยบายและประเด็นวิจัย ผู้ศึกษาใช้วิธีการศึกษาโดยวิธีการสัมภาษณ์ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรรมยั่งยืนหมายถึงระบบการเกษตรที่ทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ดี มีอาชีพมั่นคง รายได้ยุติธรรมและต่อเนื่อง สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และ สิ่งแวดล้อม ด้านหลักการนั้นเริ่มต้นด้วยเกษตรกรต้องมีสำนึกเป็นอันดับแรก เริ่มด้วยการปลูกพืช เชิงเดี่ยว แล้วค่อยขยายไปปลูกพืชที่หลากหลาย ไม่ใช่สารเคมีหรือใช้น้อยที่สุด ใช้เทคโนโลยี ทันสมัยได้ แต่ก็ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น สมุนไพรต่าง ๆ และในด้านตัวชี้วัดนั้น ประกอบด้วย เกษตรกรต้องไม่มีหนี้สิน ยังชีพได้ด้วยอาชีพการเกษตรอย่างสมบูรณ์ ผลผลิตปลอด สารเคมีหรือมีต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด ในด้านความเป็นมาของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน นั้นแต่ละบริษัทแตกต่างกัน บางบริษัทเกิดขึ้นจากการตระหนักในวิกฤติปัญหาการใช้สารเคมี บาง บริษัทเห็นผลกระทบของสารเคมีต่อผู้บริโภค และบางบริษัทเพราะการริเริ่มจากต่างประเทศ ส่วน พัฒนาการของระบบการผลิตนั้นอาจจะแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงตามการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ช่วงการทำเกษตรกรรมเคมี (ก่อนปี พ.ศ.2535) และช่วงการปรับเปลี่ยนเข้าสู่เกษตรกรรมยั่งยืน (พ.ศ.2535-ปัจจุบัน) ในด้านองค์ความรู้ด้านการผลิตแปรรูป และการตลาด จากการศึกษา พบว่าแต่ละบริษัทมีองค์ความรู้หลายประการ ตั้งแต่การวางแผนการผลิต การคัดเลือกพันธุ์ การปรับปรุงดิน การปลูก การดูแลรักษา การป้องกันกำจัดโรค แมลง วัชพืช การให้น้ำ การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การคัดเกรด การบรรจุหีบห่อ การขนส่ง การขาย การประชาสัมพันธ์ รวมทั้ง การบริหารจัดการองค์กรชาวบ้าน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้เป็นทั้งภูมิปัญญาชาวบ้าน และการ ประยุกต์จากต่างประเทศ อาทิเช่น การใช้สมุนไพร น้ำมันกาด สมุนไพรในการป้องกันกำจัดโรค แมลง ในส้ม การปรับปรุงดินในนาข้าวด้วยพืชตระกูลถั่ว การยกเลิกการใช้มุ้งในการปลูกผัก การบริหาร การผลิตด้วยระบบหัวน้ำสาย การตรวจสอบมาตรฐานสินค้า เป็นต้น ในด้านปัจจัยและเงื่อนไขที่ ทำให้การทำการเกษตรยั่งยืนประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวนั้นพบว่าปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การ ทำ เกษตรกรรมยั่งยืนประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวนั้นประกอบด้วยปัจจัยทั้งภายใน และปัจจัย ภายนอก กล่าวคือในส่วนของปัจจัยภายในประกอบด้วยตัวของผู้นำ ผู้จัดการ หรือเจ้าของบริษัท เองว่าเขาจริงหรือไม่ ตระหนักถึงวิกฤติปัญหาทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และ สิ่งแวดล้อมหรือไม่ การมีเวลาเต็มที่ การมีความเข้าใจ มีองค์ความรู้ การชวนขยายหาความรู้หรือ

การไม่รู้ของเจ้าของและบุคลากรแกนหลัก การมีกลุ่มหรือเครือข่ายเกษตรกรเกษตรกรรมยั่งยืน การมีแหล่งน้ำและระบบน้ำ ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือการมีตลาดหรือผู้บริโภคที่แน่นอน การยกเลิกกฎหมายหรือมาตรการกีดกันทางการค้าของบางประเทศ การมีแหล่งข้อมูลความรู้ แหล่งวัตถุดิบสารสกัดสมุนไพร การมีสถาบันวิจัยเฉพาะพืชที่มีการสนับสนุนงบประมาณในการศึกษา ทดลองวิจัยและอย่างมีส่วนร่วม การมีแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ การประกาศเขตการผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน และการมีบุคลากรของรัฐที่มีจิตสำนึกในการทำงาน ในด้านปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่สำคัญของเกือบทุกบริษัทเกือบจะเหมือนกัน ซึ่งประกอบด้วย การขาดตลาด(กรณีข้าว ผลไม้) การขาดข้อมูล องค์ความรู้(ทั้งข้าว ผัก ไม้ผล) ขาดผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ(ไม้ผล ข้าว) วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น กลไกเฉพาะด้าน เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ งบประมาณสนับสนุนงานศึกษาทดลองสำหรับกรวิจัย และนโยบายหรือมาตรการกีดกันทางการค้าของบางประเทศ เช่น ใต้หวัน ญี่ปุ่น(กรณีส้ม) การขาดความเอาใจใส่และการทำงานไม่เป็นเอกภาพของเจ้าหน้าที่รัฐ ในด้านทิศทาง และแนวโน้มในอนาคตนั้นจากการศึกษาพบว่าเกือบจะทุกบริษัทที่สนใจและหันมาทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ จะผลิตสินค้าประเภทข้าว พืชผัก และผลไม้บางชนิด โดยในด้านการผลิตนั้นทางบริษัทขนาดใหญ่จะไม่ทำเอง แต่จะส่งเสริมให้เกษตรกรทำในรูปแบบไม่ต่างกับเกษตรพันธสัญญา ส่วนข้อเสนอทางนโยบายนั้นประกอบด้วย

1. ให้นำหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางด้านการส่งออกสินค้าทางการเกษตรไปศึกษากฎหมายระเบียบ มาตรการที่มีผลกระทบการส่งออกสินค้าเกษตรของประเทศต่างๆ และหาทางเจรจา เพื่อแก้ไขกฎระเบียบนั้น ๆ
2. เห็นควรให้มีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศ รวมทั้งให้มีการจัดตั้งสถาบันวิจัยครบวงจรเฉพาะพืช โดยสถาบันดังกล่าวเป็นกลไกอิสระ บริหารโดยตัวแทนเกษตรกร ตัวแทนรัฐ ตัวแทนภาคเอกชน และรัฐบาลสนับสนุนงบประมาณ เช่นโครงการข้าวแห่งชาติ
3. เห็นควรให้มีเงินทุนส่งเสริม และสนับสนุน เกษตรยั่งยืนดอกเบี้ยต่ำ
4. เห็นควรให้มีการประกาศเขตการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อป้องกันการนำเข้าหรือการใช้สารเคมีในพื้นที่นั้นๆ

และประเด็นที่เสนอให้มีการวิจัยประกอบด้วย

1. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องการป้องกันกำจัดโรคแมลงโดยวิธีไม่ใช้สารเคมีอย่างมีส่วนร่วม
2. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยพืชสมุนไพรแต่ละชนิดให้จริง
3. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยความต้องการธาตุอาหารของพืชแต่ละชนิด
4. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงองค์การของรัฐให้ทำงานมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายของเกษตรกร
5. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยการตลาดข้าวที่ต่างประเทศ โดยเฉพาะตลาดข้าวพร้อมปรุง

1. ความหมาย หลักการ และตัวชี้วัด

ในส่วนของความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นในแต่ละบริษัทให้ความหมายที่แตกต่างกันโดยบริษัทลานนาเกษตรกรรมจำกัดให้ความหมายว่าเป็นการเกษตรที่ทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่เป็นปึกแผ่น มีความมั่นคงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และทุกอย่างยั่งยืน โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก จากภาคในเมือง จากภาคอุตสาหกรรม จากต่างชาติ ทุกอย่างจะต้องอยู่ได้ด้วยตัวเอง ส่วนบริษัทธรรมมานุसारไม่ได้ยึดติดที่ความหมายเน้นไปที่การผลิตปลอดสารเคมีและบริษัทโรงสีข้าวเชียงใหม่ไชยวิวัฒน์จำกัด ให้ความหมายว่าเกษตรกรรมยั่งยืนหมายถึงการปลูกที่ใช้เทคโนโลยีใหม่ แต่ใช้วิธีการทุกวิธีการในการหนีพวกสารเคมี เป็นระบบการเกษตรเพื่ออนาคต ทำให้มีอายุยืน

ส่วนหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นบริษัทลานนากการเกษตรให้หลักการว่า เกษตรกรจะต้องมีสำนึก ใจต้องมาก่อน ไม่ใช่กินเปล่า เทียว สุดท้ายก็กลายเป็นการพึ่งนักการเมือง ต้องยื่นขึ้นมาด้วยตนเอง ที่ผ่านมามีไปหมดว่าจริงๆแล้วตัวเรายังมีความสามารถ ต้องปลูกจิตสำนึกหาเกษตรกรตัวอย่างเป้าหมายให้ยื่นขึ้นมาให้ได้เสียก่อน แล้วค่อยหาทางอื่นไปช่วยเขา ไม่ใช่อยู่ๆก็ไปเกื้อหนุนมอมเมาเขา จนเขาลืมตัวไปหมด ส่วนบริษัทธรรมมานุसारมีหลักการว่าต้องไม่มีการใช้สารเคมีเด็ดขาด และบริษัทโรงสีข้าวเชียงใหม่ไชยวิวัฒน์ก็เช่นกันจะเน้นการหนีจากสารเคมีโดยใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ

ด้านตัวชี้วัดเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นทางบริษัทลานนากการเกษตรจำกัดได้กำหนดตัวชี้วัดประกอบด้วย 1. เกษตรกรต้องไม่มีหนี้สิน 2. ยังชีพได้ด้วยการทำการเกษตรอย่างสมบูรณ์มีความสุข ไม่ต้องขวนขวายไปทำงานในเมือง 3. ผลิตโดยพึ่งพาสารเคมีน้อยที่สุด เท่าที่จะน้อยได้ ส่วนบริษัทธรรมมานุสารนั้นจะเน้นไปที่กระบวนการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมี ได้ผลผลิตที่ปราศจาก

สารเคมีทางการเกษตร เน้นความปลอดภัยของผู้บริโภค และบริษัทเชียงใหม่ไฮยิวท์เม็นท์ก็เช่นกัน ไม่แตกต่างกัน โดยตัวชี้วัดจะยึดที่กระบวนการผลิตที่ใช้กระบวนการผลิตแบบปลอดสารเคมี ยึดผลผลิตที่ปลอดสารเคมี เน้นความปลอดภัยของเกษตรกรและผู้บริโภค แต่ไม่ได้มองลึกถึงสิ่งแวดล้อมเท่าไร

จากความคิดของทั้งสามบริษัทที่มีความหมายที่ต่างระดับกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า เกษตรกรรมยั่งยืนหมายถึง การเกษตรที่ทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ดี มีอาชีพมั่นคง รายได้ ยุติธรรมและต่อเนื่อง สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ในด้านหลักการนั้นจะเริ่มต้นด้วยเกษตรกรต้องมีสำนึกเป็นอันดับแรก เริ่มด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยว แล้วค่อยขยายไปปลูกพืชที่หลากหลาย ไม่ใช่สารเคมีหรือใช้น้อยที่สุด ใช้เทคโนโลยีทันสมัยได้ แต่ก็ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น สมุนไพรต่างๆ และในด้านตัวชี้วัดนั้น ประกอบด้วย เกษตรกรต้องไม่มีหนี้สิน ยังชีพได้ด้วยอาชีพการเกษตรอย่างสมบูรณ์ ผลผลิตปลอดสารเคมีหรือมีต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนด

2. พัฒนาการรูปแบบและระบบการผลิต

กรณีที่ 1. สวนเพชรลานนา บริษัทลานนาเกษตรกรรมจำกัด

เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นอาจแบ่งพัฒนาการออกเป็น 3 ช่วงโดยยึดฐานการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบ และระบบการผลิต ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ช่วงที่ 1. ช่วงของการปลูกพืชไร่ (ก่อนปี พ.ศ. 2531) คุณประพัฒน์ คุณจรรยา ปัญญาชาติรักษ์ เจ้าของและผู้จัดการบริษัทลานนาเกษตรกรรมจำกัดได้เล่าให้ฟังว่า ที่ดินของบริษัทที่มีประมาณ 300 ไร่ ก่อนปี 2531 เราได้ใช้ที่ดินผืนนี้ปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย ถั่วลิสง ข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดหวาน แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะขาดทุน เนื่องจากเราไม่สามารถควบคุมราคาได้ ราคาขึ้นลงเร็วมาก เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรอง ค่าแรงสูงแต่ราคาเพียงตันละ 300 บาท ข้าวโพดฝักอ่อนมีการตัดเกรดมาก สั้นไป ยาวไป ไม่ได้ขนาด ราคาเพียง กิโลกรัมละ 6 สตางค์ ทำให้ขาดทุน ด้วยปัญหาดังกล่าว จึงทำให้คุณประพัฒน์และภรรยาหันไปปลูกส้มเขียวหวานแทนพืชไร่

ช่วงที่ 2. การปลูกส้มโชกุนแบบสารเคมี (พ.ศ. 2531-2535) คุณประพัฒน์ เล่าว่า ก่อนที่ทางบริษัทจะเริ่มปลูกส้มเขียวหวานพันธุ์โชกุนนั้นทางคุณประพัฒน์ได้พยายามศึกษาการปลูกผลไม้หลายชนิดจากเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จหลายคน โดยเฉพาะกับอาจารย์พันธุ์เลิศ บุรณศิลป์ เจ้าของสวนส้มวังน้ำค้างก็ไปนั่งคุยหลายวันมาก จากการศึกษพบว่า การจะทำ

ธุรกิจการเกษตรนั้นจะต้องเอาการตลาดนำการผลิต และการจะทำธุรกิจอะไรอย่าทำตามกระแสนิยม เลียนแบบหรือทำเหมือนคนอื่น ควรจะทำการผลิตที่คนอื่นยังไม่ทำ ต้องทำตามสถานการณ์ ดังนั้นจึงได้ศึกษาสัมฤทธิ์ของอย่างจริงจังและพบว่าน่าจะเป็นไปได้ในทางตลาด และมีคนปลูกน้อย จึงได้นำพันธุ์มาจากจังหวัดยะลา และเริ่มปลูกจำนวน 1300 ต้น พื้นที่ 45 ไร่ ในปี พ.ศ. 2531

พื้นที่ที่ใช้ทำสวนนี้ตั้งอยู่ที่ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง น้ำไม่สมบูรณ์ เป็นป่าเต็งรังเก่า ไม่ใช่ป่าที่ให้ต้นกำเนิดน้ำ ยังไม่มีใครปลูกส้มเขียวหวานในบริเวณนี้ ใครๆก็ไม่ได้ถึงว่าจะปลูกได้ เพราะส้มต้องการน้ำมาก แต่คุณประพัฒน์ก็พยายามทดลองปลูก โดยการประหยัดน้ำให้มากที่สุดในช่วงปลูกปีแรกจนถึงเก็บเกี่ยวปีแรก (2531-2534) ได้มีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูในจำนวนมาก เพราะกระแสการใช้สารเคมีแรงมาก ในตอนนั้นไม่ปรากฏว่ามีสวนส้มที่ไหนปฏิเสธการใช้สารเคมีรวมทั้งสวนส้มวังน้ำค้างที่พยายามปฏิเสธแต่ก็ยังใช้อยู่ มันยากมาก เดี่ยวเหี่ยวบ้าง เดี่ยวตายบ้าง เราไม่กล้าเพราะมันเสี่ยงกับชีวิตเรามาก เราต้องเลี้ยงครอบครัว ถ้าเราขาดทุน ลูกเราก็ไม่ได้เรียนหนังสือ ดังนั้นในช่วงแรกเราต้องอยู่ในโซนที่มันมั่นคงไว้ก่อนดีกว่าที่จะออกนอกกรอบแล้วมันเสี่ยง แต่ถึงจุดหนึ่งเราต้องออกเพราะตระหนักถึงพิษภัยของพิษภัยของสารเคมีหลายๆเลย มันน่ากลัวมากทีเดียว ช่วงที่เข้าสวนกับภรรยาและลูก เดินในสวนไม่ได้เพราะกลิ่นสารเคมีมันเหม็นมาก อันตรายมาก ก่อนเข้าสวนต้องโทรศัพท์ไปถามคนงานว่าพ่นยาเมื่อไหร่ ถ้าพ่นเมื่อวานก็จะไม่ไปสวน ในปีแรกที่ผลผลิตออก(พ.ศ.2534) เราต้องล้าง กัดมาก มันเหม็น ขนาดไถ่ยังตาย สุนัขยังตาย ไปขายคงได้บาปแยะเลย ตัวเองยังไม่กล้ากิน คนอื่นจะกินได้อย่างไร

คุณประพัฒน์ยังเล่าว่า จิตสำนึกทางด้านสังคมที่มีอยู่เดิมในตัว ได้สั่งเราว่าทำไม่ได้แล้ว มันอันตรายเกินไป ไม่ใช่กับเราเท่านั้น แต่กับผู้บริโภค รวมถึงสิ่งแวดล้อมทั้งหมด มันอันตรายมาก ช่วงหลังได้ศึกษาสารเคมีพบว่าบางตัวตกค้างนานหลายสิบปี เมื่อก่อนเรียนเพื่อให้สอบผ่าน แต่เดี๋ยวนี้มันเป็นเรื่องชีวิตจริงน่ากลัวมาก เราต้องหยุดสารเคมีถ้าเราทำต่อไปสุดท้ายคงต้องขายสวนทิ้ง ทำไปแล้วมันทรมานมาก มันไม่ใช่สิ่งที่เราต้องการ สุดท้ายจึงได้หยุดใช้สารเคมีป้องกันศัตรูพืช แต่ปุ๋ยเคมียังคงใช้อยู่

ช่วงที่ 3 การปรับเปลี่ยนสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (พ.ศ.2535 -ปัจจุบัน) ด้วยการตระหนักถึงปัญหาของการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อคนในครอบครัว ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อมดังกล่าว คุณประพัฒน์จึงได้เริ่มศึกษาทางเลือกอื่นที่จะไม่ใช่สารเคมี โดยเล่าว่า ตอนนั้นประมาณปีพ.ศ. 2535 เรายังไม่รู้ว่าหน่วยงานไหนมาดูแลเรื่องนี้ หาไม่ได้ เราอยู่ไกลมากเลยจากหน่วยงานที่วิจัยเรื่องนี้ เกษตรกรอาจเอื้อมไม่ถึง ดังนั้นจึงเริ่มจากการค้นหาเอกสารทางวิชาการ ได้วิธีการบางอย่างมาใช้ เช่น การใช้กับดัก การใช้สะเดา ชวนคุณอรอรพ

ต้นสกุล มาสอนหมักสะเดา ในปีแรกล้มเสียหาย ขายไม่ได้เลย เพราะแมลงกิน ไรสนิม ไรแดงกิน ทั้งลูก อ่านเอกสารพบว่าใช้สารเคมีสังเคราะห์จากดอกไพรีทัมหรือเรียนแบบจากดอกไพรีทัม ตระกูลไพรีทรอย จะปลอดภัยต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมมาก เลยใช้ตลอด ใช้แต่ตัวนี้อย่างเดียว นึกว่าปลอดภัยมาก แท้จริงแล้วมีผลกระทบตามมาหลายประการสารเคมีที่ผลิตมาทุกตัวมีบวมมีลบ ทุกอย่าง แต่คนขายเขาบอกแต่บวมเขาไม่บอกเลยว่ามีอะไร ไพรีทอยก็เช่นเดียวกัน จากการอ่านงานวิจัยพบว่าถ้าใช้ไพรีทรอยนานๆจะทำให้เกิดการขยายตัวของไรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และเป็นไรตัวเมียมากกว่าตัวผู้ ออกไข่เต็มสวนหมดเลย เราตกใจมาก ดอกไพรีทัมเอาไม่อยู่ สัมที่ได้ก็เลยไม่เอาไปขาย ขายไม่ได้เลย เอาไปแจกบ้านพักคนชรา โรงเรียนเด็กปัญญาอ่อน แจกทั้งหมด เอาไปให้แม่ค้า แม่ค้าก็เอามาคั้น เรียบอกปลอดภัยสารพิษนะ ดินะ ไม่ฉีดสารเคมีฆ่าแมลง แม่ค้าก็บอกว่า ปกีนหรือก มันบ่งาม อย่างนี้ขายบ่อได้อาจารย์ เขาก็เอามาคั้น สั่งให้ไปเอาคั้น นี่คือชะตากรรมของเกษตรกร สุดท้ายเราก็สูญเสียเพราะขายไม่ได้

เราเลยต้องคิดให้ละเอียดมากกว่านั้น ลึกซึ้งมากกว่านี้ ต้องมีอะไรบางอย่างที่ไปแก้แทนไพรีทัมได้ ก็ไปค้นพบซัลเฟอร์(กำมะถันผง) เราเลยใช้ ปรากฏว่าไรตายหมดเลย พบว่าตัวนี้ปลอดภัยมาก สุดท้ายก็ไปเจอเอกสารชิ้นหนึ่ง เรื่องการใช้น้ำมันก๊าดกับสบู่ ก็นำมาพ่นพบว่าไรตายเหมือนกัน เชื่อกันว่าต้องทดลองหาสูตรหลาย ๆ วัน หลาย ๆ ครั้งกว่าจะได้พบสูตรที่เหมาะสม ดังนั้นในปัจจุบันจึงใช้สะเดาบ้าง กำมะถันบ้าง น้ำมันก๊าดกับสบู่บ้าง สลับไปสลับมาก็พบว่าดี ในส่วนของน้ำมันก๊าดกับสบู่ถ้าฉีดตอนกลางวันจะมีปัญหาเมื่อโดนแสงแดด หนอนแมลง ตายหลายตัว เราบดสะเดาใช้เองทำให้ราคาถูก ผิวสัมผัสสวยดี พวกเราสรุปได้ว่า จริงๆแล้วการป้องกันกำจัดโรคแมลงนี้ สามารถใช้อะไรก็ได้หลายอย่าง ของพื้นๆ ง่ายๆ แต่เรามองข้ามไปสู่ความทันสมัยหมดเลย

หลังจากใช้วิธีนี้มาตลอดพบว่าแมลงที่มีประโยชน์ในสวนมีมากขึ้น เราก็เลยติดตามแมลงเฉยๆ ช่วงสองปีถัดมา เราเรียนแต่เรื่องแมลง สนุกสนานมาก กิจกรรมหลากหลายมาก เลี้ยงปล่อย เราได้อะไรมาเลย จึงมาสู่การควบคุมศัตรูส้มด้วยแมลง ธรรมชาติเริ่มฟื้นขึ้นมา เราหยุดใช้สารเคมีป้องกันกำจัดโรคแมลงมา 2-3 ปีแล้ว ไม่ใช้สารเคมี ยกเว้นปุ๋ยทางใบ เพราะส้มต้องการธาตุอาหารมาก มันแบกลูกมาก ส่วนการให้ปุ๋ยทางรากใช้น้อยมาก พยายามจะหยุดใช้แต่ใช้ซีคังควาแทน ใช้ปุ๋ยหมัก ซึ่งมีธาตุอาหารสูง นอกจากนี้ใช้แร่ธาตุเช่น โดโลไมต์ กระจุกปนใช้อินทรีย์วัตถุแทนสารอนินทรีย์วัตถุ ปัจจุบันการเรียนรู้อย่างไม่จบ ยังต้องการเรียนรู้การจัดการดิน การจัดการธาตุอาหาร หนทางที่กำลังทำอยู่นี้ก็ไม่สามารถควบคุมปัจจัยธรรมชาติได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ เช่นปีนี้มีผลกระทบจากความแห้งแล้งมาก ปรากฏว่ามีเพลี้ยไก่อั้ระบาด โดยที่ราคาไม่ถึงทุกปีแมลงตัวนี้มาในช่วงหน้าฝน แต่ปีนี้มาช่วงแล้งเต็มไปหมด เราปล่อยด้วงเต่าลงไป ปรากฏว่าตายหมด เพราะร้อนและแล้งมาก

คุณประพัฒน์ยังได้เล่าว่าในปี พ.ศ.2541 ทางสวนเพชรลานนาได้เพิ่มความหลากหลายมากขึ้น โดยเอาแนวทางทฤษฎีใหม่มาใช้ โดยการเลี้ยงปลาปลูกผัก คนงานไม่ต้องซื้อปลา ซื้อผักกิน ปลอดภัยพิชหมด กินแล้วเหลือขาย มีพืชสมุนไพรอยู่บ้าง แต่ไม่เป็นหลัก ปีนี้ปลูกผักไม่ผลเยอะ เอาขนุน ฝรั่ง ชมพู่ ทดลองปลูกเป็นแปลงๆไป ตัวไหนอยู่ได้ก็ขยาย ตัวไหนอยู่ไม่ได้ก็หยุดพันธุ์ไหนอยู่ได้ก็ค่อยพัฒนา ถ้าไม่ทำอย่างนี้ก็ไม่ทันสถานการณ์ เดี่ยวคนอื่นปลูกส้มเต็มหมด ต้องหาอย่างอื่นมาทดแทน นี่คือเกษตรเชิงธุรกิจ ซึ่งอยู่ในระดับกลาง (ไม่ใช่เกษตรระดับฐานราก) ต้องประหยัดต้นทุนทุกตัว แม้แต่จะกินก็ต้องประหยัด มีไก่พื้นบ้านเต็มสวน ไม่ได้ขายให้คนงานกินหมด เมื่อก่อนเลี้ยงไก่ไม่ได้ พยายามฆ่าแมลงที่ไร่ ไก่ตายเกลี้ยงหมดเลยไก่ก็มีประโยชน์ช่วยกินแมลงด้วย

ในด้านเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป และการตลาดนั้น คุณประพัฒน์ เล่าว่า ปัจจุบันปลูกส้มทั้งหมดประมาณ 10,000 ต้น ในพื้นที่ 300 ไร่ มีพนักงาน 50-60 คน ในด้านเทคนิคการปลูกนั้น ได้มีคนพยายามแนะนำให้ปลูกไม้ผลหลากหลาย เราต้องเรียนรู้ธรรมชาติของพืชแต่ละตัว ที่เรียนมาทางนิเวศวิทยา ทำให้รู้ว่าพืชบางชนิด เป็นพืชประธาน (dominant) ต้องการแสง 100 % ต้องการพื้นที่ทำมาหากิน 100 % พืชบางชนิดเป็นพืชรองประธาน (sub dominant) ต้องการแสง 50 % เป็นพืชไร่ อยู่ได้ร่วมเงาไม้อื่นได้บ้าง พืชบางชนิดชอบอยู่ได้ร่วมเงา 100 % (suppress) ไม่ต้องการแสงมาก สิ่งเหล่านี้มีอยู่ในธรรมชาติ ถ้าเราเรียนรู้ธรรมชาติของพืชแต่ละชนิดว่าชนิดไหนต้องการมีชีวิตอย่างไร แต่ส้มเป็นเป็นพืชประธาน ต้องการแสง 100 % ไม่สามารถขึ้นได้ร่วมเงา พืชอื่นได้ แต่สามารถปลูกพืชที่เตี้ยกว่าเช่นพืชผักได้

ในส่วนของ การปรับปรุงบำรุงดินนั้น คุณประพัฒน์ เล่าว่า คุณสมบัติของดินแบ่งออกได้เป็น 3 อย่างคือ **1.คุณสมบัติทางเคมี** ประกอบด้วยธาตุหลัก และรอง 13 ตัวเช่น ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส เป็นต้น ซึ่งพืชได้รับทางราก และ 3 ตัวที่พืชได้ทางอากาศ เช่น คาร์บอนไดออกไซด์ ออกซิเจน และไฮโดรเจน ดังนั้นในสวนจึงตัดหญ้า พืชในไร่หมุนเวียนธาตุอาหารตลอดพืชที่ขึ้นในไร่ไม่เรียกเป็นวัชพืช ยกเว้นหญ้าคา ไมยราบ ซ้อข้าว ซี้ควาย ปุ๋ยหมักปีละ 300-400 ตัน ความเป็นกรดเป็นด่างของดิน ก็เป็นคุณสมบัติทางเคมี ซึ่งต้องให้เหมาะกับพืช พืชแต่ละชนิดชอบ ความเป็นกรดเป็นด่างต่างๆกัน **2.คุณสมบัติทางกายภาพ** เช่น ดินเหนียว ดินร่วน ดินทราย พืชแต่ละอย่างต้องการดินต่างกัน **3. จุลินทรีย์ในดิน** เป็นเรื่องสำคัญ จุลินทรีย์มีประโยชน์มากจะทำให้ดินดี วิธีการจัดการให้ดินดีคือ การใส่ปุ๋ยคอกเยอะๆ ปุ๋ยหมักเยอะๆ คลุมดินดีๆ ดินก็จะฟื้นไปตามธรรมชาติ

ในด้านการแปรรูปนั้นทางสวนเพชรลานนา ได้ทดลองการทำน้ำส้มคั้น ก็ทำได้ไม่ยาก แต่ในเรื่องการจัดการการตลาดจะต้องพัฒนาอีกมาก ส่วนการตลาดส้มนั้น คุณประพัฒน์เล่าว่า

เราปฏิเสธคนกลาง ไม่ผ่านคนกลาง ถ้าผ่านจะมีปัญหามาก จะใช้การเจาะตลาดที่กรุงเทพฯ เนื่องจากที่มีอะไรเด่น(ไอ้ก้านยาว) สื่อมวลชนสนใจ คนไม่ค่อยปฏิเสธ ทำเอง ขายเอง เก็บเงินเอง มีการแบ่งเกรดส้มด้วยคนและเครื่องคัคนาด ที่จำเป็นจะต้องใช้ เครื่องจักรที่ใช้เกือบ 100% มาจากในประเทศ ยกเว้นสติ๊กเกอร์ เช่น ส้มที่ขายห่างต้องสวยกว่าคนอื่น ราคาถูกกว่าคนอื่น ราคาตั้งตามกลไกตลาด เขาขึ้นเราขึ้น เขาลงเราลง พี่เป็นคนตั้งราคา สมมติเราส่ง 60 บาท ร้านขาย 80 บาท ถ้าขายไม่ค่อยดี เราก็จบห่างว่า ทางห้างลดราคาลงเหลือ 70 บาทได้ไหมโดยทางเราจะลดลง 5 บาท ส้มเกรด เอ ส่วนมากขายที่ห้าง เช่น จัสโก้ แมคโคร พุดแลนด์ ถ้าเกรดต่ำจะขายตามหมู่บ้านราคาต่ำ ส่วนส้มที่มีจุดก็จะขายหน้าสวน โดยได้ตรารับรองคุณภาพจากสำนักวิจัยเพื่อพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1

กรณีต่างประเทศ เขาก็สนใจที่จะรับของเรา แต่ปีที่แล้วส้มเรามีปัญหา ส้มเสียหายจากภัยแล้ง ส้มร่วงเป็นแสนกิโลกรัม การเรียนรู้จากธรรมชาติยังไม่พอ ผลผลิตไม่พอ เจรจากันแล้วสิงคโปร์ก็พร้อมที่จะรับ บริษัทยูนิเวอร์แซลจากไต้หวันแพคเกจมาบอกว่า ส้มของประเทศไทยไม่อนุญาตให้นำเข้าประเทศไต้หวัน เขาแนะนำให้รัฐบาลไทยไปคุยกับรัฐบาลไต้หวันให้ยกเลิกการแบนการนำเข้า ประเทศญี่ปุ่นก็เหมือนกันไม่รับสินค้าผักผลไม้การไทย กฎหมายประเทศเขาสั่งแบนเลย ข้าราชการไม่สนใจกฎหมายพวกนี้ กรมส่งเสริมการส่งออกไม่เห็นใครสนใจ แต่เชื่อไหม ถ้าเราส่งออกได้ทุกคนจะวิ่งมาหา มาถ่ายรูป มาตัดริบบิ้น ผมชอบซ้ำใจมากกับข้าราชการเมืองไทยเราต้องทำทุกอย่าง การทำงานของข้าราชการไม่ใช่เพื่อเกษตรกร ไม่ใช่เพื่อเป้าหมาย แต่เพื่อซีเพื่อตำแหน่ง เพื่ออำนาจวาสนา

ในด้านความหมาย หลักการ และตัวชี้วัดนั้น คำว่าเกษตรกรรมยั่งยืนในความหมายที่คุณประพัฒน์หมายถึง การเกษตรที่ทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่เป็นปึกแผ่น มีความมั่นคงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ทุกอย่างยั่งยืน โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอก จากภาคในเมือง จากภาคอุตสาหกรรม จากต่างชาติ ทุกอย่างจะต้องอยู่ได้ด้วยตัวเอง

ส่วนหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น เกษตรกรจะต้องมีสำนึก ใจต้องมาก่อน ไม่ใช่กินเหล้า เทียว สุดท้ายก็กลายเป็นการฟุ้งนักการเมือง ต้องยืนขึ้นมาด้วยตนเอง ที่ผ่านมามีไปหมดว่าจริงๆ แล้วตัวเรายังมีความสามารถ ต้องปลุกจิตสำนึก หาเกษตรกรตัวอย่างเป้าหมายให้ยืนขึ้นมาให้ได้เสียก่อน แล้วค่อยหาทางอื่นไปช่วยเขา ไม่ใช่อยู่ๆ ก็ไปเกื้อหนุนมอมเมาเขาจน เขาลืมตัวไปหมด

ในด้านตัวชี้วัดเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นประกอบด้วย 1.เกษตรกรต้องไม่มีหนี้สิน 2.ยังชีพได้ด้วยการทำงานเกษตรอย่างสมบูรณ์ มีความสุข ไม่ต้องขนขวายไปทำงานในเมือง 3.ผลิตโดยพึ่งพาสารเคมีน้อยที่สุด เท่าที่จะน้อยได้ เพราะทุกวันนี้เราถูกต่างชาติครอบงำ

ในด้านข้อเสนอแนะและประเด็นวิจัยนั้น คุณประพัฒน์เสนอว่างานวิจัยทุกอย่างควรพุ่งไปให้มีการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพดีกว่าคนอื่น และต้นทุนต้องต่ำกว่าเขา เพราะฉะนั้นจะด้านหรือรุกไม่ได้ พี่เป็นแนวด้าน (ไม่ใช่เกษตรกรเชิงรับเหมือนเกษตรกรคนอื่น) คือต่อต้านการนำเข้าและรุกบางครั้ง สัมจากออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แคลิฟอร์เนียเข้ามาปีหนึ่ง 3000-4000 ล้านบาท เพราะฉะนั้นการวิจัยจะต้องพัฒนาเทคโนโลยีด้านการผลิตให้มีองค์ความรู้ที่เท่าเทียมกัน เช่น เขาส่งมา 10 คอนเทนเนอร์ เราก็ส่งไป 10 คอนเทนเนอร์ เราต้องมีอำนาจต่อรอง

ปัญหาที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือ กลไกของรัฐที่ทำงานไม่ได้เพื่อเกษตรกร คุณประพัฒน์เสนอว่าก่อนที่รัฐจะวิจัยเรื่องอื่นก็ให้วิจัยตัวเองก่อนว่า กลไกที่มีอยู่มีประสิทธิภาพขนาดไหนทำไมมันไม่ลงไปถึงเกษตรกรข้างล่าง ต้องไปถามเกษตรกรว่ามีปัญหาอะไรจะให้แก้ไหม ไม่ใช่มาสกอตว่าประพัฒน์พยานะ ไปประจันเขา แทนที่จะไปถามว่าคุณมีปัญหาหนักใจอะไรไหม จะมาช่วยแก้ช่วยวิจัยให้ อาจจะมีทางออกที่ดีกว่านี้ ไม่ใช่มาเอาสัมไปแอบตรวจดูว่ามีสารเคมีไหม เพื่อจะทำให้รู้ว่าเป็นใครจะได้รู้เสียบ้าง อย่างนี้เป็นต้น ไม่สนับสนุนแล้วยังทำลายอีก นี่คือระบบเจ้าขุนมูลนายที่ ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย ต้องพังทลายตรงนี้ให้ได้ วิจัยก็ให้เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ วิจัยให้ตรงเป้าเลย ควรวิจัยร่วมกับเกษตรกรโดยตรง ถ้าจะผ่านกลไกค่อนข้างจะยาก ส่วนที่นี้เหมือนกับห้องแล็บขนาดใหญ่ วิจัยเรื่องนั้นเรื่องนี้ เดียวนี้ในส่วนราชการ มหาวิทยาลัยไปผิดทางหมดเลย ตอนนี้อยู่ทั่วประเทศไปเป็นเกษตรยังชีพหมด มันยังยืนระดับหนึ่งแต่ไม่ทั้งหมด เกษตรกรมียั่งยืนมีความหมายกว้างกว่าแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นแนวคิด ไม่มีสูตรตายตัวว่าจะชุดบ่อกี่ไร่ ของฉันกี่ไร่ มีสระเท่านั้น มีอันนี้เท่านั้น ทุกภาคต้องเหมือนกันหมด ไม่ใช่เป็นรูปแบบตายตัว ต้องแปรมาใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ ต้องดัดแปลง ให้เหมาะสมกับพื้นที่ ภูมิประเทศหรือสิ่งที่อยู่กับเรา เกษตรกรมียั่งยืนจะเกิดขึ้นมาได้ตรงจุดนี้ ไม่ใช่เอารูปแบบมายัด ๆ แล้วทำสมาการแทนค่า +Y+Z ออกมาจบ มันไม่ง่ายขนาดนั้น มันต่างกันแต่ละส่วนแต่ละคน แต่ละจังหวัด แต่ละภาค มันต้องหาสิ่งที่เป็นจริงที่เกิดขึ้นในสวนเอง แต่ว่าเอาแนวคิดตามพระราชดำริมาเป็นแนวทางในการทำงาน ไม่ใช่ว่าชี้ต้องเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ยุทธศาสตร์ที่ตั้งไว้ สามารถทำได้หลายแห่ง เราจำเป็นต้องเอามาคิด เอามาย่อยเสียใหม่ให้มันเป็นเชิงปฏิบัติ ไม่ใช่รับมาแล้วเอามาโยนตูม เดียวนี้ทุกคนพูดเป็นเสียงเดียวกัน พี่ฟังแล้วซ้ำใจมาก

การตลาด ถึงแม้จะเป็นข้อดีของเกษตรกรไทย แต่ถ้าการตลาดจะไปได้ดีต้องผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ คุณภาพต้องมาก่อน ดังนั้นวิธีการที่จะให้คุณภาพสินค้าดี ต้องมีงานวิชาการเข้ามาผสมโรงด้วย งานวิชาการไม่ใช่จะรับจากฝรั่งทั้งดุ้นหรอก เราเอามาใช้ประโยชน์เท่าที่จำเป็นเท่านั้นเอง ในเมืองไทยไม่มีการวิจัยธาตุอาหารของส้ม ของไม้ผลตัวใดตัวหนึ่งเลย พี่ต้องอาศัยตำราวิชาการจากเมืองนอกมาอ่านจึงรู้ว่าธาตุอาหารกับต้นไม้มีความสำคัญอย่างมากเลย วันก่อนมี

ชาวออสเตรเลียมานั่งคุยกับพี่ เพื่อจะมาขอเป็นที่ปรึกษา กินเงินเดือนจากเรา แต่เราไม่เอา เขาเอาตารางมาให้ดู ในบ้านเขาเอาใบสัมมาวิเคราะห์ทุกอาทิตย์เลย เพื่อกำหนดการให้ปุ๋ย การให้อาหารเป็นอาทิตย์ บ้านเราหรือ? ให้สูตร 15-15-15 ,24-24-24,25-27-0 อะไรอย่างเนี่ยะ เราไม่รู้ว่ามันเกินหรือไม่เกิน ของเขานี้สิ่งที่ใส่ไปทุกอย่าง ต้องคิดทั้งหมดต้นทุนต่อหน่วยเท่าไร ต้นทุนจะถูกกว่าเรามากเลยมันไม่ยากดอกเตอร์บ้านเราเยอะแยะมากเลย มันไม่มีองค์กรรับผิดชอบ เพราะฉะนั้นเกษตรกรแนวด้านหรือแนวรุกอย่างนี้จะต้องมีองค์กรรับผิดชอบ เป็นสาย ๆ ถ้าเป็นปัจจุบันนี้รับผิดชอบหน่วยงานใหญ่ ไม่มีอำนาจทะเลาะดงเหมือนกับเอาไม้ตีไปแทงใครก็ไม่เข้า ไม่เหมือนกับเอาเหล็กแหลมแทงทะเลเลย เช่น ยกตัวอย่างง่ายๆ เรามีทุเรียนเยอะมากในประเทศไทยเราก็น่าจะจัดตั้งสถาบันวิจัยทุเรียนขึ้นมาอันเดียวเลย วิจัยตั้งแต่พันธุ์ทุเรียนอะไรที่ดีที่สุด เอาเป้าหมายตลาดต่างประเทศเป็นเกณฑ์ ไปจนถึงการวิจัยตลาด หน่วยงานที่รับผิดชอบอยู่ภายใต้การดูแลขององค์กรหนึ่ง ซึ่งเกษตรกรมีส่วนร่วมหนึ่งเป็นกรรมการบริหารดูแล สามารถที่จะดูแลได้หมดเลย ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างคิด ต้องคิดเป็นอันเดียวกัน มียุทธศาสตร์อันเดียวกัน ถ้าเรามานั่งรวมกันก็จะมีพลังเพียงพอ ที่จะทะลุเป้าหมายได้ อย่างเช่นพี่ถามนักการเมืองเมื่อก่อนเขาจัดงานแนะนำผลไม้ไทยที่เมืองจีน เขาขนผลไม้ไปโชว์เต็มไปหมด เสียงบประมาณหลายสิบล้านใช้ไหม ถ้าเรารู้ว่าจีน ต้องการลำไยเมืองไทย เรามาวิจัยเลย ตั้งแต่พันธุ์อะไรจะดี จะเสียบกิ่ง ต่อกิ่ง ติดตาอย่างไร ต้องการธาตุอาหารอย่างไร ที่ไม่ให้เกษตรกรมีความเสี่ยง เหมือนปีนี้ฝนแล้งลำไยไม่ติด ต้องไม่มีปัญหานี้เลย คือแล้งหรือไม่แล้งเกษตรกรก็มีปัจจัยพื้นฐานนี้อยู่แล้ว ในภาคอุตสาหกรรมเขามีโครงสร้างพื้นฐาน ในภาคเกษตรก็มีตรงนี้ให้เขาอย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เขาไม่มีความเสี่ยงระดับหนึ่งละ ต้องมีผลผลิตทุกปี วิจัยเพื่อตรงนั้น เมืองไทยมีดอกเตอร์เยอะแยะแต่วิจัยซ้ำซ้อนกันไป และก็ไม่ใช่จริงในเชิงปฏิบัติ ถ้าอยู่ในองค์กรเดียวกันต้องรู้ ถ้าเกษตรกรต้องการอะไรต้องรู้ บางทีมีการวิจัยสูงเกินกว่าที่เกษตรกรจะรับได้ เพราะต้องการซี 9 ซี 10 ดอกเตอร์ ศาสตราจารย์ แต่ว่าเกษตรกรใช้ไม่ได้เลย มาวิจัยง่ายๆ ร่วมกับเกษตรกร จะได้ประโยชน์มากกว่า เรื่องบางเรื่องมีวิจัยอยู่แล้ว แต่ไม่ได้นำมาทดลอง ถ้ามีองค์กรนี้ขึ้นมาจะได้จับงานวิจัยมารวมกัน สายเดียวกัน ควรจะเพิ่มงานวิจัยเรื่องไหนอย่างไร เหมือนกับการต่อภาพจิ๊กซอ ขาดตรงไหนให้วิจัยตรงนั้นให้มันจบขบวนการ ผลออกมาอย่างไรให้ไปวิจัยกลับ เพื่อจะเช็คว่ามันเป็นจริงขนาดไหน

กรณีที่ 2 ผักไม่ใช้สารเคมี บริษัทธรรมชาติ

เพื่อให้เข้าใจถึงความเป็นมาและพัฒนาการการปลูกผักแบบไม่ใช้สารเคมีของบริษัท ธรรมชาติได้ง่ายขึ้นอาจแบ่งพัฒนาการออกเป็น 2 ช่วงตามการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 การปลูกผักแบบกลางแจ้งเพื่อป้องกันแมลง (พ.ศ. 2535) คุณธเนศ แก้วเสมอ ตา ซึ่งเป็นเจ้าของและกรรมการบริษัทธรรมชาติได้แสดงข้อคิดเห็นว่าเราไม่กล้าใช้คำว่าผักปลอดสารพิษ ในประเทศไทยไม่มีผักที่ไหนที่ไม่มีสารพิษ จะมีมากหรือน้อยเกินค่าความปลอดภัยหรือไม่เท่านั้น เราใช้คำพูดกันผิดๆ เป็นผักที่ไม่ใช้สารเคมี เป็นผักที่ควบคุมการใช้สารเคมี และเป็นผักใช้สารเคมี มี 3 อย่างเท่านั้น ซึ่งผักธรรมชาติเป็นผักไม่ใช้สารเคมี ไม่ว่าจะป็นสารเคมีป้องกันและกำจัดโรคแมลง แม้กระทั่งปุ๋ยเคมี

บริษัทธรรมชาติเริ่มปลูกผักไม่ใช้สารเคมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 โดยการผลิตผักใน มุ้งจำนวน 3 หลัง หลังที่หนึ่งมีขนาดพื้นที่ 2 งาน หลังที่สองและสามหลังละ 2-3 งาน แต่มี ปัญหาหลังมันใหญ่เกินไป พืชที่ปลูกมีประมาณ 20 กว่าชนิดขึ้นอยู่ตามฤดูกาล โดยมีพืชหลัก ที่ปลูกทั้งปีมีการปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักซึ่งทำเอง และปุ๋ยคอก มีการใช้สารสมุนไพร เช่น สะเดา ตะไคร้หอม กากยาสูบ และปลูกพืชไล่แมลงในการป้องกันและกำจัดโรคแมลง ใช้น้ำจากบาดาล และระบบสปริงเกอร์ในการรดน้ำผัก

ช่วงที่ 2 การปลูกแบบไม่ใช้มุ้ง (ปลาย 2536-2538) คุณธเนศได้เล่าให้ฟังว่า หลังจากใช้มุ้งมาประมาณหนึ่งปีพบว่ามุ้งไม่ได้ป้องกันแมลงเลยแต่กลับกักขังแมลงให้อยู่ในมุ้ง มากกว่า ดังนั้นจึงได้รื้อมุ้งออกทั้งหมดและปลูกแบบเปิดโล่ง โดยรูปแบบและวิธีการปลูก การปรับปรุงบำรุงดิน การใช้สมุนไพร ยังคงใช้เหมือนเดิม การปลูกผักแบบนี้คุณธเนศบอกว่ามันเป็น เรื่องละเอียดอ่อนมากมันยิ่งกว่าการทำเกษตรแบบเข้มข้น (intensive) ต้องให้ความสำคัญ กับการลดการปนเปื้อนสารเคมีที่มีผลกระทบต่อผู้บริโภค ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม โดยต้องดูแล ตั้งแต่สถานที่ตั้ง สภาพแวดล้อมรอบข้างมีการใช้สารเคมีหรือไม่ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ น้ำก็เช่นกันจะ ใช้น้ำไม่ได้ดินเพราะอาจมีสารปนเปื้อน ดังนั้นจึงลงทุนมากกว่า 200,000 บาทในการเจาะน้ำ บาดาล บริษัทธรรมชาติได้ดำเนินการปลูกผักมาจนถึงต้นปี พ.ศ. 2538 จึงได้หยุดกิจการ ชั่วคราวเนื่องจากคุณธเนศไปบริหารงานด้านอื่นของบริษัท

ในด้านการตลาดนั้น เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว พนักงานจะนำผักไปล้างหรือทำความสะอาด หลังจากนั้นก็จะนำไปบรรจุถุงที่มีตราของบริษัท แล้วจัดส่งไปจำหน่ายตามหน่วยงานเช่น สำนักงานใหญ่การบินไทย และซูเปอร์มาเก็ตของห้างสรรพสินค้าทั้งในจังหวัดเชียงใหม่และ กรุงเทพมหานคร ในราคาขายส่งกิโลกรัมละไม่ต่ำกว่า 20 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดผัก

เพื่อให้มีผู้บริโภคมากขึ้นและเข้าใจถึงกระบวนการผลิต ทางบริษัทจึงใช้เวลาสถานีวิทยุที่
 ลำพูนประชาสัมพันธ์สินค้าของบริษัทในช่วงเช้าทุกวันเสาร์ และวันอาทิตย์วันละหนึ่งชั่วโมง
 ในเรื่องของการตลาดของธรรมชาติของธรรมชาตินั้น คุณเนศบอกว่าไม่มีปัญหา อย่างเช่น การบินไทย
 ต้องการครั้งละ 2,000-3,000 ฝูงๆละ 300 กรัม ปรากฏว่าสามารถส่งได้เพียง 1,000
 กว่าฝูงหรือบางครั้งได้เพียง 700-800 ฝูง

ในด้านปัญหา และอุปสรรคที่สำคัญคือ ได้ผลผลิตไม่ตรงตามเป้าหมาย สาเหตุ
 เนื่องจากไม่มีเวลาควบคุมดูแลเต็มที่ แหล่งจำหน่ายสมุนไพรป้องกันกำจัดโรคแมลงอยู่ไกล
 ขาดการสนับสนุนทางด้านความรู้จากรัฐ ปัญหาทางด้านเทคนิค และเงินทุน

ทิศทางการข้างหน้าของบริษัทนั้นเนื่องจากบริษัทได้หยุดกิจการไปชั่วคราว ทางบริษัทจะเริ่ม
 ดำเนินการใหม่ในปีนี้ โดยย้ายจากพื้นที่อำเภอหางดงมาที่อำเภอสารภีโดยจะทำการเริ่มต้นจำนวน
 3 ไร่ จะมีการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีบางตัวเช่นระบบน้ำจะใช้ระบบสปริงเกอร์แต่ติดข้างบน และ
 ใช้คนกดปุ๋ย จะใช้คนงานเฉพาะการเตรียมแปลง และการกำจัดวัชพืช หลังจากจะเป็นแบบ
 พลาสติกเพื่อกันฝน เพราะเห็นปัญหาการปนเปื้อนของสารพิษจากน้ำฝน จะเน้นการผลิตให้
 สังคมไทยบริโภค โดยเฉพาะผักพื้นบ้าน และพืชสมุนไพร จะให้ความรู้แก่ผู้บริโภคว่าผักชนิดนี้
 เวลาเอาไปบริโภคแล้ว บริโภคได้อย่างไร ประโยชน์มีอะไรบ้าง จะเป็นทางเลือกให้แก่ผู้บริโภค

ส่วนข้อเสนอแนะ และประเด็นวิจัยนั้น คุณเนศ บอกว่า เราอยากบ่นเหมือนกันว่า
 ทำไมไม่มีหน่วยงานราชการมาส่งเสริม จริงๆแล้วเราอยากให้การส่งเสริมการเกษตรมาดูแลสนับสนุน
 เรา เขาเคยถามพนักงานบริษัทว่า มีเจ้าหน้าที่เกษตรประจำตำบลเข้ามาในสวนไหม พนักงาน
 บอกว่าเขาเข้ามาเฉพาะในหมู่บ้าน แต่ไม่กล้าเข้ามาในสวน เพราะเขากลัว กลัวความรู้จะไม่ถึง
 ส่วนประเด็นวิจัยนั้นสนใจว่าพืชสมุนไพรตัวไหนสามารถป้องกันกำจัดแมลงชนิดไหน อย่างไร

กรณีที่ 3 การผลิตข้าวอินทรีย์ บริษัทโรงสีข้าวเชียงใหม่ไชยวิวัฒน์จำกัด

คุณไพรัช ไตวิวัฒน์ ผู้จัดการบริษัทได้เล่าให้ฟังเกี่ยวกับการผลิตข้าวหอมมะลิ 105
 อินทรีย์ว่า ทางบริษัทได้เริ่มเมื่อ 7-8 ปีก่อน(2535) โดยมีบริษัทร่วมกัน 3 บริษัทคือ บริษัท
 เชียงใหม่ฮิว บริษัทที่อิตาลี และบริษัทแคบปีตอลไรท์(บริษัทนครหลวงคำข้าว) สามบริษัทนี้เขา
 รู้ว่าเราสนใจ โดยบริษัทนครหลวงฯเขาเก่งในเรื่องส่งออก เขาจะรับผิดชอบในด้านการตลาด
 ร่วมกับบริษัทที่อิตาลี และทางอิตาลีจะเป็นคนติดต่อเรื่องการตรวจสอบเพื่อรับรองมาตรฐาน
 สินค้าเกษตรอินทรีย์

ความคิดเริ่มจากทางอิตาลีเป็นคนเสนอความคิดมา เพราะทางยุโรปดินเสียไปหมดแล้ว
 เสียถึงน้ำใต้ดินด้วย เพราะเขาใช้สารเคมีกันมานาน และจำนวนมาก ทำให้ทุกคนหันมาคิดใหม่ว่า

ทำไมเราต้องใช้อย่างนี้ หลังจากนั้น ทางบริษัทก็เริ่มมาศึกษาค้นหาพื้นที่ โดยใช้แผนที่ และพื้นที่ที่แถบหมู่บ้านเกียง บ้านศรีจอมแจ้ง สามสีหมู่บ้าน พื้นที่รวมกันประมาณ 6,000-7,000 ไร่ ในจังหวัดพะเยาค่อนข้างจะเหมาะสม มีการปลูกข้าวและไม่มีการใช้สารเคมีทางการเกษตร จึงได้ไปจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรที่สนใจ หลังจากนั้นก็เริ่มกระบวนการตรวจสอบสารเคมี โดยวิธีการตรวจสอบนั้นร่วมกันกำหนดวิธีการ ทางบริษัทกำหนดส่วนหนึ่งและทางอิตาลีกำหนดส่วนหนึ่ง แล้วก็เสนอวิธีนี้ไปที่ EU ซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบเรื่องพืช ข้าว มีการลงทะเบียนเกษตรกรลงทะเบียนพื้นที่ มีการตรวจสอบเป็นช่วงๆ โดยคณะตรวจสอบมาตรฐานฯจากอิตาลี ซึ่งเป็นสมาชิกของ IFOAM ใช้เวลาตรวจสอบและจัดการเอกสารประมาณ 4-5 ปี ก็สำเร็จ และเป็นบริษัทแรกที่ได้รับมาตรฐานนอก EU วิธีการและการตรวจสอบเหมือน ISO ทุกอย่าง เขาไม่ตรวจที่ผลผลิตสุดท้ายอย่างเดียว แต่เขาตรวจว่าเริ่มทำมาอย่างไร ขบวนการต่างๆทำถูกต้องไหม ทำตามแต่ละขั้นตอนไหน มีการแปลงปลูกวิธีการใหม่ ความเสียหายของดินเป็นอย่างไร เขามีการตรวจก่อนดำเนินการ 3 ปี ทำเอกสารอีก 2 ปี ถึงจะเริ่มผลิตข้าวได้ ในพื้นที่นี้ยังไม่มี การใช้สารเคมี ในการส่งเสริมและควบคุมทางบริษัทขอความร่วมมือสถานีทดลองข้าว กรมวิชาการเกษตร โดยบริษัทมีพนักงาน 2 คน ทางสถานีมี 3 คน

ในสองปีแรกบริษัทมีปัญหาคุณภาพผลผลิต ดังนั้นในช่วงหลังจึงซื้อพันธุ์ข้าวจากกรมวิชาการ ในเรื่องเทคนิคการผลิตนั้นไม่มีอะไรมาก เพราะชาวบ้านทำได้อยู่แล้ว ส่วนในช่วงเก็บเกี่ยวจะมีการบอกชาวบ้านว่าควรจะเก็บเกี่ยวเมื่อไหร่ ตากก็แดด อันไหนที่มันเสียหายก็บอกเขา อันไหนที่ใส่อยู่แล้วก็ไม่ต้องบอก ทางบริษัทรับซื้อหมด เก็บรวบรวมมาเป็นล๊อตๆ แยกเป็นรายๆไป เมื่อก่อนแยกเป็นหมู่บ้าน ทุกคนมีทะเบียน ก่อนสีข้าวต้องมีการทำความสะอาดเครื่องสี เช็คว่าสะอาดหรือยัง สีแยกเป็นล๊อตๆ เก็บตัวอย่างส่งวิเคราะห์ที่ศูนย์วิจัยข้าวที่กรุงเทพฯ (ปัจจุบันส่งที่ศูนย์ฯ แพร่) หลังจากนั้น ทางศูนย์ฯ แพร่ ก็จะตอบมาว่าได้คุณภาพหรือเปล่า ถ้าได้ก็จะเริ่มสี แล้วจัดส่งไปที่กรุงเทพฯ การส่งจะเป็นกระสอบใหญ่ ทางกรุงเทพฯ จะไปบรรจุใหม่อีกครั้งหนึ่ง ผลผลิตที่ได้ทั้งหมด ประมาณ 1,500 ตันข้าวสาร ขายทั้งในและต่างประเทศ ก่อนจะส่งออกมีปัญหาในเรื่องการรวมยา ถ้าเป็นตู้คอนเทนเนอร์เราสามารถใส่คาร์บอนไดออกไซด์รมได้ ขณะเดียวกันก่อนจะเข้าประเทศเขา เราจะต้องมีเอกสารรับรองจากหน่วยงานบ้านเรา ซึ่งค่อนข้างมีปัญหา ปัจจุบันทางบริษัทนครหลวงค้าข้าวใช้วิธีแช่ในที่เย็น หรือบางครั้งใช้คาร์บอนไดออกไซด์ ตอนนี้นำวิธีบรรจุหีบห่อแบบสุญญากาศ แต่ยังมีปัญหาในเรื่องการป้องกันแมลงไม่ได้ บางทีมันรื้อแมลงก็เข้าได้ ปัจจุบันฐานะของบริษัทเป็นเพียงฝ่ายผลิต ในด้านการพัฒนาคุณภาพของดินนั้น ทางบริษัทได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกถั่วเขียวก่อนฤดูทำนา เพื่อปรับปรุงดิน ซึ่งปัจจุบันชาวบ้านเห็นความสำคัญมากขึ้น เริ่มขอเมล็ดพันธุ์ไปปลูก ผลผลิตบริษัทอยากได้ รวมทั้งผลพวงที่ตามมาทีหลัง แต่บริษัททำเองไม่ได้ทั้งหมด บริษัทจึงหาพวกคู่ค้า

พันธมิตรต่าง ๆ เข้ามาร่วมกันทำ อย่างตอนนี้เริ่มต้นที่ถั่วเหลือง เริ่มแรกเราปลูกเฉพาะข้าว ก่อน หลังจากปลูกข้าวเสร็จ ก็ปลูกถั่วเขียวนอกจากนี้ ในปีนี้ยังมีบริษัทลานนาฟู้ด ได้ทดลองปลูกถั่วเหลืองฝักสดส่งญี่ปุ่น จำนวน 8 ไร่ แต่ว่าเสียไปประมาณครึ่งหนึ่ง อันเนื่องมาจากชาวบ้านฝั่งรู้จัก ยังไม่เชี่ยวชาญ มีพื้นที่ปลูกน้อย ทำให้มีหนุมากิน ทางบริษัทมีความเชื่อว่าจะทำให้ดินดีขึ้น ข้าวดีขึ้น แต่การเกษตรไม่สามารถวัดด้วยมิเตอร์ได้ วันนี้ขึ้นสิบ พุงนี้ขึ้นยี่สิบไม่ได้ มันเกี่ยวกับภูมิอากาศ แต่สามัญสำนึกบอกว่า มันทำแล้วดี

ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้สำเร็จได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับตลาด ถ้าตลาดไม่มี ทุกอย่างจบหมด ส่วนเรื่องการผลิตนั้นไม่มีปัญหาเท่าไร เราสามารถผลิตได้ แต่จะมีปัญหาในอนาคตเกี่ยวกับพื้นที่ผลิต เพราะอาจจะมีบริษัท หรือหน่วยงานราชการ นำสารเคมีไปใช้ ดังนั้น จึงอยากจะเสนอให้ทางหน่วยงานรัฐบาล มีการประกาศเป็นเขตเกษตรอินทรีย์ ทางบริษัทบอกกับทางกรมส่งเสริมการเกษตรว่า ที่บริษัททำยังขาดทุน แต่ที่ทำเพราะมันเป็นโอกาสอันดีกว่าประเทศอื่น ดินน้ำ ยังดีอยู่ พื้นที่บริสุทธิ์ ไม่เริ่มทำตอนนี้จะเริ่มทำเมื่อไหร่ ในส่วนของรัฐบาลยังกลัวในเรื่องการตรวจสอบอยู่ โดยเฉพาะการเซ็นชื่อรับรอง ทั้ง ๆ ที่บริษัทขอเพียงข้อมูลว่า ปีนี้ คุณส่งใครเข้าไปพินยาหรือไม่ อย่างไร เท่านั้น ถ้าไม่ได้พิน บอกว่าไม่ได้พิน อันนี้ยังเป็นปัญหาอยู่ ถ้ายังไม่กล้าเซ็นรับรอง กล้า ๆ กลัว ๆ อยู่ ซึ่งเรื่องนี้เป็นผลประโยชน์ของเกษตรกร ในอนาคตพื้นที่อย่างนี้ อาจจะมีคนตามไปอีกเยอะ โดยเฉพาะพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่ ในที่สุดชาวบ้านแถบนี้ได้รับผลประโยชน์เต็ม ๆ อีกหน่อยก็กระจายทั่วประเทศ จะได้รับผลพวงอันนี้หมด ขอเพียงอย่างเดียวรัฐบาลเอาจริง ๆ ถ้าโครงการนี้มีประโยชน์ รัฐก็ประกาศพื้นที่นี้ให้เป็นเขตเกษตรอินทรีย์ ถึงแม้ไม่มีกฎหมาย แต่ขอเพียงให้คนอื่นได้รับรู้ว่า พื้นที่นี้เขาทำกันอย่างนี้ และเมื่อรัฐบาลมีโครงการอะไรที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น เรื่องสะอาด สำหรับสายสีแดง เป็นต้น ก็ควรนำมาส่งเสริมในพื้นที่นี้ ถ้าหมู่บ้านนี้เกิดขึ้นได้ มันก็จะขยายไปทั่วประเทศ จะเป็นตัวนำในพื้นที่อื่น ซึ่งเราทำได้ทั่วประเทศ อีกหน่อยปัญหาเรื่องกีดกันทางการค้า ของแต่ละประเทศก็จะหมดไป ตอนนี้อย่างรัฐบาลกำลังส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนั้น ถ้าเราเน้นไปจุดใดจุดหนึ่งที่เดียวกันจะเป็นประโยชน์มหาศาลแก่เกษตรกร ปัญหาหน่วยราชการไม่เข้าใจ ไม่เข้าใจไม่พอ ยังโจมตีเราอีก เช่น ถามว่าคุณให้ราคาเขาเพิ่มไหม? คุณให้อะไรเขาบ้าง? ถ้าเขาเสียหายแล้วคุณ гаранต์ว่าจะรับซื้ออีกใดละเท่าไร ทางบริษัทบอกว่า ตอนที่เข้าไปนั้น พื้นที่นี้เกษตรกรถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง แต่เมื่อบริษัทเข้าไป บางปีต่อรองราคากัน ชั่วข้ามคืน 10 - 20 สตางค์ คิดดูเถอะว่า มันเป็นอย่างนี้ยิ่งตอนนี้ เข้าไปถามชาวบ้านเลยว่า บริษัทเข้าไปส่งเสริมแล้ว เป็นอย่างไร? ราคาเป็นอย่างไร

ในส่วนของความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น บริษัทหมายถึง การปลูกที่ใช้เทคโนโลยีใหม่ แต่หนีพวกสารเคมีทั้งหมด วิธีไหนที่จะหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีได้หลีกเลี่ยงให้หมด ถ้าจำเป็นจริง ๆ อาจจะใช้ที่ไม่ตกค้าง และเขารับรอง แต่ของไทยเรามีครบหมดแล้ว สารสมุนไพร

ในการปลูกข้าวไม่ค่อยมีปัญหา ยิ่ง มีการพักดินยิ่งดี ในหลักการ คือ หนีห่างสารเคมีเลย ตัวชี้วัดบริษัทมองเหมือน ISO 9000 หรือ 14000 คือ ควบคุมไปที่วิธีการ และ ตัวที่จะควบคุมจะต้องเป็นตัวที่เชื่อถือได้ ตัวนี้แหละยาก ตัวชี้วัดไม่ได้มองลึกไปถึงสิ่งแวดล้อม บริษัทรู้ว่า มีพื้นที่แล้ว จะป้องกันพื้นที่อย่างไร ให้คนอยู่กับบริษัทให้ตลอดได้อย่างไร ต้องมองไปในสิ่งที่ถูกต้องว่า ตรงนี้คือแนวทางในอนาคตของเรา อายุเกษตรกรยืนยาวขึ้น และอีก 3-4 ปีข้างหน้า ประเด็นพวกนี้ พุดขึ้นมาแล้วทุกคนเห็นความสำคัญ ก็จะมีหลายกลุ่มเข้ามา เราเป็นรุ่นแรก ๆ มีชื่อเสียง เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นแน่ และอาจจะไม่ปลูกของบริษัท แต่ก็ไม่มีปัญหา เพราะพื้นที่ที่พะเยา เชียงราย มีเป็นล้าน ๆ ไร่

ทางบริษัทมีข้อเสนอแนะว่า ปัจจัยที่จะทำให้เกษตรกรยั่งยืนสำเร็จได้ เริ่มจากผู้บริโภคควร จะเรียกร้องว่าสิทธิที่เราควรจะได้ นั่นคืออะไร เราควรจะมีผลผลิตอะไรที่เราควรจะได้กิน ไม่ใช่ไปกินพวกใส่สารฆ่าหญ้าก็มี ปุ๋ยเคมีก็มี สารเคมีอะไรต่าง ๆ ก็มี สิ่งเหล่านี้มองไม่เห็นในระยะสั้น ๆ ถามว่า เรามีชีวิตอยู่อย่างนี้ เราควรจะได้เลือกได้ไหม? คำถามว่า ถ้าเป็นอย่างนี้ ใครจะมาทำ ต้องเป็นพวกมีกำลังคนมากที่สุด ซึ่งก็คือหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง ก็คือ รัฐบาล หัวหน้าหน่วยงาน หัวหน้ากลุ่มต่าง ๆ หัวหน้ารัฐบาลต้องมาดูแล้วนะว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ รัฐต้องประกาศเขต เพราะว่าเป็นสิ่งที่ถูก ทาง EC, EU เขาก็เชื่อเพราะมีมาตรฐานเดียวกัน ดังนั้น สิ่งที่เขาขอ คือ ถ้าเข้าใจแล้วต้องประกาศเสีย และรัฐต้องสนับสนุน เงินมีอยู่แล้วอย่าไปทำกระจาย เพราะถ้าจุดนี้สำเร็จก็จะเกิดการขยายผล ก็จะมีคนมาลงทุน รัฐไม่ต้องลงทุนอีกแล้ว เพราะเอกชนจะมองในเชิงกำไรอยู่แล้ว ถ้าเมื่อไรเงื่อนไขของกำไรมีภาพพจน์ของความเร็จแล้ว เขาก็จะทุ่มเงินมาลงเลย กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของรัฐ หรือของสากล เขาอยากเปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว แต่ไม่มีใครโน้มน้าวให้คิดเปลี่ยน อย่างรัฐบาลเองก็ไม่มีมาตรฐานพิเศษในเรื่องนี้ อย่างเช่น วิธีการรมยา ตู้อบพิเศษที่ไม่มีสารเคมี จะทำอย่างไร ควรจะเร่งดำเนินการ

ในประเด็นการวิจัย ทางบริษัทบอกว่า เรามีสะเดา ไล่ดิน พืชสมุนไพรหลาย ๆ อย่าง มีมหาวิทยาลัย เราทำส่งออกได้ นี่คือการหาเงินอย่างง่าย เช่น สารสกัดไพรีทิม ญีปุ่นสกัดมาขายในรูปสเปรย์ ถามว่า เราไม่อยากมีหรือ? เรายังแต่มุ่งไปอะไรไม่รู้ ดังนั้น ควรวิจัยเพื่ออนาคต เรายังแต่ไปทำคอมพิวเตอร์ เราสู้เขาไม่ได้หรอก สิ่งที่ดี ปลอดภัย ถามดูว่า เขาใช้กันอยู่แล้ว ควรพัฒนาสมุนไพรให้เป็นรูปแบบ เรายังแต่ไปซื้อซอฟต์แวร์เขาทุกปี เรื่องตลาดนั้นยากพอสมควร แต่รัฐบาลได้เปรียบในเรื่องเงิน เปรียบเหมือนหัวรถจักร รู้ไหมว่า อเมริกาเขาใช้ข้าวประมาณ 10% ของเรา ทำข้าวกล่องขาย แต่มูลค่าที่ได้เท่ากับ 50% ของเรา 20,000 กว่าล้านบาท แต่เราได้เพียง 40,000 กว่าล้าน ถามว่าเสียตายไหม? แล้วข้าวกล่องที่เขาได้ 20,000 กว่าล้านนั้น เขาตั้งบนชั้นวางของในห้างให้ผู้บริโภคในหนึ่งชั้น ขนาด 1.5 x 3 เมตร มีข้าวกล่อง 30 กว่าชนิด เช่น ข้าวผสมแกงกะหรี่ แคลิฟอร์เนียสไตล์ ไชนีสสไตล์ไทย

สไตล์ ถามว่า ถ้าจะให้เอกชนวิจัย จะไหวไหม? ตั้งก็เป็น 30 กว่าล้านจะเอาเงินที่ไหน? ดังนั้น ทางรัฐบาลต้องวิจัยตรงนี้ โดนใช้เงินค่าพรีเมียมก็ได้ ถ้าวิจัยสำเร็จแล้ว ถ้าได้ผลคิดว่ามีหลายบริษัทพร้อมที่จะทำจำหน่าย เป็นการขยายมูลค่าเพิ่มของข้าว การวิจัย ควรวิจัยให้ครบวงจรของพืชแต่ละชนิด ถ้าเป็นไปได้ ควรจะมีโครงการข้าวแห่งชาติ คนหนึ่งรับผิดชอบวิจัยพันธุ์ คนหนึ่งวิจัยเรื่องส่วนผสมต่าง ๆ ที่จะมาผสมลงในข้าว เพื่อจะให้ข้าวลงกล่องตรงนี้ได้ อีกคนหนึ่งไปดูเรื่องหีบห่อว่าจะทำอย่างไร อีกคนไปดูเรื่องการตลาด รับผิดชอบตั้งแต่ต้นจนจบเหมือน QC ที่เขียนตั้งแต่หัวปลาถึงก้างปลา ปัญหาปัจจุบันคือ แต่ละหน่วยงานมีการจำกัดบทบาทหน้าที่ เดินคนละก้างปลา บอกว่าผมมีวิจัยแล้ว ทุกคนบอกหมด แต่เมื่อเอามาประกอบกัน เพื่อจะลงกล่องนี้ไม่ได้ การทำงานต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน วิธีการชัดเจน ก็จะไปถึง อย่างเครื่องทดสอบข้าวของญี่ปุ่น บางโรงสีทันสมัยกว่าสถาบันวิจัยข้าว ทั้ง ๆ ที่เราอยู่กับข้าว กินกับข้าว

สรุป ในเรื่องความเป็นมา ของการทำเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นแต่ละบริษัทแตกต่างกัน บางบริษัทเกิดขึ้นจากการตระหนักในวิกฤติปัญหาการใช้สารเคมี บางบริษัทเห็นผลกระทบของสารเคมีต่อผู้บริโภค และบางบริษัทเพราะการริเริ่มจากต่างประเทศ ส่วนพัฒนาการของระบบการผลิตนั้น อาจจะแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงตามการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ ช่วงการทำเกษตรกรรมเคมี(ก่อนปีพ.ศ.2535) และช่วงการปรับเปลี่ยนเข้าสู่เกษตรกรรมยั่งยืน(พ.ศ.2535-ปัจจุบัน)

3.องค์ความรู้ด้านการผลิต แปรรูป และการตลาดเกษตรกรรมยั่งยืน

จากการศึกษาทั้งสามบริษัทพบว่าแต่ละบริษัทมีองค์ความรู้หลายประการ ตั้งแต่การวางแผนการผลิต การคัดเลือกพันธุ์ การปรับปรุงดิน การปลูก การดูแลรักษา การป้องกันกำจัดโรคแมลง วัชพืช การให้น้ำ การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การคัดเกรด การบรรจุหีบห่อ การขนส่ง การขาย การประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการบริหารจัดการองค์กรชาวบ้าน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้เหล่านี้เป็นทั้งภูมิปัญญาชาวบ้าน และการประยุกต์จากต่างประเทศ อาทิเช่น การใช้สมุนไพร น้ำมันกาด สบู่ ในการป้องกันกำจัดโรค แมลงในส้ม การปรับปรุงดินในนาข้าวด้วยพืชตระกูลถั่ว การยกเลิกการใช้มุ้งในการปลูกผัก การบริหารการผลิตด้วยระบบหัวน้ำสาย การตรวจสอบมาตรฐานสินค้า เป็นต้น กล่าวโดยสรุปคือว่าปัจจุบันทั้งสามบริษัทค่อนข้างจะมีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้านที่ตนเองดำเนินการอยู่

4. ปัจจัย เงื่อนไขที่ทำให้การทำเกษตรยั่งยืนประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การทำเกษตรกรรมยั่งยืนประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวนั้นประกอบด้วยปัจจัยทั้งภายใน และปัจจัยภายนอก กล่าวคือในส่วนของปัจจัยภายในประกอบด้วยตัวของผู้นำ ผู้จัดการ หรือเจ้าของบริษัทเองว่าเขาจริงหรือไม่ ตระหนักถึงวิกฤติปัญหาทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมหรือไม่ แหล่งน้ำและระบบน้ำ การมีเวลาเต็มที่ การมีความเข้าใจ มีองค์ความรู้ และการขนขวายหาความรู้หรือการไม่รู้ของเจ้าของและบุคลากรแกนหลัก การมีกลุ่มหรือเครือข่ายเกษตรกรเกษตรกรรมยั่งยืน ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือการมีตลาดหรือผู้บริโภคที่แน่นอน การยกเลิกกฎหมายหรือมาตรการกีดกันทางการค้าของบางประเทศ การมีแหล่งข้อมูลความรู้ แหล่งวัตถุดิบสารสกัดสมุนไพร การมีสถาบันวิจัยเฉพาะพืชที่มีการสนับสนุนงบประมาณในการศึกษา ทดลอง วิจัยและอย่างมีส่วนร่วม การมีแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ การประกาศเขตการผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน และการมีบุคลากรของรัฐที่มีจิตสำนึกในการทำงาน เป็นต้น

5. ปัญหา และอุปสรรคในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน

ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของเกือบทุกบริษัทเกือบจะเหมือนกัน ซึ่งประกอบด้วย การขาดตลาด(กรณีข้าว ผลไม้) การขาดข้อมูล องค์ความรู้(ทั้งข้าว ผัก ไม้ผล) ขาดผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ(ไม้ผล ข้าว) วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น กลไกเฉพาะด้าน เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ งบประมาณสนับสนุนงานศึกษาทดลองสำหรับการวิจัย และนโยบายหรือมาตรการกีดกันทางการค้าของบางประเทศ เช่น ใต้หวัน ญี่ปุ่น(กรณีส้มและข้าว) การขาดความเอาใจใส่และการทำงานเป็นขบวนของเจ้าหน้าที่รัฐ

6. ทิศทาง และแนวโน้มในอนาคต

ในส่วนของทิศทาง และแนวโน้มในอนาคตนั้นจากการศึกษาคาดว่าจะมีเกือบทุกบริษัทหันมาทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ จะผลิตสินค้าประเภทข้าว พืชผัก และผลไม้บางชนิด เช่น บริษัทเชียงใหม่ไฮวิวัฒน์ บริษัทลานนาฟู้ดจำกัด บริษัทเอเซียสมาเก็ตติ้ง (ซีพี)แต่ว่าในด้านการผลิตนั้นทางบริษัทอาจไม่ทำเอง แต่จะส่งเสริมให้เกษตรกรทำในรูปแบบไม่ต่างกับเกษตรพันธสัญญา

7. ข้อเสนอทางนโยบาย และประเด็นวิจัย

ข้อเสนอทางนโยบาย

1. ให้นำหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของทางด้านการส่งออกสินค้าทางการเกษตรไปศึกษากฎหมาย ระเบียบ มาตรการที่มีผลกระทบการส่งออกสินค้าเกษตรของประเทศต่างๆ และหาทางเจรจา เพื่อแก้ไขกฎระเบียบนั้นๆ
2. เห็นควรให้มีการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศ รวมทั้งให้มีการจัดตั้งสถาบันวิจัยครบวงจรเฉพาะพืช โดยเป็นองค์กรที่อิสระจากการควบคุมรัฐ บริหารโดยตัวแทนเกษตรกร ตัวแทนภาครัฐ และตัวแทนภาคเอกชน เช่น สถาบันวิจัยส้ม สถาบันวิจัยลำไย โครงการข้าวแห่งชาติ
3. เห็นควรให้มีเงินทุนส่งเสริม และสนับสนุน เกษตรยั่งยืนดอกเบี๋ยต่ำ และปลอดดอกเบี๋ยในช่วง 5 ปีแรก
4. เห็นควรให้มีการประกาศเขตการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อป้องกันการนำเข้า หรือการใช้สารเคมีในพื้นที่นั้นๆ

ประเด็นวิจัย

1. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องการป้องกันกำจัดโรคแมลงโดยวิธีไม่ใช้สารเคมีอย่างมีส่วนร่วม
2. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยพืชสมุนไพรแต่ละชนิดให้จริงจัง
3. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยความต้องการธาตุอาหารของพืชแต่ละชนิด
4. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงองค์กรของรัฐให้ทำงานมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายของเกษตรกร
5. เห็นควรให้มีการศึกษาวิจัยการตลาดข้าวที่ต่างประเทศ โดยเฉพาะตลาดข้าวพร้อมปรุง

*****

บทความเชิงทบทวนสถานการณ์

เรื่อง

สถานการณ์ของเครือข่ายผู้บริโภคภาคเหนือ
ต่อกระบวนการเกษตรกรรมทางเลือก

โดย

นายประสงค์ อยู่สุขสำราญ

โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือตอนบน
(มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน)

บทความนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง

สถานการณ์และแนวทางการพัฒนางานวิจัยเศรษฐกิจชุมชน

ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ

วันอาทิตย์ที่ 28 มิถุนายน 2541

ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ จังหวัดเชียงใหม่

สารบัญ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

สถานภาพของเครือข่ายผู้ประกอบการภาคเหนือต่อกระบวนการเกษตรกรรมทางเลือก

1. มิติความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค
2. มิติความสัมพันธ์แบบผู้ผลิต-ผู้บริโภคสีเขียว
3. สภาพทั่วไปก่อนการรณรงค์ สนับสนุนกลุ่มองค์กรผู้บริโภค
4. การเผยแพร่แนวความคิด แสวงหาจุดร่วม จุดยืนของผู้บริโภค
5. องค์กรผู้บริโภค
  - 5.1 ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยสารพิษ
  - 5.2 วัตถุประสงค์ของชมรม
  - 5.3 โครงสร้างการบริหารจัดการของชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยสารพิษ
  - 5.4 กิจกรรมของชมรม
  - 5.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ
  - 5.6 ปัญหาในการทำงานของชมรม
    - 5.6.1 ปัจจัยภายใน
    - 5.6.2 ปัจจัยภายนอก
6. องค์กรด้านการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือก
7. แนวคิดของผู้บริโภคต่อเกษตรกรรมทางเลือกมิติในเรื่องอาหารกับสุขภาพ
8. มุมมองความคิดเกี่ยวกับผู้บริโภคในระบบเกษตรกรรมทางเลือก
ขององค์กรพัฒนาเอกชน
9. ข้อเสนอโครงการวิจัย

ภาคผนวก

วัตถุประสงค์ของการศึกษา
สถานภาพของเครือข่ายผู้บริโภคภาคเหนือต่อกระบวนการเกษตรกรรมทางเลือก

- ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้ผลิต-ผู้บริโภคในความหมายของระบบเกษตรทางเลือก
- เพื่อให้เห็นสถานการณ์ของผู้บริโภค กลุ่ม องค์กรผู้บริโภคในภาคเหนือ
  - ก่อนการรณรงค์เผยแพร่แนวคิดเกษตรกรรมทางเลือก
  - การเผยแพร่แนวคิดแสวงหาจุดยืน จุดร่วมของผู้บริโภค
    - ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยสารพิษ
    - คณะกรรมการมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือก
    - ชมรมคุ้มครองผู้บริโภค
- แนวคิดของผู้บริโภคต่อระบบเกษตรกรรมทางเลือก
  - มิติในเรื่องอาหารกับสุขภาพ
  - มิติในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
  - มิติในเรื่องเกษตรกรรมทางเลือกคือหนทางรอดของผู้ผลิต-ผู้บริโภค
- ปัจจัยหรือบทเรียนสำคัญบางประการที่จะทำให้เกิดกระแสความเคลื่อนไหวของผู้บริโภค
- ข้อเสนอโครงการวิจัย
- ภาคผนวก
  - เอกสาร รายงาน การวิจัยด้านผู้บริโภคในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

*****

สถานการณ์และเครือข่ายผู้บริโภคภาคเหนือ

ต่อกระบวนการเกษตรกรรมทางเลือก

นายประสงค์ อยู่สุขสารานุก

มิติความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภค

ในอดีต ผู้ผลิต-ผู้บริโภค แทบจะเป็นคนเดียวกัน โดยเฉพาะชุมชนชนบทที่มีการผลิตเอง แปรรูปเอง และบริโภคเอง ดังนั้นปัญหาต่างๆจึงไม่เกิดขึ้น เช่นปัญหาการเอาเปรียบระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค แต่ในปัจจุบันผู้ผลิตและผู้บริโภคแยกขาดจากกันอย่างชัดเจน โดยมีพ่อค้าคนกลาง ทำหน้าที่เชื่อมประสานความต้องการของทั้งสองฝ่าย ความสัมพันธ์จึงเป็นไปแบบ ผู้ผลิต-พ่อค้า-ผู้บริโภค ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวตอบสนองของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมได้เป็นอย่างดี เพราะก่อให้เกิดความรวดเร็ว ตอบสนองความต้องการอย่างเต็มที่ แต่ผลที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ

1. การผลิตเป็นไปเพื่อตอบสนองตลาดโดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัย ต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม มุ่งเอากำไรให้มาก
2. การตลาดมุ่งแสวงหากำไร กดราคาผู้ผลิต เพิ่มราคาผู้บริโภค
3. ผู้บริโภค บริโภคอย่างไร้สติ เลือกของดีราคาถูก ตกเป็นทาสโฆษณา ขาดพลังต่อรองไม่รู้ว่าจะสินค้าปลอดภัยต่อสุขภาพหรือสิ่งแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร

ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปอย่างเอาเปรียบซึ่งกันและกัน จากหน่วยย่อยไปจนถึงหน่วยใหญ่

มิติความสัมพันธ์แบบผู้ผลิต-ผู้บริโภคสีเขียว

- เป็นมิติความสัมพันธ์ที่พยายามตัดแนวคิดของการเอาเปรียบออกไป เช่นในเรื่องความปลอดภัยที่มีต่อผู้ผลิต ผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม
- ผู้ผลิตและผู้บริโภคสามารถสร้างตลาดสีเขียวของตนเองขึ้นมาได้ ดังที่ได้พยายามพิสูจน์ให้เห็น เช่น ศูนย์อิมบิญา ตลาดนัดพืชผักปลอดสารพิษ ร้านค้าทางเลือก

ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นมิติการบริโภค ที่มีได้มองว่าผู้ผลิตผลิตอย่างเดียว เป้าหมายคือกำไรสูงสุดเป็นตัวเงินเท่านั้น การบริโภคก็มีได้เพียงแคกิน โดยขาดการสร้างสรรค์สังคมใหม่ ด้วยวิถีการบริโภคใหม่ขึ้นมา ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงลึกซึ้งและมีการสร้างทิศทางของสังคมไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่คิดว่ามั่นคงยั่งยืนกว่า

สภาพทั่วไปก่อนการรณรงค์ สนับสนุนกลุ่ม องค์กรผู้บริโภค

จากการที่เกษตรกรได้ทำการเกษตรในระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ ซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่ต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่นปุ๋ยเคมี สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช รวมถึงพันธุ์พืชใหม่ๆ โดยมีความคาดหวังว่าระบบการผลิตดังกล่าวจะก่อให้เกิดความสุข ความสงบ ความยั่งยืน ทางด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม

การผลิตในระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ดังกล่าวแม้จะบรรลุเป้าหมายในระดัหนึ่งแต่กลับสร้างปัญหาอื่นๆตามมาเกินกว่าที่จะคาดคิด อาทิ

1. การไม่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่เกษตรกร เนื่องจากการเกษตรต้องพึ่งพิงเทคโนโลยีจากภายนอก เช่นยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี ยิ่งไปกว่านั้นราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอน ทำให้เกษตรกรเกิดหนี้สิน

2. สุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคทรุดโทรม เนื่องจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร และการบริโภคพืชผักที่เจือปนด้วยสารพิษดังกล่าว

3. ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม จากการขยายพื้นที่เพาะปลูกทำให้ต้องเปิดพื้นที่ใหม่ พื้นที่ป่าไม้ลดลง เกิดความแห้งแล้ง อีกทั้งมีสารพิษเจือปน ในดิน น้ำ และอากาศ

4. ครอบครัวและองค์กรชุมชนล่มสลาย เกษตรกรรายย่อยต้องขายที่ดิน มีการอพยพครอบครัวและแรงงานสู่ภาคเมืองเพิ่มขึ้น เกิดปัญหาต่อเนื่องเช่นการเพิ่มขึ้นของชุมชนแออัดในเมือง การเพิ่มขึ้นของหญิงขายบริการ แรงงานเด็ก การขยายและเพิ่มขึ้นของผู้ติดเชื้อ HIV

5. ทำให้สูญเสียงบประมาณในการรักษาสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคจำนวนมาก ด้วยปัญหาดังกล่าวในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมาจึงได้มีเกษตรกร นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ข้าราชการ ฯลฯ บางกลุ่มได้พยายามแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยเริ่มจากการสรุปปัญหา คิดค้นและพัฒนาองค์ความรู้ องค์กรชุมชนท้องถิ่น การส่งเสริมเกษตร ตลาดทางเลือก และการส่งเสริมฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และป่าชุมชน

ระบบเกษตรกรรมทางเลือกได้ถูกส่งเสริมโดยการริเริ่มขององค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 จุดเน้นอยู่ที่การแก้ไขปัญหาในภาคการผลิตเป็นหลัก โดยการวิเคราะห์ปัญหาและวางเป้าหมายที่การพึ่งตนเองของครอบครัว ชุมชน เป็นลักษณะของการเกษตรแบบพออยู่พอกิน เหลือจึงขาย

เนื่องจากในช่วง 5 ปีแรกของการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมทางเลือกในภาคเหนือยังมุ่งเน้นการส่งเสริมในระดับพื้นที่ การเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวยังไม่ได้กระจายไปสู่ผู้บริโภคในช่วงเวลานั้น

ผู้บริโภคในเมืองยังไม่ได้รับทราบข้อมูลข่าวสารความรู้ในด้านการบริโภค เช่นอันตรายจากสารพิษทางการเกษตร ข้อมูลสารพิษตกค้างในพืชผัก กระบวนการผลิตพืชผักปลอดสารพิษ

ผู้บริโภคในเมืองจึงมีวิถีชีวิตส่วนใหญ่เป็นแบบบริโภคนิยม บริโภคไปตามกระแส เช่น นิยมบริโภคพืชผักจีนที่สวยงาม ไม่เข้าใจการบริโภคพืชผักตามฤดูกาล อาจจะถูกกล่าวได้อีแง่มุมหนึ่งคือ ผู้บริโภคขาดความรู้และทางเลือกที่ถูกต้องในการบริโภค และยังขาดการรวมกลุ่มเพื่อปกป้องสิทธิของผู้บริโภคเอง

การเผยแพร่แนวคิด แสวงหาจุดร่วม จุดยืนของผู้บริโภค

จากการพัฒนาส่งเสริมกิจกรรมดังกล่าว คือระบบเกษตรกรรมทางเลือก ปรากฏว่าในช่วง 5 ปีหลังของการส่งเสริมเกษตรกรเริ่มมีผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือน ออกมาจำหน่าย การส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกจึงได้คิดถึงเรื่องการรณรงค์สู่ผู้บริโภคในเมืองมากขึ้น

ดังนั้นในช่วงต้นปี 2534 เป็นต้นมาจึงได้มีกลุ่มบุคคลทั้งภาครัฐและเอกชน ได้พยายามประสานความร่วมมือ เพื่อผนึกกำลังในการสนับสนุนและแก้ไขปัญหของเกษตรกร และผู้บริโภค โดยกิจกรรมเริ่มแรกได้แก่การจัดสัมมนาเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ขึ้นเมื่อวันที่ 8-9 กันยายน 2536 มีองค์กรร่วมจัดประมาณ 20 องค์กร โดยมีเป้าหมายเพื่อนำเสนอประสบการณ์และผลการศึกษากฎหมายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ของเกษตรกรแก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติการและผู้สนใจทั่วไป ถัดจากนั้นเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2536 ทางโครงการเผยแพร่และพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคพืชผักปลอดสารพิษ ได้ร่วมกับสำนักงานเกษตรภาคเหนือ โครงการร่วมพัฒนาชนบทภาคเหนือ และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ได้จัดอบรมแลกเปลี่ยนเรื่อง “อาหารเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมของคนในเมือง” ณ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้านเกษตรกรรมทางเลือกแก่ผู้บริโภคในเมือง โดยมีผู้บริโภคเข้าร่วม 58 คน มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับอาหารเพื่อสุขภาพ อาหารหยินหยาง สมุนไพรพื้นบ้าน พืชผักพื้นบ้าน ทางเลือกในการบริโภคที่ดี

ผลจากการอบรมแลกเปลี่ยนดังกล่าว ทำให้คณะทำงานและผู้เข้าร่วมประมาณ 14 หน่วยงาน ทั้งจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประกอบด้วย คณะแพทยศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ วาย.เอ็ม.ซี.เอ. กป.อพช.ภาคเหนือ ศูนย์พัฒนาผู้บริหาร โครงการพัฒนาชนบทสมบูรณแบบโครงการพัฒนาองค์กรชุมชน โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคฯ ชมรมเพื่อเชียงใหม่ ชมรมผู้สูงอายุเชียงใหม่ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อนกลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกเชียงใหม่ กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ องค์กรได้ตระหนักถึงปัญหา และแสวงหาแนวทางสร้างความร่วมมือ ระหว่างประชาชนในเมืองกับชนบท จึงได้ร่วมกัน

จัดสัมมนาเรื่อง “ทางเลือกในการบริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม” ขึ้น เมื่อวันที่ 15-16 ธันวาคม 2536 มีวัตถุประสงค์คือ

1. เพื่อให้ผู้บริโภคได้ตระหนักถึงพิษภัยของการบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสมหรือมีการปนเปื้อนสารพิษ
2. เพื่อให้ผู้ผลิตผู้บริโภค ได้มีโอกาสนำเสนอปัญหาความต้องการ
3. เกิดการร่วมมือแลกเปลี่ยนปัญหาซึ่งกันและกัน

ผลจากการสัมมนาดังกล่าวทำให้ผู้เข้าร่วมได้ตระหนักถึงปัญหาของชาวชนบท และได้ร่วมกันจัดตั้ง “ชมรมผู้บริโภคและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่”(ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษ) ตามมาในที่สุด

จากประสบการณ์การทำงานร่วมกันของหน่วยงานทั้ง 14 องค์กร ทำให้เห็นว่าบนกระบวนการทำงานร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คือการแก้ไขปัญหาทั้งผู้ผลิต(ชาวชนบท)และผู้บริโภค(คนในเมือง) ที่เป็นจริงนั้น การรวมตัวกันแบบไม่เป็นทางการก็สามารถทำให้แก้ไขปัญหาบางประการได้ แต่ขณะเดียวกันถ้าหากมาร่วมกันอย่างจริงจังในรูปแบบของโครงการ ที่เป็นรูปแบบทางการแล้ว จะทำให้ผู้เข้าร่วมหรือตัวแทนของหน่วยงานสามารถทำโครงการนี้เป็นเนื้องานหนึ่งของหน่วยงานของตนเอง ซึ่งจะทำให้สะดวกในการทำงานของแต่ละคนโดยเฉพาะการเข้าร่วมประชุมและการสนับสนุนงบประมาณ

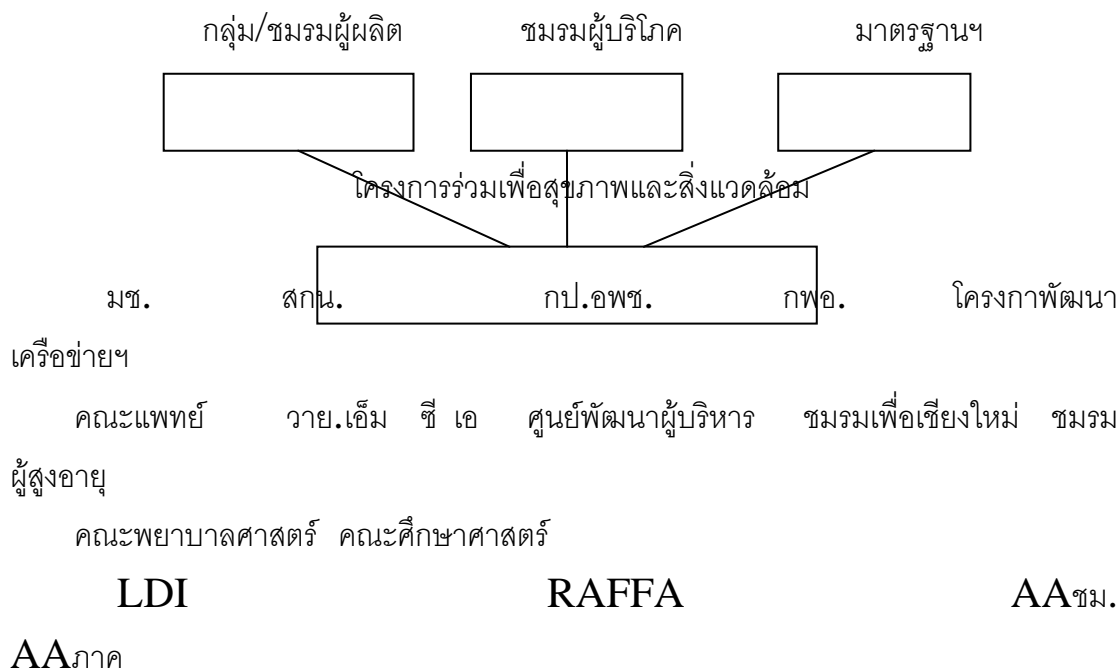
ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน องค์กรและประชาชน ในรูป “ไตรภาคี” ที่ประชุมคณะทำงาน 14 องค์กร ในวันที่ 14 มกราคม 2536 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงได้มีมติให้จัดตั้ง “โครงการร่วมเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม” ขึ้น โดยคาดหวังว่าโครงการดังกล่าวจะเป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมกันที่จะให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือก(เมืองกับชนบท) ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และท้ายสุดหวังว่าทุกคนในสังคมมีแต่ความสุขสงบถ้วนหน้า โครงการร่วมฯ มีเป้าหมายให้มี องค์กรผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกในจังหวัดเชียงใหม่และภาคเหนือที่เข้มแข็ง และองค์กรดังกล่าวสามารถสนับสนุนให้สมาชิกสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์

1. เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยน วิเคราะห์ ถึงทิศทางและแผนงานของกลุ่มผู้ผลิตผู้บริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อเผยแพร่และพัฒนาความรู้ด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

3. สนับสนุนให้เกิดกลุ่มและเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม
4. สนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มผู้ผลิต-ผู้บริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

โครงสร้างองค์กร

การดำเนินงานของเครือข่ายดังกล่าวได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง ในรูปแบบของการจัดงานประจำปีร่วมกัน ได้แก่ การจัดตลาดนัดพืชผัก-สินค้าปลอดสารพิษที่ตลาดค้าเหียง โดยเริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 5 พ.ย. 2537 การจัดงานวันผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ เมื่อวันที่ 10-12 กุมภาพันธ์ 2538 มีผู้เข้าร่วมประมาณ 300 คน ต่อมาได้มีความร่วมมือขององค์กรต่างๆภายในจังหวัดเชียงใหม่ จัดงาน “มหกรรมผลิต-บริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม” ในวันที่ 22-23 พฤศจิกายน 2539 โดยมีองค์กรร่วมจัด 23 องค์กร มีผู้เข้าร่วมประมาณ 300 คน พบว่าปัญหาของผู้บริโภคคือ

1. สินค้าพืชผักปลอดสารพิษมีราคาแพง
2. หาซื้อยาก
3. ผู้บริโภคมีความมั่นใจน้อย
4. ผู้บริโภคไม่ทราบแหล่งจำหน่าย
5. ยังไม่ตระหนักถึงอันตรายที่จะได้รับจากการบริโภคสารพิษ

กิจกรรมหนึ่งที่มีขึ้นในงานคือ การตรวจหาสารเคมีในเลือด โดยได้รับความร่วมมือจากฝ่ายสุขภาพิบาล สำนักงานสาธารณสุขเชียงใหม่ มีผู้บริโภคและเกษตรกรผู้ผลิตให้ความสนใจ

ในการตรวจทั้งหมด 93 ราย แยกเป็นผู้บริโภค 76 ราย เกษตรกร 17 ราย พบว่าผู้ได้รับการตรวจสอบทั้งหมด มีผู้อยู่ในเกณฑ์ปกติเพียง 5 ราย ปลอดภัย 26 ราย มีผู้อยู่ในเกณฑ์เสี่ยง 25 ราย และอยู่ในเกณฑ์ไม่ปลอดภัยถึง 37 ราย หลังจากการจัดงาน “มหกรรมผลิต-บริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม” เสร็จสิ้นลงไปแล้วองค์กรร่วมจัดงานได้มีการประชุมสรุปงาน และปรึกษาหารือถึงทิศทางการทำงานในปีต่อไป

ผลสรุปออกมาว่า แม้ว่าการจัดงานมหกรรมผลิต-บริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจะเสร็จสิ้นไป แต่เชื่อว่าภารกิจของคณะทำงานจะหมดลงไปด้วย เนื่องจากสถานการณ์ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ในด้านต่างๆยังมีได้เสร็จสิ้นไปพร้อมกับการจัดงาน จึงตกลงให้คงความร่วมมือขององค์กรร่วมจัดไว้ และตั้งชื่อว่า “เครือข่ายเพื่อพัฒนาด้านเกษตรและสุขภาพอย่างยั่งยืน” มีองค์กรร่วมงานเบื้องต้น 23 องค์กร คือ

1. คณะกรรมการมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือกเชียงใหม่
2. คณะกรรมการส่งเสริมการระดมทุนภาคเหนือ
3. คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. โครงการความหลากหลายทางชีวภาพ
5. โครงการพัฒนาการศึกษาในเขตภูเขา
6. โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภค เกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือตอนบน
7. โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน
8. โครงการพัฒนาองค์กรชุมชน
9. ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยสารพิษจังหวัดเชียงใหม่
10. ชมรมผู้ผลิตพืชผักเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่
11. ชมรมศิษย์เก่าบูรณชนบทและเพื่อน
12. นิตยสารไดโนเสาร์
13. มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ
14. มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน
15. มูลนิธิ วาย.เอ็ม.ซี.เอ .เพื่อการพัฒนาภาคเหนือ
16. มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท
17. ร้านธรรมชาติ
18. ศูนย์สินค้าเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมอิมบิอุ
19. สถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพ
20. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ

21. สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่
22. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่
23. สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1

เครือข่ายดังกล่าวมีวิสัยทัศน์ร่วมกันคือ

“องค์กรผู้ผลิต ผู้ผลิตที่เป็นเกษตรกรรายย่อยมีพลัง ลุกขึ้นจากความอ่อนด้อย อ่อนแอ ยืนหยัดด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มีสิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค กับบุคคลชนชั้นอื่นๆในสังคม

- ผู้บริโภคเกิดความรู้ เข้าใจ และจิตสำนึก ในการบริโภค ที่ถูกต้องเป็นองค์กรที่มีพลังสรรค์สร้าง สังคมปกป้องความมั่นคงทางด้านอาหาร
- ตลาดที่เป็นของผู้ผลิตและผู้บริโภคภายใต้ความยั่งยืนของสุขภาพ เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม
- สังคมทั้งในชนบทและในเมืองเกิดความสงบ สันติสุข ผู้คนช่วยเหลือ เผื่อแผ่ เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน”

เครือข่ายได้ตกลงร่วมกันว่า เนื้อหาที่จะร่วมรณรงค์เผยแพร่ คือ ระบบเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งได้แก่เกษตรกรรมอินทรีย์ วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรที่สูง ไร่สวนผสม ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นระบบเกษตรที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน พืชผัก สินค้าปลอดสารพิษ ที่มีกระบวนการผลิต ปลอดภัยและมี พืชผักพื้นบ้าน พืชภัยจากสารพิษทางการเกษตร ตลาดทางเลือก มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือก ชมรมผู้ผลิตพืชผักเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่ ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษจังหวัดเชียงใหม่ การจัดกิจกรรมของเครือข่ายที่ผ่านมาจะ ออกมาในรูปแบบต่างๆคือ

1. การจัดบรรยายหรือเผยแพร่ตามหน่วยงานต่างๆเช่นโครงการเกษตร สุขภาพ และ สิ่งแวดล้อมสัญจร จัดปีละ 2-3 ครั้ง ครั้งละ 1-3 ชั่วโมง มีการจำหน่ายสินค้าในเมือง
2. การบรรยายวิชาการ จัดปีละ 1 ครั้ง มีการเก็บค่าลงทะเบียน
3. จัดรูปแบบกาดมั่ว ตลาดนัด ร่วมกับตลาดที่มีอยู่แล้วเช่นที่สำนักส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. การบรรยายในโรงเรียน
5. เยี่ยมชมฟาร์ม โดยการจัดให้ผู้บริโภคไปเยี่ยมชมฟาร์มของผู้ผลิตในพื้นที่
6. โครงการร่วมเพื่อพัฒนาระบบเกษตรอินทรีย์ สนับสนุนเกษตรกรในพื้นที่ทำระบบ เกษตรอินทรีย์
7. หนังสือ “มหกรรมผลิต-บริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม”

โครงการต่างๆ มีระยะเวลาในการดำเนินงานภายในปี 2540 บางโครงการได้รับการปฏิบัติ บางโครงการก็มิได้ดำเนินการ

การสนับสนุนงบประมาณ องค์กรเครือข่ายที่มีงบประมาณยินดีจะสนับสนุน โดยเสนอให้เป็นเนื้องานหนึ่งขององค์กร

การร่วมมือกันในรูปแบบของเครือข่าย โดยมีองค์กรที่หลากหลาย ประสบกับปัญหาจากการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจาก ขาดระบบการบริหารจัดการเครือข่ายที่ดี ขาดแกนนำหลักในเครือข่าย การเข้าร่วมขององค์กรต่างๆยังเป็นในนามปัจเจกบุคคล มิได้ร่วมในนามองค์กร จึงไม่สามารถผลักดันให้เป็นส่วนหนึ่งของงานภายในหน่วยงานได้ **การจัดตั้งองค์กรผู้บริโภคร**

กระแสความตื่นตัวของผู้บริโภคในเรื่องพิษภัยของสารเคมีที่มีผลต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการแสวงหาการมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชนในการปกป้องคุ้มครองผู้บริโภคด้วยตนเอง ดังนั้นจึงเกิดการจัดตั้งองค์กร หรืออย่างน้อยได้เกิดกลุ่มผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษขึ้นมาตามหน่วยงาน ซึ่งผลิตผลที่ปลอดสารพิษของเกษตรกร จะเห็นได้อย่างชัดเจนในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้บริโภคผลผลิตที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป เป็นผลมาจากการรณรงค์เผยแพร่ของชมรมผู้บริโภคฯ โครงการพัฒนาเครือข่ายฯ ศูนย์อิมบิญา โดยสามารถแบ่งตามระดับความสนใจเป็น 3 ระดับ คือ

1. กลุ่มที่ให้ความสนใจบริโภคอาหารปลอดสารพิษอยู่แล้ว ซื่อกินอยู่เป็นประจำ เช่น กลุ่มหน่วยงานพันธกิจเอดส์ ชมรมมังสวิวัติ โรงเรียนนวมินทร์ ร้านจักรยาน คณะพยาบาล สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ที่ไปซื้อตามห้างฯ ร้านค้าหน้าร้านอิมบิญา
2. กลุ่มที่ให้ความสนใจแต่ไม่ได้ซื้อบริโภคเป็นประจำ กลุ่มนี้ยังเป็นกลุ่มที่ได้รับข้อมูลข่าวสารน้อยอยู่
3. กลุ่มที่ให้ความสนใจทำการเกษตรในระบบเกษตรกรรมทางเลือก และสนใจนำข้อมูลข่าวสารไปเผยแพร่ เช่นกลุ่มครู ผู้ที่มีพื้นที่เพาะปลูก กลุ่มนี้มีประมาณ 15 ราย และคาดว่าจะมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

องค์กรผู้บริโภค

ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษ

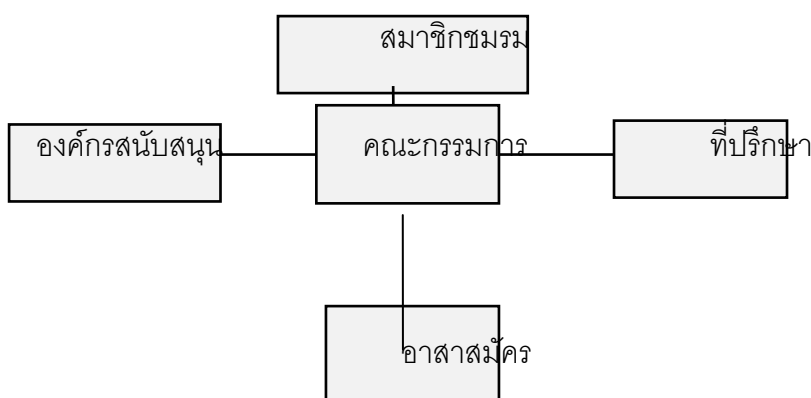
ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษ เป็นองค์กรผู้บริโภคในจังหวัดเชียงใหม่ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2536 ในงานสัมมนาเรื่องทางเลือกในการบริโภคเพื่อสุขภาพและ

สิ่งแวดล้อม ณ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ แรกเริ่มในการก่อตั้งใช้ชื่อว่า “ชมรมผู้บริโภคและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่” โดยมีสมาชิกในการร่วมก่อตั้ง มาจากหน่วยงานราชการ ประชาชนทั่วไป องค์กรภาคธุรกิจ เอกชน ประมาณ 30 คน

วัตถุประสงค์ของชมรมฯ

1. การให้มีผลผลิตที่ปลอดภัยแก่ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม
2. เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์แก่ผู้บริโภค
3. เชื่อมโยงเกื้อหนุนระหว่างผู้บริโภคและผู้ผลิต
4. ผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีบทบาทช่วยเหลือสนับสนุนกระบวนการ

โครงสร้างการบริหารจัดการของชมรมผู้บริโภคฯ

กิจกรรมของชมรม

1. ทำจดหมายข่าวชมรมผู้บริโภคและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กำหนดออก 2 เดือนต่อ 1 ฉบับ ฉบับแรกเริ่มในเดือน ก.ค.-ส.ค. 2537 ฉบับสุดท้ายเดือน พ.ย.-ธ.ค.2538 รวมทั้ง 9 ฉบับ พิมพ์เผยแพร่ฉบับละ 300 เล่ม เป้าหมายของผู้รับจดหมายข่าวกับสมาชิกชมรมผู้บริโภคฯ ชมรมผู้ผลิตฯ และองค์กรเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกบางองค์กรที่แจ้งความจำนงมา

2. จัดทำแผ่นพับของชมรมแนะนำชมรมฯ

3. จัดนิทรรศการในงานต่างๆ

4. การสร้างตลาดขายตรงให้ผู้ผลิตพืชผักปลอดภัยสารพิษ

5. งานมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือก ชมรมฯ มีตัวแทน 3 คน เข้าไปเป็นคณะกรรมการมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือกเชียงใหม่

6. ทวีร์ปลอดภัยสารพิษ กิจกรรมทวีร์ปลอดภัยสารพิษ ได้ดำเนินการในปี 2540 ระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ มีผู้บริโภคในจังหวัดเชียงใหม่ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม ประมาณ 30 คน

ลักษณะของกิจกรรมคือการเยี่ยมชมไร่ในนา ในระบบเกษตรกรรมทางเลือก พร้อมทั้งพูดคุยแลกเปลี่ยนกันระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ในประเด็นต่างๆ เช่น วิธีการปลูกผัก ดูแล รักษา เก็บเกี่ยว การตลาด ฯลฯ

7. การอบรมความรู้ในโรงเรียน มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อให้ครูและนักเรียน รับทราบข้อมูลข่าวสารด้านสารพิษที่มีผลต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้บริโภคที่ถูกต้อง นักเรียนสามารถนำไปเผยแพร่สู่ผู้ปกครองได้

กิจกรรมดังกล่าวได้จัดทำในช่วงเดือน มีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการคือ โรงเรียนนวมินทราชูทิศพายัพ โรงเรียนสันทรายวิทยาคม โรงเรียนดาราวิทยาลัย

8. การตรวจสอบสารพิษในพืชผัก เป็นกิจกรรมเฝ้าระวังที่ร่วมมือกับองค์กรต่างๆ เช่น สาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1 คณะเภสัช มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กิจกรรมดังกล่าวจัดทำในช่วงเดือน สิงหาคม-กันยายน 2540

9. เวทีเชียงใหม่ กรีน ฟอรัม มีเป้าหมาย คือ

- ให้ผู้บริโภคเข้าใจและตระหนัก ในเรื่องสารเคมีที่มีผลต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม
- ให้เกิดกิจกรรมทางนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว
- แสวงหาความร่วมมือในหลายองค์กรที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมเวทีเชียงใหม่ กรีน ฟอรัม ได้จัดทำในช่วงเดือน กรกฎาคม 2540- กุมภาพันธ์ 2541 รวมการจัดเวที 6 ครั้ง และคาดหวังว่าจะเป็นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผู้บริโภค-ผู้ผลิต เข้าใจตระหนักถึงบทบาท
2. เวทีเชียงใหม่ กรีน ฟอรัมเป็นที่รู้จักมากขึ้น
3. มีการรณรงค์แก้ไขปัญหาสารเคมีทางการเกษตรในรูปแบบต่างๆ

ปัญหาในการทำงานของชมรมฯ

1. ไม่สามารถกำหนดกิจกรรมได้อย่างชัดเจน

การกำหนดกิจกรรมของชมรมฯขึ้นอยู่กับคณะกรรมการ ซึ่งมีข้อจำกัด คือการคิดค้นกิจกรรม ที่ทุกคนมีส่วนร่วมทางความคิดอย่างเท่าเทียมกัน ในขณะที่คณะกรรมการมาจากต่างที่ต่างหน่วยงาน อย่างไรก็ตามวัตถุประสงค์ก็จะเป็นกรอบอย่างดีในการกำหนดกิจกรรม

2. การขยายฐานสมาชิก

ยังมีการขยายฐานได้น้อย กลยุทธ์ในการขยายสมาชิกยังไม่ชัดเจนและถูกปฏิบัติอย่างเต็มที่ จึงยังมีสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างแท้จริงน้อยอยู่

3. เวลาการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ

คณะกรรมการมาจากหลายหน่วยงาน มีอาชีพประจำ ทำให้ไม่เต็มที่นัก ในขณะที่ผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลาของชมรมฯ ยังไม่มีจึงทำให้บางครั้งขาดการติดตามกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โครงสร้างการบริหารจัดการของชมรมผู้บริโภคฯ

ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยพิษเป็นรูปแบบองค์กรของผู้บริโภคที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อทำงานคุ้มครองผู้บริโภคในเรื่องอาหารปลอดภัยพิษโดยเฉพาะ การบริโภคผลผลิตที่มาจากระบบเกษตรกรรมทางเลือก ดังนั้นเนื้อหาของชมรมฯ จึงเชื่อมโยงอยู่กับกระบวนการเกษตรกรรมทางเลือกอยู่อย่างแนบแน่น แนวความคิดที่ปรากฏออกมาในรูปของกิจกรรมจึงเกี่ยวข้องกับการสนับสนุนระบบเกษตรกรรมทางเลือกให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นมา

อย่างไรก็ตามชมรมผู้บริโภคเองก็ยังไม่สามารถสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นกับผู้บริโภคในวงกว้างได้ อันเนื่องมาจากข้อจำกัดของชมรม เช่น การไม่มีเจ้าหน้าที่เต็มเวลาของชมรม กรรมการมาจากหลากหลายองค์กร ความชัดเจนในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ กิจกรรม

การดำเนินงานให้ชมรมเข้มแข็งขึ้นมาได้ก็ด้วยการเข้าไปหนุนช่วยชมรมฯ ในระยะแรกเช่น การจัดให้มีเจ้าหน้าที่เต็มเวลาของชมรมฯ คณะกรรมการจะเป็นเพียงผู้บริหาร ไม่ใช่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งแนวทางนี้เป็นแนวทางที่จะต้องทำ

การพัฒนาองค์ความรู้เพิ่มเติม เป็นสิ่งจำเป็นที่ควรพัฒนาขึ้นมา องค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหารปลอดภัยพิษ เช่น ผู้บริโภคควรจะมีพิษภัยของสารเคมีที่ตกค้างในผลผลิต ว่ามีผลต่อสุขภาพอย่างไร รู้ว่าพืชผักที่ปลอดภัยพิษตราต่างๆ ผลิตด้วยกระบวนการผลิตอย่างไร รู้ว่ากระบวนการสนับสนุนเกษตรกรรมทางเลือกจะช่วยให้สังคมดีขึ้นอย่างไร ฯลฯ องค์ความรู้ต่างเหล่านี้ จะช่วยเสริมศักยภาพของกลุ่มผู้บริโภค ซึ่งจะต้องอาศัยการจัดเผยแพร่ในรูปแบบวิธีการต่างๆ เช่น เวทีอภิปราย เอกสาร สื่อวงกว้าง

การดำเนินงานของชมรมผู้บริโภคฯ ที่ผ่านมา ดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการ มีอาสาสมัคร 1 คน มีการประสานความร่วมมือกับองค์กรรัฐ เอกชน เพื่อให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปได้ ดังนั้นปัจจัยเงื่อนไขที่จะทำให้ชมรมเคลื่อนไหวอย่างเข้มแข็งคือ

ปัจจัยภายใน

1. ชมรมที่มีคณะกรรมการมาจากผู้บริหารในหลายหน่วยงานแต่ละคนจะมาใน
- 2 สถานภาพ คือปัจเจกและองค์กร การดึงเอาข้อดีขององค์กรเข้ามารวมจะทำให้ชมรมมีศักยภาพมากขึ้น รวมทั้งการมีคณะกรรมการที่เข้มแข็ง
2. การประสานความร่วมมือภายใน โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำเป็นผู้ประสาน

ปัจจัยภายนอก

1. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอกในรูปของงบประมาณ เนื่องจากชมรมไม่สามารถพึ่งตนเองได้ การดำเนินกิจกรรมต้องอาศัยงบประมาณจากภายนอกทั้งสิ้น
2. หน่วยงานต่างๆให้การยอมรับ เนื่องจากเป็นองค์กรท้องถิ่นที่ก่อตั้งขึ้นมา ทักษะคนที่ติดต่อชมรมที่ดีจะช่วยให้การประสานการทำงานเป็นไปด้วยความราบรื่น
3. การจัดกระบวนการขององค์กรผู้บริหารที่ชัดเจนมากขึ้น

องค์กรด้านการรับรองมาตรฐานฯ

มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือก

มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือกเป็นหลักเกณฑ์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้น โดยผู้ผลิต ผู้บริโภค เพื่อกำหนดคุณภาพของสินค้าทางการเกษตร หรือสินค้าแปรรูปต่างๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับในมาตรฐานฯของผู้บริโภค

เครือข่ายด้านมาตรฐานฯได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ ปี 2536 จนกระทั่งในปี 2538 ได้มีการ จัดตั้งคณะกรรมการมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือกเชียงใหม่ขึ้นมา โดยมีองค์ประกอบมาจาก ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ผลิต ผู้บริโภค

โครงสร้าง

ผู้บริโภคจังหวัดพะเยา เชียงราย ลำพูน

จังหวัดพะเยาแม้ว่าจะเป็นจังหวัดเล็กๆที่ค่อนข้างสงบและความซับซ้อนทางสังคมยังมีไม่มากนัก แต่ปัญหาที่เกี่ยวกับการบริโภคมีค่อนข้างสูงในหลายประการเช่น

1. สิ้นค้าราคาแพง จากการศึกษาโดยสังเขป และกระแสที่รับรู้โดยทั่วไปคือสิ้นค้าในจังหวัดพะเยาเกือบทุกชนิดทั้งอาหารของใช้ในครัวเรือนและสิ้นค้าอุตสาหกรรมนั้นจะมีราคาแพงกว่าจังหวัดข้างเคียงประมาณ 20-30%

2. ขาดการควบคุมคุณภาพสิ้นค้า ตัวอย่างที่ชัดเจนคืออาหาร โดยทั่วไปร้านอาหารจะเน้นที่รสชาติให้อร่อยถูกปากผู้บริโภค แต่ไม่ได้คำนึงถึงความปลอดภัย เช่นการใช้สารเคมีในการหมักเนื้อให้เปื่อย การใส่ผงชูรสปลอม หรือการใส่ผงชูรสจำนวนมาก รวมทั้งการใช้พืชผักที่มีสารพิษเจือปน ฯลฯ ซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคในระยะสั้นและระยะยาว

3. ผู้บริโภคขาดความรู้หรือความตระหนักต่อปัญหาและสิทธิของตนเองทำให้ไม่เกิดการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น

แนวทางการดำเนินงาน

1. รณรงค์เกี่ยวกับปัญหาการบริโภคและการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่ผู้บริโภค รวมทั้งการปรับปรุงแก้ไข ทั้งโดยผู้จำหน่ายสินค้าและการผลักดันของกลุ่มผู้บริโภค
2. สนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งองค์กรของผู้บริโภคเพื่อดำเนินการปกป้องสิทธิผู้บริโภค
3. สนับสนุนให้เกิดเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการบริโภค รวมทั้งการรับเรื่องราวร้องทุกข์จากผู้บริโภคเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาหรือเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ
4. จัดการฝึกอบรมให้ความรู้ด้านสิทธิและหน้าที่ของผู้บริโภคแก่ประชาชนทั่วไป

วิธีการดำเนินงาน

1. เปิดเวทีเพื่อระดมปัญหาทางด้านการบริโภคในจังหวัดพะเยาและแนวทางแก้ไข
2. จัดทำโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการ
3. ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการและองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง
4. มีเจ้าหน้าที่ประจำเพื่อเป็นแกนในกสนประสานงานและผลักดันกิจกรรม

เป้าหมายที่ต้องการบรรลุ

1. ผู้บริโภคทั่วไปในจังหวัดพะเยา ได้รับข้อมูลข่าวสารด้านสิทธิและหน้าที่เกี่ยวกับการบริโภค
2. เกิดการรวมตัวของกลุ่มผู้บริโภคเพื่อเป็นองค์กรในการปกป้องสิทธิของผู้บริโภคในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกี่ยวข้อง
3. เกิดการแก้ไขปัญหา ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคทั้งในด้านสิทธิและความปลอดภัยต่อสุขภาพอนามัย
4. เกิดการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชน องค์กรเอกชนและองค์กรประชาชนทั้งในภาคเมืองและชนบท

การดำเนินงานด้านผู้บริโภคของทั้งจังหวัดพะเยา เชียงราย ลำพูน ยังไม่เห็นเด่นชัดนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวทางการรณรงค์ขององค์กรด้านเกษตรกรรมทางเลือก การสร้างตลาดทางเลือก ซึ่งถือเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้เกิดกระแสผู้บริโภคขึ้นมา เช่นที่พะเยามีองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำ

ด้านเกษตรกรรมทางเลือก ที่เชียงรายมีการจัดตั้งร้านธรรมชาติ ที่จังหวัดลำพูนมีร้านโชนงสาละวิน
จำหน่ายผลิตภัณฑ์ปลอดสารเคมี และมีองค์กรที่สนับสนุนเกษตรกรรมทางเลือกอยู่

กล่าวโดยสรุปตัวแปรที่จะทำให้เกิดองค์กรผู้บริโภคคือ

- สภาพปัญหาของผู้บริโภคภายในจังหวัดนั้นๆ ความรุนแรง
- กระแสการสนับสนุนเรื่องเกษตรกรรมทางเลือก
- แนวคิดริเริ่มในการให้มีตลาดทางเลือก ร้านค้า

เครือข่ายผู้บริโภคด้านการคุ้มครองสิทธิ

องค์กรผู้บริโภคด้านการคุ้มครองสิทธิ เป็นอีกแนวทางหนึ่งของกลุ่มผู้บริโภคที่เกิดขึ้นจาก
สภาพปัญหาของผู้บริโภคที่ถูกเอาเปรียบจากผู้ประกอบการ ทั้งทางด้านคุณภาพ ราคา การ
โฆษณาที่เกินความจริง

ช่วงแรกแนวความคิดในการจัดตั้งองค์กรคุ้มครองผู้บริโภค เริ่มขึ้นโดยมีสาธารณสุข
จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้ประสานความร่วมมือขององค์กร มีการจัดเวที “โครงการจัดตั้งและ
พัฒนาองค์กรเอกชนเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคด้านสาธารณสุขระดับจังหวัด” ในวันที่ 23
สิงหาคม 2539 ณ ห้องประชุม โรงแรมฮอติเดย์การ์เดนส์ จังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประสบการณ์การถูกระเมิดสิทธิของผู้บริโภค ในจังหวัดเชียงใหม่
2. ระดมความคิดเห็นและหาข้อสรุป ในการจัดตั้งกลุ่มพิทักษ์สิทธิ ผู้บริโภค จังหวัดเชียงใหม่
3. กำหนดบทบาทหน้าที่และทิศทางการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มพิทักษ์สิทธิผู้บริโภคจังหวัด
เชียงใหม่

ในที่ประชุมดังกล่าวได้มีผู้เข้าร่วมจากหลายหน่วยงาน ทั้งจากภาครัฐ เอกชน สื่อมวลชน
มหาวิทยาลัย ประชาชนทั่วไป รวม 53 คน มีข้อเสนอว่าควรที่จะจัดตั้งองค์กรคุ้มครองผู้บริโภค
ขึ้นมาโดยดำเนินงานในเรื่องต่างๆคือ

1. องค์กรจะเป็นตัวแทนของผู้บริโภครับเรื่องราวร้องทุกข์ของผู้บริโภค กลับกรอกรับเรื่องราว
2. ทำหน้าที่ในการตรวจสอบ เช่นทางห้องทดลอง
3. ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้บริโภค

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานเพื่อให้เกิดองค์กรผู้บริโภครหรือองค์กรพิทักษ์สิทธิก็มีได้เกิด
อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากการมิได้ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องของผู้เริ่มนั่นเอง

สำหรับองค์การพัฒนาเอกชนที่สนใจและริเริ่มงานผู้บริโภคในจังหวัดเชียงใหม่ได้แก่
โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือตอนบน โดยจัดให้มีการ
อบรมเรื่อง นักฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมการคุ้มครองผู้บริโภค เมื่อวันที่ 16-20 สิงหาคม 2536
ณ มูล

นิธิศึกษาพัฒนาชนบท โดยมีผู้เข้าอบรมมาจากองค์กรพัฒนาเอกชนประมาณ 30 คน มีเนื้อหาที่
เกี่ยวข้องกับกฎหมายการคุ้มครองผู้บริโภค

หลังจากนั้นเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2540 องค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวได้จัดเวทีระดม
ปัญหาและทางออกผู้บริโภค ณ สาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทบทวน ประเมินสถานการณ์ ข้อเท็จจริง ปัญหาของผู้บริโภค จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ของผู้บริโภค
3. เพื่อกำหนดแนวทางมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหา
4. เพื่อกำหนดแผนงาน แผนปฏิบัติการ
5. เพื่อพัฒนากลไก ชมรมผู้บริโภคให้สามารถดำเนินงานด้านสิทธิผู้บริโภคมีผู้เข้าร่วม
ทั้งหมด 29 คน ในที่ประชุมได้มีการจัดตั้งชมรมคุ้มครองผู้บริโภคเชียงใหม่ ขึ้นมา

เป้าหมายของชมรม

ปกป้องคุ้มครองสิทธิของผู้บริโภคให้สามารถดำรงชีวิตที่มีคุณภาพปลอดภัยและ
ได้ได้รับความยุติธรรม

วัตถุประสงค์

1. รณรงค์ปัญหาเร่งด่วนเพื่อประโยชน์ของผู้บริโภค
2. ชี้แนะกระตุ้น รับข้อร้องเรียน ผู้บริโภคเพื่อทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาผู้บริโภค
3. เป็นเวทีในการเผยแพร่ให้ความรู้เรื่องต่างๆในด้านการบริโภค

ปัญหาของผู้บริโภค

ปัญหาในการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ

1. รัฐทำซ้ำไม่ทันสถานการณ์
2. เจ้าหน้าที่ สคบ. มีน้อย
3. มติการมองผู้บริโภคต่างจากองค์กรพัฒนาเอกชน
4. องค์กรรัฐปิดบังข้อมูล
5. รัฐยังไม่เข้าใจการดำเนินงานขององค์กรเอกชน

ปัญหาของผู้บริโภค

- กลไกในการคุ้มครองผู้บริโภคยังไม่ชัดเจน
- การขาดข้อมูลข่าวสารความรู้ต่างๆ
- ผู้บริโภคไม่กล้าฟ้องร้องเอาความผิด

จากการทำแบบสอบถามของชมรมคุ้มครองผู้บริโภคพบว่า ปัญหาของผู้บริโภคที่ต้องการให้แก้ไขมากที่สุดคือ ปัญหาของสินค้าประเภทอาหาร รองลงไปได้แก่ปัญหาสาธารณสุขบริโภค ปัญหาสินค้าที่เป็นประเภทของใช้ ปัญหาการใช้ยาและบริการทางการแพทย์ ปัญหาประกันชีวิต และอุบัติเหตุ ปัญหาบ้านและที่ดินตามลำดับ

แนวทางในการดำเนินงานของชมรมคุ้มครองผู้บริโภคจึงเน้นไปในเรื่องของอาหาร เช่น อาหารหมักดอง อาหารผสมสี การโฆษณาที่หลอกลวง ผู้ประกอบการร้านค้าที่เอาเปรียบผู้บริโภค

แนวคิดของผู้บริโภคต่อเกษตรกรรมทางเลือก

มิติในเรื่องอาหารกับสุขภาพ

ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยเป็นกลุ่มผู้บริโภคที่เกิดความเข้าใจในแนวคิดของระบบเกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างดี ในส่วนของสมาชิกและคณะกรรมการ โดยมีความเข้าใจว่าอาหารปลอดภัย จะช่วยในด้านสุขภาพ ร่างกาย เนื่องจากมีกระบวนการผลิตและการแปรรูปที่ปราศจากการใช้สารเคมีใดๆ ผู้บริโภคกลุ่มนี้จะมีความเข้าใจว่า สารพิษรวมทั้งการบริโภคที่ไม่ถูกต้องจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ เช่นโรคมะเร็ง ฯลฯ

ผู้บริโภค อีกกลุ่มหนึ่งที่สนใจการบริโภคอาหารปลอดภัยคือ โดยเฉพาะพืชผักปลอดสารเคมี กลุ่มนี้จะซื้อผักที่ใส่ถุงและมีป้ายหรือระบุว่าเป็นผักปลอดภัยจากสารพิษต่างๆ แต่เชื่อว่า

ผู้บริโภค เองก็ยังไม่มีความเชื่อมั่นว่าปลอดภัยจากสารพิษจริงหรือไม่เนื่องจากไม่ทราบกระบวนการผลิต

ผู้บริโภคโดยทั่วไปนั้น คิดว่ามีความเข้าใจน้อยหรือยังไม่เกิดความเข้าใจ ว่าตนจะเลือกบริโภคอาหารอย่างไร ยังไม่เข้าใจกระบวนการผลิตของเกษตรกรรมทางเลือก ยังไม่เข้าใจเรื่องตลาดทางเลือก การบริโภคพืชผักพื้นบ้านตามฤดูกาล พฤติกรรมการบริโภคจึงทำให้เกิดโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคภัยไข้เจ็บต่างๆได้

มิติในเรื่องสิ่งแวดล้อม

ผู้บริโภคในกลุ่มของชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยค่อนข้างเข้าใจว่า การบริโภคพืชผักต้องบริโภคพืชผักที่ปลูกด้วยกระบวนการที่ปลอดภัยจริงๆ ไม่ใช่สารเคมีใดๆ ในกระบวนการผลิต ซึ่งถือว่าจะมีส่วนช่วยโดยตรงต่อการรักษาสภาพแวดล้อม เช่นดิน น้ำ อากาศ ป่า เพราะการไม่ใช้สารเคมี จะไม่เป็นการทำลายระบบนิเวศน์ ของดิน น้ำ อากาศ ป่า ฯลฯ ซึ่งมีแนวคิดว่ามีผู้สนใจการทำเกษตรกรรมทางเลือกมากขึ้น ก็จะทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้นด้วย ในกลุ่มผู้บริโภคนี้มีความสนใจการอนุรักษ์ป่าโดยองค์กรชาวบ้านที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก โดยการเข้าไปร่วมพิธีกรรม สนับสนุนกองทุน

สำหรับความเข้าใจของผู้บริโภคทั่วไปต่อเรื่องมิติของเกษตรกรรมทางเลือกต่อสิ่งแวดล้อม คิดว่ายังไม่เกิดขึ้นในวงกว้าง

มิติเรื่องเกษตรกรรมทางเลือกคือหนทางรอดของผู้ผลิต-ผู้บริโภค

ในแนวคิดมิตินี้กลุ่ม ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัย คิดว่าเป็นสิ่งที่เป็นเป้าหมายสูงสุดอันปรารถนาจะเห็นสังคมและชุมชนพัฒนาไปอย่างถูกต้อง สามารถอยู่รอดได้ เกิดความยั่งยืน ไร้ปัญหา มีความสุขสงบ เป็นการเชื่อมประสานกันของคนสองส่วน คือส่วนที่เป็นผู้ผลิตในชนบทและผู้บริโภคซึ่งมีวิถีชีวิตในเมือง ผู้ผลิตจะอยู่รอดได้ด้วยการหันมาพึ่งตนเอง ผลิตแบบพออยู่พอกินเหลือจึงขาย ผู้บริโภคมีความเห็นใจผู้ผลิตและปรารถนาถึงวิถีชีวิตของผู้บริโภคที่ดีขึ้นด้วย โดยการสนับสนุนให้มีการผลิตและการตลาดในระบบเกษตรกรรมทางเลือกหลายๆ ซึ่งน่าจะเป็นผลดีถึงสังคมโดยรวม ในแนวคิดเช่นนี้ควรจะแพร่ขยายไปสู่ผู้บริโภคในส่วนต่างๆให้มากยิ่งขึ้น เพราะจะส่งผลดีในอนาคต

มุมมอง ความคิดเกี่ยวกับผู้บริโภครในระบบเกษตรกรรมทางเลือกของ องค์กรพัฒนาเอกชน

อาจจะกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า องค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานผู้บริโภคอย่างชัดเจนคือ โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือตอนบน โดยมีวิสัยทัศน์ ในกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกคือ

- ผลิตไม่อาจอยู่รอดได้ถ้าขาดแรงสนับสนุนจากผู้บริโภค
- เน้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนทั้งผู้ผลิต-ผู้บริโภค
- ระบบตลาดทางเลือกเป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค
- บริโภคส่วนใหญ่ ยังเป็นผู้ที่บริโภคตามกระแสถูกชักจูง ยังไม่มีความเข้มแข็งในการรวมกลุ่ม ดังนั้นผู้บริโภคจึงควรเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่ ต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วย

สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก โดยทั่วไปยังไม่ประสงค์จะทำงานกับผู้บริโภคอย่างลึกซึ้งมากนัก องค์กรต่างๆยังมุ่งเน้นงานพื้นที่ มีการเผยแพร่ภายนอกเป็นครั้งคราวเท่านั้น หรือจะกระทำก็เพียงแต่การเผยแพร่ในฐานะของผู้ที่มาซื้อกิน หรือมาเยี่ยมชมในพื้นที่ และนี่คงจะเป็นสาเหตุหลักที่งานผู้บริโภคยังไม่เข้มข้นในจังหวัดอื่นๆ ความคิดเกี่ยวกับผู้บริโภคขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยรวมมีอยู่ 3 ระดับ

1. ส่งเสริมงานผลิตหรือการเกษตรในระดับพื้นที่เพียงอย่างเดียว ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อผู้บริโภค
2. ส่งเสริมงานผลิตในพื้นที่ และมองว่าผู้บริโภคคือผู้ที่ซื้อบริโภคเท่านั้น
3. ส่งเสริมทั้งงานในพื้นที่และงานรณรงค์ผู้บริโภคโดยคิดว่าผู้บริโภคคือส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม

การมองผู้บริโภคในน้ำหนัที่แตกต่างกัน ทำให้งานผู้บริโภคยังไม่เคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบเดียวกันในทั้งภาค

ปัจจัยหรือบทเรียนสำคัญบางประการในการพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภค

- การศึกษาทำความเข้าใจ สภาพปัญหา ทางออกของผู้บริโภค ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน เช่นเรื่อง สุขภาพ อาหาร มองวิกฤติผู้บริโภคให้เป็นโอกาส
- มองผู้บริโภคอย่างเชื่อมโยงปัญหา และพยายามค้นหาพลังของผู้บริโภคให้ได้
- มีกิจกรรมนำร่องที่จะสร้างทางเลือก ให้แก่ผู้บริโภค เช่น กลุ่มผู้บริโภคที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก ร้านค้า ตลาดทางเลือก

- การแสวงหาความร่วมมือที่หลากหลาย จะทำให้เกิดแนวร่วมมากขึ้น
- เกิดการจัดกระบวนการเพื่อการรณรงค์อย่างเป็นทางการ ต้องมีแกนประสานให้เกิดพลัง

ข้อเสนอโครงการวิจัย

1. วิจัยกระบวนการผลิตพืชผักปลอดสารพิษแต่ละยี่ห้อ

ในสถานการณ์ปัจจุบันผู้บริโภคไม่ทราบว่าพืชผักปลอดสารพิษแต่ละยี่ห้อผลิตด้วยกระบวนการผลิตอย่างไร ผู้บริโภคยังมีคำถามอยู่เสมอเกี่ยวกับกระบวนการผลิต ซึ่งคิดว่าน่าจะมีการศึกษาวิจัยว่าพืชผักแต่ละยี่ห้อผลิตด้วยกระบวนการผลิตอย่างไร และนำเสนอเผยแพร่สู่ผู้บริโภค

- วัตถุประสงค์**
1. ให้ทราบระบบการผลิตพืชผักปลอดสารพิษแต่ละยี่ห้อ
  2. เผยแพร่ให้ความรู้แก่ผู้บริโภคในกระบวนการผลิตพืชผัก

รูปแบบ จัดทำโครงงานวิจัย 2 ปี

งบประมาณ ค่าผู้ตรวจ วัสดุอุปกรณ์ ติดต่อประสานงาน ฯลฯ

2. ทักษะชีวิตของผู้บริโภคต่อการบริโภคผัก

พืชผักเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญต่อชีวิต บางคนบริโภคผักมาก บางคนบริโภคผักน้อย บางคนเป็นนักมังสวิวัติ หรือกินเจ บางคนก็กินผักบางอย่างไม่เป็น ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และปัญหาของสุขภาพหลายประการเกิดขึ้นและหายได้ด้วยการบริโภคผัก ทักษะของผู้บริโภคต่อการบริโภคผักเป็นไปอย่างหลากหลายและมีหลายเงื่อนไขหลายปัจจัย ซึ่งน่าสนใจทีเดียว

- วัตถุประสงค์**
1. ให้รู้ทักษะของผู้บริโภคที่มีต่อผักปลอดสารพิษ ผักทั่วไป รวมทั้งปัจจัย

และเงื่อนไข

2. ศึกษาว่ามีผู้สนใจบริโภคผักปลอดสารพิษมากน้อยแค่ไหน อยู่ในกลุ่มไหนอย่างไร

3. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการบริโภคผัก

3. ประสพการณ์การดำเนินงานขององค์กรผู้บริโภค

ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยเป็นองค์กรผู้บริโภคที่ดำเนินกิจกรรมมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งควรที่จะถือเป็นประสพการณ์ให้กับองค์กรอื่นๆได้ น่าจะมีการศึกษาเชิงการพัฒนา

- วัตถุประสงค์**
1. ศึกษาถึงพัฒนาการดำเนินงานของผู้บริโภค
  2. ปัจจัยที่ทำให้ชมรมเข้มแข็ง/อ่อนแอ
  3. พัฒนาชมรมให้เกิดความเข้มแข็ง

แผนงาน   โครงการวิจัย 2 ปี

4. องค์ความรู้ด้านอาหารปลอดภัยในโรงเรียนและพฤติกรรมผู้บริโภคของนักเรียน

ในโรงเรียนมีทั้งการประกอบอาหารกลางวัน มีทั้งอาหารที่จำหน่าย มีทั้งการเรียนการสอนซึ่งถือว่า มีผลกระทบต่อเยาวชน สมควรที่จะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวนี้เช่นกัน และอาจจะถึงขั้นสนับสนุนบางโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนที่สนใจอาหารเพื่อสุขภาพของเด็ก

- วัตถุประสงค์**
1. ให้อำนาจในโรงเรียนมีองค์ความรู้อะไรบ้าง
  2. สถานการณ์ด้านอาหารในโรงเรียน
  3. วิธีการเรียนการสอน
  4. การนำไปปฏิบัติ
  5. สนับสนุนให้เกิดโครงการอาหารกลางวันเพื่อสุขภาพของเด็กนักเรียน

วิธีการ   วิจัยร่วมกับโรงเรียน

เนื้อหา - อาหาร

- สารเคมี
  - การบริโภค/พฤติกรรม
  - สิ่งที่นักเรียน โรงเรียนปฏิบัติ
  - แนวทางการพัฒนาองค์ความรู้ หลักสูตร การเรียนการสอนในอนาคต
- เรื่องอื่นๆเช่น**
- ผลกระทบจากการบริโภคอาหารปนเปื้อนสารพิษที่มีต่อสุขภาพ
  - เครือข่ายแก้ไขปัญหาสุขภาพด้วยอาหารธรรมชาติเอ็กสตรา

ภาคผนวก

รายงาน การวิจัย ด้านผู้บริโภค

1. รายงานเบื้องต้นผลการสำรวจเรื่องพฤติกรรมและกระบวนการเรียนรู้ของผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่

รูปแบบ เอกสารหนา 6 หน้า

ผู้ศึกษา นวลมุกข์ สุทธิภาศิลป์

ระยะเวลา พฤษภาคม 2538

กลุ่มเป้าหมาย สมาชิกชมรมผู้บริโภคฯ

เนื้อหา เป็นการสอบถามข้อมูลเบื้องต้นของสมาชิกชมรม เช่นสถานภาพทั่วไป การบริโภคผัก สถานที่ซื้อผัก กิจกรรมที่เข้าร่วมกับชมรม ข้อเสนอแนะฯ

2. หนังสือ “กลุ่มผู้บริโภคปลอดสารพิษหนทางยั่งยืนยาวไกล”

รูปแบบ หนังสือเล่มเล็กหนา 20 หน้า

ผู้เขียน อรุณี เวียงแสง

เวลา พฤศจิกายน 2539

เนื้อหา ประสบการณ์การทำงานของชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษ ประสบการณ์ผู้บริโภคญี่ปุ่น ประสบการณ์ตลาดขายตรง ปัญหาข้อเสนอแนะ

3. จดหมายข่าวชมรมผู้บริโภคและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

รูปแบบ จดหมายข่าวราย 2 เดือน หนาประมาณ 30 หน้า

ผู้เขียน คณะกรรมการชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษ

เวลา ก.ค.2537-ธ.ค.2538 รวม 9 เล่ม

เนื้อหา ความเคลื่อนไหวของชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดสารพิษ ชมรมผู้ผลิตฯ อาหารพื้นบ้าน งานนโยบาย ฯลฯ

4. รายงานการประชุมสัมมนางานวันผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ

รูปแบบ หนังสือหนา 100 หน้า

เวลา 10-12 กุมภาพันธ์ 2538

บรรณาธิการ อรุณี เวียงแสง

เนื้อหา - วัฒนธรรมการบริโภค ผลกระทบต่อการเกษตรและทางออก

- บทบาทคุณค่าของพืชผักพื้นบ้าน
- แนวทางความร่วมมือและหนุนช่วยระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค
- ฯลฯ

5. รายงานการประชุม สัมมนา งาน “มหกรรมผลิต-บริโภค เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม”

เวลา วันที่ 22-23 พ.ย. 2539

เนื้อหา - ความมั่นคงปลอดภัยด้านอาหาร ปี 2000

- การตรวจสอบสารพิษในพืชผัก
- การตรวจสอบสารพิษในเลือด
- ทางเลือกที่ปลอดภัยสำหรับผู้บริโภคและเกษตรกร
- มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือก

*****

สารบัญ

1. ข้อมูลทั่วไปของสถาบันการศึกษาทางการเกษตรในภาคเหนือ
    - มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
    - มหาวิทยาลัยแม่โจ้
    - สถาบันราชภัฏ เชียงใหม่
  2. หลักสูตรเกี่ยวกับการเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันต่างๆ
  3. บริบทสถาบันการศึกษาทางการเกษตร ในกระแสการพัฒนาประเทศ
  4. เกษตรยั่งยืน : วิชาสายขอบของหลักสูตรการเกษตรไทย ในปัจจุบัน?
  5. สถานภาพของการวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษา
  6. ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
    - การบริหารงานของศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
    - แนวทางปฏิบัติ
  7. บทสรุปและข้อเสนอแนะ เพื่อนำสู่การวิวาทะและการวิจัยเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน
ในสถาบันการศึกษา
- เอกสารอ้างอิง

สถานภาพทางการศึกษาและการวิจัย เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนของสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ

ข้อมูลทั่วไปของสถาบันการศึกษาทางการเกษตรในภาคเหนือ

ในภาคเหนือมีสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่เปิดให้มีการเรียนการสอนทางด้านเกษตร ได้แก่

1. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะเกษตรศาสตร์ ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2509 และใน

ปัจจุบัน ได้ทำการเปิดสอนหลักสูตรสาขาวิชาในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ดังนี้

1.1 ระดับปริญญาตรี 8 สาขาวิชา คือ เศรษฐศาสตร์เกษตร ส่งเสริมและเผยแพร่ การเกษตร พืชไร่ พืชสวน สัตวศาสตร์ ภูมิวิทยา โรคพืช ปฐพีศาสตร์

1.2 ระดับปริญญาโท 8 สาขาวิชา คือ พืชไร่ พืชสวน ปฐพีศาสตร์ ส่งเสริม การเกษตร สัตวศาสตร์ ภูมิวิทยา โรคพืช เกษตรศาสตร์เชิงระบบ (หลักสูตรภาษาอังกฤษ)

1.3 ระดับปริญญาเอก 2 สาขาวิชา คือ พืชไร่ และพืชสวน

2. มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาทางสาขา เกษตรศาสตร์ และมีพัฒนาการมาเป็นเวลายาวนาน กล่าวคือ เริ่มเปิดสอนครั้งแรกในปี พ.ศ.2477 ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนฝึกหัดครู ประถมกสิกรรม ประจำภาคเหนือ” สังกัดกรมธรรม การ ต่อมา ในปีพ.ศ.2481 เปลี่ยนชื่อเป็น “วิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แม่โจ้” โรงเรียนเตรียม อุดมศึกษาเกษตร (พ.ศ.2482) และ โรงเรียนเกษตรกรรมแม่โจ้ (พ.ศ.2491) ตามลำดับ จนในปี พ.ศ. 2499 ได้รับการยกฐานะเป็น “วิทยาลัยเกษตรกรรมเชียงใหม่” และปี 2518 ได้ย้ายมาสังกัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ และได้รับการยกฐานะเป็น “สถาบัน เทคโนโลยีการเกษตร” และต่อมาในปี พ.ศ.2525 เปลี่ยนชื่อเป็น “สถาบัน เทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้” จนกระทั่งปัจจุบัน ได้รับการจัดตั้งให้เป็น “มหาวิทยาลัยแม่โจ้”

หลักสูตรการศึกษาทางการเกษตรของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ในปัจจุบัน ได้เปิดการ สอนหลักสูตรสาขาวิชาต่าง ๆ ในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ดังนี้

2.1 ระดับปริญญาตรี 14 สาขาวิชา คือ เศรษฐศาสตร์เกษตร เศรษฐศาสตร์สหกรณ์ เทคโนโลยีอุตสาหกรรมอาหาร บริหารธุรกิจการเกษตร พืชศาสตร์ (พืชไร่ พืชผัก พืชสวน ประดับ ไม้ผล) สัตวศาสตร์ (สัตว์ปีก การผลิตสุกร อาหารสัตว์ โคนมและโคนเนื้อ) การ

ประมง อารักขาพืช (โรคพืชวิทยา กีฏวิทยา) เทคโนโลยีภูมิทัศน์ ภูมิสถาปัตยกรรม เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว วิศวกรรมเกษตร ส่งเสริมการเกษตร และพัฒนาการท่องเที่ยว

2.2 ระดับปริญญาโท 4 สาขาวิชา คือ เศรษฐศาสตร์สหกรณ์ เศรษฐศาสตร์เกษตร บริหารการเกษตรและป่าไม้ ส่งเสริมการเกษตร

2.3 ระดับปริญญาเอก 1 สาขาวิชา คือ การวางแผนและพัฒนาชนบท

3. สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน พะเยา แม่ฮ่องสอน ลำพูน ได้เปิดสอนในภาควิชาเกษตรกรรม ตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 โดยสังกัด คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยมีโปรแกรมการศึกษาในระดับอนุปริญญา และปริญญาตรี ดังนี้

3.1 ระดับอนุปริญญา โปรแกรมวิชา พืชศาสตร์ สัตวบาล เทคโนโลยีการเกษตร และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

3.2 ระดับปริญญาตรี โปรแกรมวิชา เกษตรศาสตร์

นอกจากการศึกษาทางการเกษตร ในระดับอุดมศึกษาดังกล่าวข้างต้น ยังมีการเรียนการสอนในสถาบัน วิทยาลัยเกษตรกรรม และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ประจำจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศเหนือ

หลักสูตรเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนในสถาบันต่าง ๆ

จากการพิจารณากระบวนวิชาของสถาบันการศึกษาทางการเกษตรของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ พบว่า โครงสร้างของหลักสูตรแทบทั้งหมดของทุกสถาบัน ล้วนมีทิศทางที่มุ่งเน้นการศึกษาตามแนวเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม หรือเกษตรแผนใหม่ และหากพิจารณาจากคำอธิบายรายวิชา ในแต่ละรายวิชา ของทุกหลักสูตร ของแต่ละสถาบัน พบว่า มีรายวิชาเกี่ยวกับระบบเกษตรยั่งยืนที่เปิดให้นักศึกษาลงทะเบียนเรียน ประมาณไม่เกินร้อยละ 5 ของรายวิชาทั้งหมด นั่นคือ อีกประมาณร้อยละ 95 ล้วนเป็นรายวิชาเกี่ยวกับระบบเกษตรแผนใหม่ทั้งสิ้น และสัดส่วน ของวิชาที่เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน ร้อยละ 5 ดังกล่าว ล้วนเป็นวิชาที่มีสถานภาพเป็นวิชาเลือกแทบทั้งสิ้น และมีนักศึกษาที่สนใจลงทะเบียนเรียนจำนวนไม่มากนัก

มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มีกระบวนวิชาที่เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน ได้แก่

1. วิชา พร 456 ระบบการปลูกพืช

- ความรู้เกี่ยวกับระบบการปลูกพืช ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ชนิดและวิธีการต่าง ๆ ของระบบการปลูกพืช ระบบการปลูกพืชแบบต่าง ๆ ข้อพิจารณาและวิเคราะห์ การจัดรูปแบบระบบการปลูกพืช ประโยชน์ของระบบการปลูกพืช การทดสอบระบบการปลูกพืชในไร่นาสวนผสม บทบาทของพืชตระกูลถั่วในระบบการปลูกพืช ระบบการปลูกพืชในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย หลักการควบคุมศัตรูพืช วิธีการทำฟาร์มแบบประณีต การทำไร่นาสวนผสม ประสิทธิภาพของการใช้ที่ดิน และระยะเวลาเจริญเติบโตของพืชเศรษฐกิจบางชนิด

2. พร 457 ระบบการเกษตร

- ปัจจัยเกี่ยวข้องกับการเกษตร การเกษตรพื้นที่ลุ่ม ที่ดอนและที่สูง ระบบเกษตรดั้งเดิม การพัฒนาของระบบเกษตร เกษตรธรรมชาติ การเกษตรแบบผสมผสาน ระบบเกษตรป่าไม้ ระบบเกษตรยั่งยืน ระบบเกษตรทางเลือกเศรษฐกิจ และสังคมที่เกี่ยวข้องกับระบบการเกษตร ภาควิชาปฏิบัติเน้นระบบการจัดการเกษตรทั้งในสภาพพื้นที่ชลประทาน และพื้นที่อาศัยน้ำฝน ศึกษาและดูงานระบบการเกษตรที่ประสบผลสำเร็จ

3. พส 461 พืชสมุนไพร

- ศึกษาถึงชนิดของพืชสมุนไพรที่สำคัญในประเทศไทย ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ถิ่นกำเนิด การปลูก การดูแลรักษา การขยายพันธุ์ การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม การแปรรูปทางอุตสาหกรรม การใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ สรรพคุณทางการรักษาโรค และการดูงานนอกสถานที่

4. พส 463 เกษตรป่าไม้

- ลักษณะสภาพพื้นที่ป่าหมดสภาพและสภาพสิ่งแวดล้อม การวางแผน ระบบการปลูกพืชที่สำคัญทางเศรษฐกิจเพื่อซ่อมแซมป่าไม้หมดสภาพ การรักษาสภาพต้นน้ำลำธาร และความสมดุลทางธรรมชาติ

5. พส 464 การจัดการป่าไม้ชุมชน

- ความเป็นมา ความหมาย รูปแบบของป่าไม้ชุมชน กิจกรรมที่ปฏิบัติ การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ชุมชน เทคนิค การส่งเสริมเผยแพร่โครงการปลูกไม้ใช้สอย เพื่อสนับสนุนอาชีพและความเป็นอยู่ของชุมชนชนบท

6. พส 466 พืชผักสวนครัว

- ความสำคัญของผักที่มีต่อสุขภาพร่างกาย ปัญหาสารพิษตกค้างในผัก ข้อได้เปรียบของการปลูกผักบริโภคเอง สภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของผัก การจำแนกชนิดและประเภทของผัก การวางแผนทำสวนครัว การเพาะเมล็ด ย้ายกล้า การหว่านและการถอนแยก หลักการป้องกันและกำจัดศัตรูผัก การปลูกผักโดยไม่ใช้สารเคมี การเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์ การเก็บเกี่ยวและการถนอมอาหาร

7. ดป 472 กษัยการของดินและการอนุรักษ์ดิน

- การเสื่อมโทรมของดิน กษัยการของดินโดยธรรมชาติ ความสามารถกักกษัยการของฝน ความพร้อมลูกกษัยการของดิน หลักการอนุรักษ์ การควบคุมกษัยการของดินโดยวิธีทาง การเกษตร การปลูกพืชคลุมดิน การคลุมดิน การปลูกพืชเป็นแถบ การปลูกพืชตามแนวระดับ การปลูกพืชหมุนเวียน การทำฟาร์มที่ดี การควบคุมกษัยการของดินโดยวิธีเชิงกล การออกแบบและก่อสร้างคันคูดินแบบต่าง ๆ สมการการสูญเสียดินสากล การควบคุมกษัยการของดินโดยวิธีกฎหมาย ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมต่อการอนุรักษ์ การอนุรักษ์น้ำ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีกระบวนวิชาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืน ได้แก่

1. AGRO 211 หลักการผลิตพืช

- เป็นการศึกษาหลักการทั่วไปของการผลิตพืช โดยเน้นความสัมพันธ์เชิงนิเวศ ระหว่างพืชชนิดต่าง ๆ กับสภาพแวดล้อมของมัน

2. HORT 322 การปลูกผักเชิงระบบ

- ปิดรายวิชานี้ไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533

3. SOIL 461 การอนุรักษ์ดิน

- ลักษณะและสาเหตุของการพังทลายของดินโดยลมและน้ำ การออกแบบเพื่อป้องกัน โดยเชิงกล การจัดการที่ดินและการปลูกพืช และวิธีวิจัยเกี่ยวกับการพังทลายของดิน

4. CONS 211 หลักการอนุรักษ์

- พิจารณาปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม หลักและวิธีการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

5. CONS 401 การอนุรักษ์ทรัพยากรดินและน้ำ

- ปัญหาของการใช้ที่ดิน ที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ดินและน้ำ

6. CONS 424 หลักการจัดการทรัพยากรน้ำ

บริบทสถาบันการศึกษาทางการเกษตร ในกระแสการพัฒนาประเทศ

จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่สถาบันการศึกษาต่างๆ ได้มีการเปิดให้มีการเรียนการสอน ทางด้านการเกษตรนั้น ทิศทางของหลักสูตรในทุกสถาบันได้มุ่งเน้นการถ่ายทอดและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่เป็นด้านหลัก อันเป็นผลสืบเนื่องจากผลพวงของการปฏิวัติเขียวที่แม่แบบของการพัฒนาเกษตรในประเทศตะวันตก ซึ่งทำให้ทิศทางการพัฒนาด้านการเกษตรเป็นไปในระบบการเกษตรแผนใหม่ ที่มุ่งเน้นการนำพันธุ์พืชที่ได้รับการปรับปรุงพันธุ์ จากบรรพชนชาวนาที่ให้ผลผลิตสูง ๆ ควบคู่กับการที่ต้องใช้ปัจจัยการผลิตเช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช ยากำจัดวัชพืช และการชลประทานขนาดใหญ่ เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาของการปฏิวัติเขียว ไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต และวิถีชีวิตของเกษตรกรไทยเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อวงการวิชาการที่มุ่งเน้นและสนับสนุนทิศทางการพัฒนาของรัฐโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การผลิตเพื่อการส่งออกเป็นสำคัญ ระบบการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบที่เกษตรกรไทยได้ยึดถือปฏิบัติเพื่อหล่อเลี้ยงตัวเอง ครอบครัวและชุมชนมาเป็นเวลานาน ผ่านการปรับปรุงพัฒนา และสั่งสมกลายเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่ทำให้เกษตรกรชาวบ้าน อยู่รอดมาได้บนฐานของการพึ่งตัวเองได้อย่างแท้จริง แต่มาบัดนี้ เกษตรยั่งยืน กลับกลายเป็นเพียงรูปแบบการเกษตรของชาวบ้านเพียงบางคนบางกลุ่มที่มีการทำอย่างกระจัดกระจายตามท้องที่ต่าง ๆ

จุดเริ่มต้นของวงการศึกษากาเกษตรของไทย ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของสถาบันการศึกษาทางการเกษตรอื่น ๆ ต่อมา คือ กำเนิดโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม (ป.ป.ก.) ในปี พ.ศ.2460 ที่ทำการสอนเกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่อย่างเป็นระบบ และต่อมา ปี พ.ศ.2477 โรงเรียนประถมกสิกรรมประจำภาคเหนือ ได้ทำการเปิดสอนขึ้นที่แม่ใจ และประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีจนทำให้รัฐบาลตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการเกษตร จึงได้สนับสนุนยกฐานะให้เป็นวิทยาลัยเกษตรกรรม ในปี พ.ศ.2481 แนวทางการศึกษาเกี่ยวกับเกษตรแผนใหม่จึงได้ถูกวางรากฐานในประเทศไทยตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาโดยใช้หลักสูตรการเรียนการสอนที่ลอกเลียนแบบหลักสูตรของอเมริกา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการวางรากฐานรองรับการศึกษาเพื่อรองรับการพัฒนาการเกษตรแบบปฏิบัติเขียวในระยะต่อมา

จะเห็นได้ว่าการศึกษาด้านการเกษตรในระยะแรกนั้นเป็นไปเพื่อต้องการผลิตบุคลากรเข้ารับราชการเป็นหลัก และการพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรและสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นไปอย่างรวดเร็วภายหลังรัฐบาลได้กำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ทำให้สาขาวิชาเกษตรศาสตร์ได้เติบโตพัฒนา และได้รับการส่งเสริมอย่างกว้างขวาง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้รับความช่วยเหลือด้านเงินทุนจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งมีการขยายการศึกษากาเกษตรไปสู่ภูมิภาค ที่มีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อเป็นการส่งเสริมด้านการเกษตรอย่างเต็มที่ โดยประเทศที่ให้ความช่วยเหลือทางการศึกษาด้านการเกษตรแก่ประเทศไทยอย่างมาก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา มีการแลกเปลี่ยนด้านวิชาการ โดยมีนักวิชาการไทยไปดูงานที่อเมริกา และอเมริกาส่งผู้เชี่ยวชาญมาเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความช่วยเหลือด้านการให้ทุนแก่นักเรียนไทยไปศึกษาต่อเป็นจำนวนมาก จนแทบจะหาคนไปเรียนต่อแทบไม่ทันกับทุนที่ให้

ผลพวงของการวางรากฐานการศึกษาด้านการเกษตรในลักษณะดังกล่าว จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจแต่ประการใดที่ ปรัชญา ทิศทางและโครงสร้างของหลักสูตร ได้พัฒนาการตามมาตรฐานและแนวทางของต่างประเทศ การศึกษากาเกษตรนับตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกเป็นต้นมา ได้จัดวางหลักสูตรโดยเน้นการปลูกพืช หรือเลี้ยงสัตว์เพียงชนิดเดียวเพื่อตอบสนองต่อการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ในระยะเวลาที่สั้นที่สุด เพื่อการส่งออกเป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากการวางหลักสูตรที่แบ่งออกเป็น 4 ส่วนใหญ่ ๆ ได้แก่

1. สาขาพืช แบ่งเป็นพืชสวนหรือไม้ยืนต้นกับพืชไร่ นา ซึ่งหลักสูตรจะเน้นพืชเศรษฐกิจและทำการเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยว วิธีการจัดการปลูกพืชแทบทุกชนิดจะต้องสอนให้มีการใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช ประกอบกันไปด้วยเสมอ ตัวอย่างวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรเกี่ยวกับพืช ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ข้าวสาลี มะพร้าว ละหุ่ง ถั่ว งา ฝ้าย ป่าน ปอ มันสำปะหลัง มันเทศ มันฝรั่ง ยาง อ้อย ยาสูบ เป็นต้น

2. สาขาสัตว เน้นที่สัตวเศรษฐกิจเป็นหลัก ได้แก่ โคเนื้อ โคน้ำ สุนัข ไก่ไข่ ไก่เนื้อ เป็นต้น
3. สาขาภูมิวิทยาและโรคพืช ศึกษาเกี่ยวกับแมลงและโรคพืช โดยการเรียนการสอนที่ใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชเป็นหลัก
4. สาขาที่เกี่ยวข้องกับเครื่องจักรกลการเกษตร สอนเกี่ยวกับการใช้และซ่อมเครื่องจักรกลต่าง ๆ ระบบการชลประทาน ระบบไฟฟ้าในโรงเรือนการเกษตรซึ่งเหมาะสำหรับการทำฟาร์มขนาดใหญ่

ดังที่ ศาสตราจารย์จรัล จันทลักษณ์ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในรายงาน **Agricultural Curriculum in Perspective : Some Issues and Concerns** ว่า

“หลักสูตรและวัตถุประสงค์ในการศึกษาด้านการเกษตรในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยในประเทศกำลังพัฒนานั้น ตั้งอยู่บนฐานของเกษตรกรรมแผนใหม่ และธุรกิจเอกชน ในขณะที่การเกษตรของประเทศกำลังพัฒนาเป็นระบบเกษตรดั้งเดิมแบบฟาร์มขนาดเล็ก จึงเป็นประเด็นที่สำคัญของหลักสูตรด้านการเกษตร หลักสูตรดังกล่าวแตกต่างกันแทบจะสิ้นเชิงกับความรู้ซึ่งพัฒนาไปโดยนักการเกษตรปัจจุบัน ซึ่งเน้นการเกษตรที่พึ่งการชลประทานและการใช้เครื่องจักรกลต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยภายนอกเป็นหลัก

นอกจากนี้ วัตถุประสงค์ในการสอนด้านเกษตรในวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยในประเทศแถบเอเชียส่วนใหญ่อยู่บนฐานของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบพืชเชิงเดี่ยว แทนที่จะเป็นการเกษตรแบบผสม และระบบฟาร์มแบบผสมผสานซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่เกษตรกรส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติมาอย่างกว้างขวาง การขาดเทคโนโลยีของระบบฟาร์มแบบผสมผสานซึ่งเหมาะสมกับระดับฟาร์มขนาดเล็ก เป็นปัญหาที่รุนแรงสำหรับการพัฒนาเกษตรกรรายย่อยในเอเชีย”

และ ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก ได้กล่าวถึงบทบาท และสถานะของสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษา ไว้อย่างแหลมคมว่า อุดมศึกษา เป็นผลของกระแสพัฒนาแบบไม่สมดุล สภาวะความรู้ของสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ รวมทั้งที่จัดขึ้นในส่วนภูมิภาคในยุคเร่งรัดพัฒนาภายใต้ ระบอบปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นับเป็นภาพสะท้อนอย่างดีของกระแสเศรษฐกิจการเมืองที่วุ่นวาย ด้วยเหตุนี้ จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรที่รายงานการศึกษา “บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาต่อชุมชนท้องถิ่น” จะตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นถึงสภาวะทางการวิจัย และการเรียนการสอนอันเป็นบทบาทหน้าที่หลักของมหาวิทยาลัยว่า ไม่ได้มุ่งไปสู่การพัฒนาชนบทอันเป็นสังคมวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทย และจากการสำรวจงานวิจัยเหล่านี้ไม่เกี่ยวกับชุมชนชนบทโดยตรง หากแต่เป็นการวิจัยเกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจสังคมของภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งไปตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคเท่านั้น หรือส่วนหนึ่งเป็นที่เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อตอบสนองสิ่งที่เรียกว่า “นโยบายการพัฒนาชนบท” ของภาคราชการและธุรกิจอุตสาหกรรม ก็เป็นไปใน

แนวทางที่มุ่งให้บทบาทของชนบทเป็นตัวเสริมการพัฒนาของภาคเศรษฐกิจสังคมในเมืองเสียมากกว่าที่จะให้เกิดความสมดุลระหว่างในเมืองและชนบท...

ในประการสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามก็คือว่า สภาวะทางความรู้ดังกล่าวนี้ ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงสถานภาพทางภูมิปัญญาของระบบอุดมศึกษาไทยโดยส่วนรวมด้วยในขณะเดียวกัน เพราะไม่เพียงยังผลให้เกิดช่องว่างในระบบการเรียนรู้และสร้างสรรค์ความรู้ขึ้นมาในสังคมวัฒนธรรมไทยเท่านั้น หากยังเป็นภาพสะท้อนสภาวะการพึ่งพาและความเป็นอาณานิคมทางปัญญาต่อกระแสเศรษฐกิจการเมืองภายนอก ทั้งนี้ทั้งนั้นก็สืบเนื่องมาจากแนวความคิดความเชื่อที่ต้องการให้บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยด้วยวิธีการเอาแบบอย่างของต่างประเทศโดยไม่คำนึงถึงพื้นฐานภูมิปัญญาและศักยภาพสร้างสรรค์ของตนเอง ระบบการศึกษาจึงกลายเป็นแหล่งและกระบวนการผลิต “กำลังคน” ชั้นนำของประเทศที่ได้แต่มองออกไปที่วิชาความรู้ภายนอกเป็นเกณฑ์ระดับการพัฒนาก้าวหน้า การเข้าถึงแหล่งความรู้จากต่างประเทศจึงนับเป็นเป้าหมายสูงสุดของอุดมศึกษา

ระบบอุดมศึกษาไทยก่อตัวขึ้นมาในสภาพช่องว่างทางภูมิปัญญาดังกล่าว รวมตลอดถึงมหาวิทยาลัยในภูมิภาคที่จัดตั้งขึ้นในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา ระบบการเรียนรู้จึงค่อนข้างลอยตัวออกไปโดยอาศัยองค์ความรู้ที่มีมาแต่บริบทสังคมวัฒนธรรมภายนอกเป็นพื้น ผลที่ได้จึงเท่ากับเป็นการผลิตกำลังคนระดับวิชาการและวิชาชีพชั้นสูงที่แปลกแยกออกไปจากพื้นฐานสังคมวัฒนธรรมของตน และในประการสำคัญ ขาดความสัมพันธ์ต่อทรัพยากรคนส่วนใหญ่ของประเทศ

เกษตรยั่งยืน : วิชาสายขอบของหลักสูตรการเกษตรไทยปัจจุบัน ?

ถึงแม้ว่าทิศทางการเรียนการสอนทางการเกษตร ของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ล้วนถูกครอบงำด้วยหลักสูตรระบบเกษตรแผนใหม่ เพื่อสนองตอบนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก อันเป็นทิศทางหลักของการพัฒนามาตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา ดังที่ได้กล่าวโดยสังเขปข้างต้นถึงบริบทของสถาบันวิชาการที่ล้วนมุ่งผลิตบัณฑิตออกสู่ตามกระแสการพัฒนาดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม ในแทบทุกสถาบันการศึกษาจะมีคณาจารย์กลุ่มหนึ่ง ที่มีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนการสอน ในวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความยั่งยืนของทั้งระบบการผลิตและระบบนิเวศน์ ถึงแม้ว่าจะมีเพียงจำนวนไม่มากนัก โดยคณาจารย์เหล่านี้พยายามที่ผลักดันให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน และนำผลงานการวิจัยที่ตั้งอยู่บนฐานของวิถีชีวิตกลุ่มเกษตรกร ที่มีกระจายในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือที่พยายามแสวงหาหนทาง

การพึ่งตนเอง ด้วยการทำระบบเกษตรแบบยั่งยืน เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ ให้นักศึกษาได้พิจารณา และเข้าใจทางเลือกอื่น ๆ ทางการเกษตร ที่นอกเหนือจากวิชาการด้านการเกษตรแบบใหม่

จากการสัมภาษณ์คณาจารย์บางท่านที่มีความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนการสอนเกี่ยวกับระบบเกษตรยั่งยืน พบว่า มีความพยายามที่จะผลักดันในหลากหลายลักษณะและหลากหลายรูปแบบ ดังเช่น

1. การสร้างเป็นเค้าโครงรายวิชาที่ว่าด้วย ระบบเกษตรยั่งยืน เพื่อเปิดให้มีการเรียนการสอนเป็นรายวิชาหนึ่งในโครงสร้างหลักสูตร แต่ไม่ได้รับการยอมรับ และถูกปฏิเสธจากทางภาควิชาที่เกี่ยวข้อง เนื่องด้วยไม่เห็นประโยชน์และความสำคัญของวิชาดังกล่าว

2. การสอดแทรกเนื้อหา ระบบเกษตรยั่งยืน เข้าไปในรายวิชาที่ตนเองรับผิดชอบจากกระบวนวิชาที่มีอยู่แล้ว ดังตัวอย่างเช่น รศ.ดร. พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ รองผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งรับผิดชอบในการสอนวิชาแกนของคณะวิชาหนึ่ง คือ **AGRO 211 (Principles of Crop Production)** ซึ่งมีคำอธิบายรายวิชาไว้เพียงกว้าง ๆ ว่า “เป็นการศึกษาหลักการทั่วไปของพืชกรรม โดยเน้นความสัมพันธ์เชิงนิเวศ ระหว่างพืชชนิดต่าง ๆ กับสภาพแวดล้อมของมัน”

ดร.พฤกษ์ ได้เน้นเนื้อหาการเรียนการสอนในลักษณะ”การเกษตรเชิงระบบ” และนำฐานขององค์ความรู้ที่เป็นผลจากการทำวิจัยในการถ่ายทอดความรู้ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักศึกษา โดยพยายามชี้ให้นักศึกษาเห็นถึงความหลากหลายรูปแบบของระบบการเกษตรที่ดำรงอยู่ในความเป็นจริงอันเป็นวิถีชีวิตของคนอีกหลายกลุ่ม หลายชุมชน และระบบการเกษตรดังกล่าวได้ทำให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง ดังตัวอย่างเช่น ดร.พฤกษ์ ได้เปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการเกษตรเพื่อยังชีพ คือ การผลิตข้าวเพื่อบริโภคของชุมชนปกากะญอ (กะเหรี่ยง) บนพื้นที่สูง กับ ระบบเกษตรพาณิชย์ หรืออุตสาหกรรม ซึ่งระบบการเกษตรของชุมชนปกากะญอ จะใช้ทรัพยากรในการผลิต ได้แก่ ที่ดินของตนเอง ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองมากกว่า 1 พันธุ์ และใช้เมล็ดที่เก็บไว้เอง และสำหรับกระบวนการผลิต ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้สารกำจัดศัตรูพืช ควบคุมการให้น้ำ และใช้ปัจจัยการผลิตต่ำ ซึ่งระบบการผลิตดังกล่าวจะให้ผลผลิตสำหรับการบริโภค และยังเก็บไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ และนำไปเลี้ยงสัตว์ได้ เป็นต้น

จากจุดดังกล่าว ดร.พฤษ์ พยายามเชื่อมโยงให้เห็นถึง พัฒนาการของแนวทางการวิจัย และพัฒนาการเกษตรของไทย นับตั้งแต่ช่วง ค.ศ.1960 ที่เกิดแนวทางการปฏิบัติเขียว ที่มุ่งเน้น การเพิ่มผลผลิตโดยอาศัยเทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์ 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่ง การปฏิบัติเขียวได้สร้างพืชพันธุ์ใหม่ ๆ ที่ให้ผลผลิตสูง และตอบสนองต่อปัจจัยการผลิต มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว และเพิ่มผลผลิตข้าวนาปรัง และเป็นการสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร ส่วนภาพอีกด้านหนึ่งของการปฏิบัติเขียวก็คือ เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมจากสารเคมีเพิ่มมากขึ้น มีเกษตรกรเป็นจำนวนมากในพื้นที่ชายขอบที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ และประการสำคัญ เกิดความไม่สมดุลของงานวิจัยพืช ที่มุ่งเน้นและทุ่มเทงบประมาณในการวิจัยเพื่อตอบสนองระบบการเกษตรแผนใหม่เท่านั้น

ดร.พฤษ์ ชี้ชวนให้นักศึกษาพิจารณา ถึงบทบาทของการปฏิบัติเขียวต่อการพัฒนาเกษตรกรไทย ในประเด็น ความไม่เหมาะสมของเทคโนโลยีกับเกษตรกรรายย่อย การปรับเปลี่ยนแนวคิดด้านการพัฒนาและการส่งเสริม จากบนสู่ล่างเป็นจากล่างสู่บน และการเพิ่มบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร เป็นต้น และจากวิกฤตของเกษตรกรรมกระแสหลัก ได้ส่งผลกระทบต่อ การสูญเสียหน้าดิน การสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดิน ผลของสารป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช มลพิษของสารพิษ ผลผลิตล้นเหลือ และประการสำคัญเกิดการสูญเสียแหล่งพันธุกรรมพืช ในช่วงทศวรรษ 1980 จึงเกิด “แนวทางวิจัยระบบฟาร์ม” ขึ้น โดยเน้น แนวคิดเชิงระบบ โดยใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ เน้นการแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรและกระตุ้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวิจัย โดยใช้พื้นที่เป้าหมายของการวิจัยคือ ในไร่นาของเกษตรกร และเน้นความรู้จากหลากหลายสาขา เป็นลักษณะสหวิทยาการ เน้นความมีเสถียรภาพ และความเสมอภาค โดยให้ความสำคัญของบทบาททั้งชายและหญิง

ท่ามกลางสภาวะวิกฤตทางสภาพแวดล้อม และความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรที่ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับระหว่างเกษตรกรรายย่อยผู้ยากไร้ และนโยบายของรัฐที่พยายามริดรอนสิทธิของชุมชนในชนบท เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 1990 ระบบเกษตรยั่งยืนเริ่มเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายมากขึ้น ประสบการณ์การทำระบบเกษตรยั่งยืนของประชาชนชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วทุกภาคของประเทศได้รับการศึกษา และเผยแพร่เพื่อให้เกิดการขยายผลออกไปในวงกว้าง โดยมีเป้าหมายเพื่อนำสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรที่ยกระดับความเป็นชุมชน ไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ดีสามารถแข่งขันได้ และประการสำคัญ ให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์ที่เป็นธรรมด้วย

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ความยั่งยืนของระบบการผลิตนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานสำคัญ ได้แก่ ฐานทรัพยากร และขนาดของชุมชน กระบวนการผลิต และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและ

คุณภาพของสิ่งแวดล้อม สำหรับรูปแบบของระบบเกษตรแบบยั่งยืนนั้น อาจมีได้หลากหลายรูปแบบได้แก่

ระบบเกษตรผสมผสาน ที่เน้นรูปแบบการใช้ที่ดินในลักษณะถาวร โดยมีวัตถุประสงค์หลายประการเช่น ผลิตผลเพื่อเป็น อาหาร รายได้ การไหลเวียนของทรัพยากร และ ธาตุอาหาร ตลอดจนควมมีคุณภาพ โดยเน้นการบริหารจัดการ แบบใช้แรงงานครัวเรือนเป็นหลัก หรือ

ระบบวนเกษตร ที่เน้นรูปแบบการใช้ที่ดินแบบถาวร เช่นกัน มีการใช้ประโยชน์จากไม้ยืนต้นและการจัดการด้านป่าไม้เข้ามาเสริมระบบผลิตทางการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอาหาร มีรายได้ และเป็นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม

และ ดร.พฤษฯ ยังได้ตั้งคำถามที่ท้าทาย เกี่ยวกับข้อจำกัดของระบบเกษตรยั่งยืน ให้ นักศึกษาได้ขบคิดต่อ คือ มีประเด็นที่ต้องพิจารณา เช่น ระบบเกษตรยั่งยืน

(ก) มีประสิทธิผลกว่ารูปแบบการใช้ที่ดินอื่นในด้านใด ?

การเกษตรกรรม การจัดการระดับลุ่มน้ำ การอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ ผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจ การมีตลาดรองรับ การมีนโยบายรองรับ เป็นต้น

(ข) นโยบายสถาบัน และเงื่อนไขกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกื้อหนุนการปฏิบัติเกษตรยั่งยืนของชุมชน ?

(ค) ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นมีขีดความสามารถที่จะทำข้อเสนอ หรือปรับปรุงเงื่อนไขกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ?

(ง) นโยบายด้านราคาตลาดและการเงิน สร้างสิ่งจูงใจให้มีการลงทุนในการพัฒนาเกษตรยั่งยืน ?

3. การจัดโครงการฝึกอบรมนักศึกษา

นอกเหนือจากความพยายามที่จะสอดแทรกเนื้อหาทางด้าน ระบบเกษตรยั่งยืน เข้าไปในเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่รับผิดชอบตามความสนใจของคณาจารย์กลุ่มเล็ก ๆ ที่ตระหนักถึงความสำคัญของระบบเกษตรยั่งยืน คณาจารย์กลุ่มดังกล่าวยังได้จัดให้มีโครงการฝึกอบรมระยะสั้น ๆ ให้กับนักศึกษาคณะเกษตรศาสตร์ชั้นปีที่ 4 โดยใช้ระยะเวลาประมาณ 1-2 สัปดาห์ เพื่อเป็นการทบทวนสถานการณ์อย่างรอบด้าน ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพทางด้านเกษตร และเป็นการสร้างความพร้อมตลอดจนความมั่นใจ ให้กับนักศึกษาที่ใกล้สำเร็จการศึกษา ก่อนออกไปเผชิญสู่โลกของความเป็นจริง ซึ่งโครงการฝึกอบรมดังกล่าว ไม่ได้มีการบังคับนักศึกษาให้เข้าร่วม โดยให้ เป็นไปตามความสมัครใจและความสนใจของนักศึกษาอย่างแท้จริง และมีการเก็บค่าลงทะเบียนคนละ 300 บาทเพื่อเป็นค่าอาหาร ค่าเอกสาร และค่าเดินทาง ในการไปดูพื้นที่ของโครงการ

และองค์กรชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ที่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งโครงการนี้ใช้ชื่อว่า “โครงการฝึกอบรมกลยุทธ์การเตรียมความพร้อมให้บัณฑิตเกษตรเข้าสู่ตลาดในยุคเศรษฐกิจตกต่ำ” โดยมีกรอบแนวคิดหลักของการฝึกอบรม คือ กล่าวถึง

- บริบทของสังคมโลกที่อาจส่งผลต่อการเกษตร ได้แก่ หัวข้อเกษตรไทยในยุคการเปลี่ยนแปลง ภาพรวมทางเศรษฐกิจและทิศทางธุรกิจเกษตร และระเบียบการค้าโลก และเขตการค้า

- คุณสมบัติพื้นฐานของบัณฑิตเกษตรศาสตร์ ได้แก่ หัวข้อ วิสัยทัศน์ และจริยธรรม

- เป้าหมาย คือ ความสำเร็จ และความยั่งยืน

- หลักการและวิธีการ

* การเพิ่มประสิทธิภาพและการลดต้นทุน

* การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางการตลาด

* การจัดการด้านการเงิน

* การสร้างอำนาจต่อรอง (การเจรจา, การลดความขัดแย้ง)

* การจัดการลดความเสี่ยง

- จัดรูปแบบการผลิตแบบผสมผสาน

- ตลาดเกษตรล่วงหน้า

* การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของโครงการ และการระดมทุน

* เทคโนโลยีสารสนเทศที่สนับสนุนการตัดสินใจ ธุรกิจรวมทางเกษตร

* การเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน การจัดการองค์กร

- กรณีศึกษา

* การผลิตโคนม

* การผลิตกุหลาบ

* ลำไยอบแห้ง

* สหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง

* เชียงใหม่โพธิ์เซ่นฟู้ด

สถานภาพของการวิจัยเกษตรยั่งยืนในสถาบันการศึกษา

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นถึงบรรยากาศทางวิชาการของสถาบันการศึกษาของไทย ที่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวิชาการจากภายนอก ส่งผลให้ทิศทางการวิจัยที่ผ่านมามุ่งที่จะเป็นการ

เรียนรู้จากชุมชนชนบทน้อยมาก อันหมายถึงว่างานวิจัยส่วนใหญ่ที่เดียวที่มักเป็นไปตามกระแสหลักที่มองปัญหาการพัฒนาชนบทและชีวิตของเกษตรกร จากแง่มุมของทางราชการและธุรกิจอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตาม ยังมีหน่วยงานในสถาบันการศึกษาทางการเกษตรบางหน่วยงาน ที่พยายามปรับเปลี่ยนทิศทางจากที่เคยมุ่งแต่ลอกเลียนและพึ่งพาวิชาความรู้จากภายนอกมาสู่การเรียนรู้จักคุณค่าในภูมิปัญญาและสังคมวัฒนธรรมของตนเอง พร้อมทั้งพัฒนาทางวิชาการที่ตั้งอยู่บนรากฐานของการพึ่งตนเองเป็นหลัก ในขณะเดียวกัน พยายามนำวิชาการความรู้สมัยใหม่เข้าไปมีส่วนเสริมในการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ดังเช่น

ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานที่ได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากรัฐบาลไทยและมูลนิธิฟอร์ดมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2511 จนถึงปัจจุบัน เป็นศูนย์ที่มุ่งเน้นการใช้แนวทางเชิงระบบวิจัยการแก้ปัญหาและการพัฒนาการเกษตร และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ และภูมิภาค ปัจจุบัน ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตรเป็นที่ยอมรับของประเทศและนานาชาติว่าเป็นศูนย์วิจัยเพียงไม่กี่แห่งที่ประสบความสำเร็จในการสร้างทีมงาน โดยใช้การประสานสัมพันธ์ของบุคลากรในกลุ่มวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่เรียกว่า การทำงานแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary)

ในระยะเวลาที่ผ่านมา ผลงานวิจัยของศูนย์เป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นผู้ริเริ่มงานวิจัยที่สำคัญในวงการเกษตรหลายวงการ ได้แก่ งานวิจัยหลักธัญญาพืช งานวิจัยปรับปรุงดินและธาตุอาหารพืช งานวิจัยระบบการเกษตร งานวิจัยพืชหลัก งานวิจัยระบบการเกษตรที่ยั่งยืน งานวิจัยเกี่ยวกับระบบการตัดสินใจทางการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น Remote Sensing, Geographic Information System (GIS) เป็นต้น

ในด้านการพัฒนาการเรียนการสอน ศูนย์วิจัย ฯ ได้ใช้ผลงานวิจัย ตลอดจนแนวคิดเชิงระบบ จัดทำเป็นหลักสูตรนานาชาติระดับปริญญาโท คือ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรศาสตร์เชิงระบบ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 จนถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดพัฒนาการเกษตรบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และให้เกิดผลดีในระยะ ยาว

การบริหารงานของศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แบ่งงานออกเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้

1. สำนักงานบริหาร

2. งานวิจัย

- ระบบสนับสนุนการตัดสินใจทางเกษตร
- ธาตุอาหารพืช
- เศรษฐศาสตร์เกษตรและการตลาด
- ระบบเกษตรและการใช้พื้นที่เพื่อความยั่งยืน

3. งานสนับสนุนการวิจัย

- สถานีทดลองการเกษตร
- ห้องปฏิบัติการวิเคราะห์ดิน, พืชและโรคพืช
- ห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์

4. งานการเรียนการสอน

- หลักสูตรนานาชาติวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรศาสตร์
- การฝึกอบรมระยะสั้น

5. งานบริการชุมชน

- การฝึกอบรมเกษตรกร
- งานที่ปรึกษาด้านการเกษตร

จะเห็นได้ว่า งานวิจัยของศูนย์วิจัยฯ จะมุ่งเน้นงานหลัก 3 ด้านคือ

1. ระบบการเกษตรยั่งยืน
2. ระบบสนับสนุนการตัดสินใจทางเกษตร
3. ธุรกิจการเกษตรของชุมชน

ดังนั้น การมองระบบเกษตรยั่งยืน ซึ่งจะพิจารณาถึง ธาตุอาหารพืช และการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการเชื่อมโยงเข้ากับระบบวิถีชีวิตของคนในชุมชนชนบท ให้มีการตระหนักถึงคุณภาพของสิ่งแวดล้อม และการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความหลากหลายของทรัพยากรชีวภาพ รวมทั้งส่วนสำคัญที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนก็คือ ด้านธุรกิจและการตลาด ที่ตั้งอยู่บนฐานของธุรกิจของชุมชน

ดังนั้น วิสัยทัศน์ของศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คือ การเป็นผู้นำด้านการเกษตร ที่พัฒนาองค์ความรู้เชิงระบบ และเป็นสหวิทยาการ เพื่อสร้างบัณฑิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพ และภารกิจสำคัญของศูนย์วิจัย ฯ คือ การเน้นความเชื่อมโยงระหว่าง การวิจัยเชิงระบบ กับการเรียนการสอนเพื่อนำสู่การเกษตรแบบยั่งยืนทั้งในระดับไร่นา, ชุมชน, จังหวัด, ภาค และภูมิภาค

ในทัศนะของ รศ.ดร. พกฤษ์ เห็นว่า ระบบเกษตรยั่งยืนจำต้องผูกพันกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนในชนบท ดังนั้น **แนวคิดพื้นฐาน** เกี่ยวกับระบบเกษตรยั่งยืน จะต้องประกอบด้วย

1. ระบบการผลิตของครัวเรือนสามารถสร้างทางเลือกต่าง ๆ ได้
2. ใช้เป็นวัตถุประสงค์สำหรับการแปรรูปในอุตสาหกรรมอาหารขนาดเล็ก
3. ผลตอบแทนทำให้เกิดการลงทุนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง
4. พัฒนาทักษะเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และสามารถสร้างเป็นงานบริการแก่บุคคลทั่วไปได้
5. พัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรเพื่อร่วมทำหน้าที่อนุรักษ์และจัดสรรประโยชน์
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรม

แนวทางปฏิบัติ กระบวนการวิจัย - การเรียนการสอนที่สนับสนุนแนวคิด ได้แก่

1. การใช้ประโยชน์ของความหลากหลายทางชีวภาพที่ระดับต่าง ๆ
  - ความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวนาดำ กับการผลิตข้าวให้เพียงพอสำหรับครัวเรือนบนพื้นที่ภูเขา
  - ความหลากหลายทางพันธุกรรมของมะม่วงแก้ว กับการผลิตและการแปรรูปในกระบวนการฟื้นฟูรูปแบบการใช้ที่ดินบนที่ดอนที่อาศัยน้ำฝน
  - ความหลากหลายทางชีวภาพกับการจัดการศัตรูข้าว
2. การฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน
  - การใช้โซนอิพริกกันเป็นปุ๋ยพืชสดในระบบพืชที่มีข้าวเป็นหลักในพื้นที่ราบลุ่ม
  - การใช้ไม้ยืนต้นตระกูลถั่วฟื้นฟูปุ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินบนที่ดอนอาศัยน้ำฝน
  - การพัฒนาทางเลือกสำหรับระบบการใช้ที่ดินแบบแผ้วถางและเผาบนที่สูง
3. การพัฒนารูปแบบการใช้ที่ดินแบบผสมผสาน เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและควมมั่นคงทางเศรษฐกิจ
  - ระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่าเมี่ยงบนพื้นที่ดอน-สูงลาดชัน
  - ระบบเกษตรผสมผสานบนพื้นที่ราบลุ่ม

4. การฟื้นฟูที่ลุ่มน้ำและการใช้ผลผลิตจากไม้ป่าเสริมรายได้
  - บทบาทของไม้ก่อนการอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มน้ำและเสริมรายได้ให้กับชุมชนปกกาะญอบนพื้นที่สูง
5. แนวทางการยกระดับอุตสาหกรรมเกษตร พื้นบ้านเฉพาะอาหารแปรรูปในภาคเหนือ
  - ยกระดับรายได้
  - ลดการอพยพแรงงาน
  - เสริมความมั่นคงของสถาบันครอบครัวชาวบ้าน
  - สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลผลิตเกษตรในท้องถิ่น

สำหรับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ มีหน่วยงาน **สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร** ซึ่งแบ่งงานออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

1. สำนักงานเลขานุการ
2. ฝ่ายวิจัยการเกษตร
  - งานบริการงานวิจัย
  - งานติดตามประเมินผล
3. ฝ่ายส่งเสริมการเกษตร
  - พิมพ์เอกสารเผยแพร่ทางการเกษตร
  - งานโสตทัศนอุปกรณ์
  - งานพัฒนาหมู่บ้านและส่งเสริมการเกษตร
  - งานสาริตและนิทรรศการ
  - งานติดตามประเมินผล
4. ฝ่ายฝึกอบรมและสัมมนา
  - งานฝึกอบรมและสัมมนา
  - หลักสูตรและเอกสาร
  - งานผลิตและบริการ
  - ศูนย์ไร่ฝึกและศึกษาต่อเนื่อง

5. ฝ่ายขยายพันธุ์พืชและสัตว์

- ขยายพันธุ์เมล็ดพืช
- ขยายพันธุ์สัตว์
- งานควบคุมและตรวจสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์
- เก็บรักษาและปรับปรุงสภาพเมล็ด

6. ฝ่ายพัฒนาเกษตรที่สูงและโครงการพิเศษ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า งานของสำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร มีขอบข่ายงานที่กว้างขวาง มีทิศทางการวิจัยเพื่อตอบสนองการเกษตรที่หลากหลาย ทั้งเกษตรแผนใหม่ และเกษตรยั่งยืน มีการสนับสนุนโครงการวิจัยตามความสนใจของคณาจารย์ ทางการเกษตรหลากหลายสาขา และมีโครงการฝึกอบรมระยะสั้นเพื่อให้ความรู้ให้แก่เกษตรกรในประเด็นต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ผศ. สุเมธ ศิรินิรันดร์ ผู้อำนวยการสำนักวิจัย ฯ ได้ให้ทัศนะต่อเกษตรยั่งยืนไว้ว่า เป็นแนวความคิดที่ดียิ่ง เพราะเป็นการไม่ทำลายสภาพแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามความหมายของคำว่า “เกษตรยั่งยืน” น่าจะมีความหมายที่กว้างขวาง กว่า คำว่า “เกษตรธรรมชาติ” คือ ทำอย่างไรที่จะทำให้เกษตรกรได้พัฒนาช่วยเหลือตัวเองได้ ตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ด้วยตัวเอง มีความสามารถในการพึ่งตัวเอง และมีชีวิตที่ดีขึ้นได้อย่างถาวร การใช้เทคนิคการผลิตสมัยใหม่ เช่น การใช้สารเคมี หรือยาฆ่าแมลง อาจค่อย ๆ ลดลง และเลิกใช้ในที่สุด ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา

บทสรุปและข้อเสนอแนะ เพื่อนำสู่การวิวาทะและการวิจัยเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน ในสถาบันการศึกษา

1. ถ้าหากว่าปัญหาทั้งหมดของความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดงานวิจัย หรือการพัฒนาเกี่ยวกับ “เกษตรยั่งยืน” ไม่ใช่ปัญหาเชิงเทคนิค แต่อาจสัมพันธ์กับอุดมการณ์ค่อนข้างมาก หมายถึงทัศนคติ หรือมโนทัศน์ของคนที่มีต่อชีวิตโลก เป็นไปได้หรือไม่ เมื่อเราพูดถึง “เกษตรยั่งยืน” คำว่า “สถาบันการศึกษา” น่าที่จะมีความหมายที่กว้างไกลออกไปนอกรั้ววิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย ทำอย่างไร ที่จะจัดระบบการศึกษาเกษตรยั่งยืน ในลักษณะ “ระบบโรงเรียนชุมชน” ที่เป็นแหล่งสร้างและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่สัมพันธ์สอดคล้องต่อพื้นฐานและปัญหาความต้องการของคนในชุมชนนั้น ๆ เป็นหลัก เป็นการศึกษา “เพื่อชีวิตและสังคม”

ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก ได้ให้แนวทางการพัฒนา ให้เกิดระบบโรงเรียนชุมชน โดยอาจพิจารณาได้จากองค์ประกอบดังนี้

1.1 การเชื่อมต่อชีวิตในและนอกโรงเรียน จัดให้สัมพันธ์เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ และศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น

1.2 เขตจัดการศึกษากับความหลากหลายของชุมชนท้องถิ่น จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนช่องทางโอกาสการเรียนรู้ที่หลากหลายมากขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกให้ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นได้รับการฟื้นฟูพัฒนาเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบมากขึ้น

1.3 ภูมิปัญญากับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น หมายถึงการนำองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เอง เข้าไปประกอบเป็นฐานของการกำหนดหลักสูตร และการเรียนการสอน โดยใช้วิชาความรู้สมัยใหม่เป็นไปเพื่อเสริมสมรรถนะทางการคิดวิเคราะห์และทักษะสำหรับการประกอบอาชีพ

1.4 การศึกษาครบวงจร พื้นฐานของแนวทางการพัฒนาระบบโรงเรียนชุมชน คือ เป็นการจัดการศึกษา เพื่อฟื้นฟูศักยภาพของชุมชนชนบท มุ่งจัดการศึกษาเพื่อกระตุ้นส่งเสริมเกษตรกรรม อันเป็นอาชีพพื้นฐานของประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ ดังนั้น จะต้องจัดให้มีการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการวิจัยและพัฒนา ได้ประสานเชื่อมโยงเป็นองค์ประกอบการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสนองตอบความต้องการอย่างครบวงจรต่อชีวิต

1.5 การศึกษาต่อเนื่อง เป็นการศึกษาที่ออกไปสู่ประชาชนผู้ใฝ่เรียน แทนที่ฝ่ายประชาชนจะเป็นฝ่ายเข้ามาสู่การศึกษา ระบบโรงเรียนชุมชนจึงทำหน้าที่เหมือนศูนย์วิชาการให้แก่ชุมชนท้องถิ่น และเป็นการสอนที่ไม่ซ้ำซากจำเจอยู่กับวิชาความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาเท่านั้น หากยังจำเป็นต้องอาศัยการสังเคราะห์และประยุกต์ความรู้ใหม่ ๆ ให้เทียบทันกันกับกระแสการพัฒนาของโลก ตรงนี้เองที่ระบบอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาจะมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาโรงเรียนชุมชนในระยะยาว

โรงเรียนชุมชน หาใช่เพียงแนวคิดฝันอันเลื่อนลอยทางวิชาการ ดังมีตัวอย่างที่เกิดระบบโรงเรียนชุมชนขึ้นในภาคอีสานหลาย ๆ จังหวัด ที่มีการสร้างเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จในการทำระบบเกษตรยั่งยืน ได้ร่วมกับนักวิชาการ และเกษตรกรในสร้างหลักสูตรเพื่อชุมชนขึ้นมา

2. ความแตกต่างในการนิยามความหมาย

จะเห็นได้ว่า การนิยามความหมายของ “เกษตรยั่งยืน” ยังคงมีความสับสนไม่เพียงแต่ระหว่างหน่วยงาน ภาครัฐ หรือเอกชน แม้แต่ในแวดวงวิชาการ ก็ยังคงมีการให้นิยามความหมายที่แตกต่างกันไปมากมาย เช่น นักวิชาการบางคน เน้นที่ความยั่งยืนที่ตัวเกษตรกร หรือที่ตัวเทคนิคการผลิต เป็นสำคัญ ดังนั้น เกษตรยั่งยืน จึงหมายถึงระบบเกษตรใด ๆ ที่สามารถให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกษตรกรอยู่รอดได้ตลอดไป ซึ่งรูปแบบการผลิต อาจมีการใช้ปุ๋ยเคมี หรือยาฆ่าแมลง ฯลฯ ด้วยก็ได้ ในขณะที่นักวิชาการบางคนจะเน้นทั้งที่ตัวเกษตรกร และความสมดุลของระบบนิเวศ ดังนั้น เกษตรยั่งยืนในความหมายนี้ จะไม่ยอมรับรูปแบบการผลิตที่ทำลายสภาพแวดล้อม แต่จะเน้นความเกื้อกูลกันของระบบเกษตร

คำถามก็คือ ระบบเกษตรยั่งยืน นั้น จำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ หรือมีความหมายที่เฉพาะเจาะจงหรือไม่ ? ถ้าไม่ อะไร คือ หลักคิดพื้นฐานสำคัญของเกษตรยั่งยืนที่จะต้องเป็นจุดร่วมของนักวิชาการ เพื่อนำสู่การพัฒนาการเรียนการสอนอย่างมีเป้าหมายร่วมกันบางประการ

3. การเปิดให้มีรายวิชาเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน ในบางสถาบัน ยังคงเป็นเรื่องที่ไม่ได้รับการยอมรับ ดังนั้น ยุทธวิธีของอาจารย์ที่มีความสนใจและเห็นความสำคัญของเกษตรยั่งยืน ใช้อยู่ได้แก่ การสอดแทรกเข้าไปในเนื้อหาวิชาที่ตนเองเป็นผู้รับผิดชอบ ดังเช่น วิชา **AGRO 211** (หลักการผลิตพืช) ของคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามคำอธิบายรายชของวิชานี้ค่อนข้างกว้างมาก ดังนั้น หากอาจารย์ที่ไม่ได้สนใจเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน อาจที่จะสอนในเนื้อหาที่ต่างออกไปได้

คำถามต่อการเรียนการสอนเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนก็คือ

- อะไร คือเงื่อนไขที่ทำให้วิชาเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนไม่ได้รับการยอมรับ หรือเปิดสอนเป็นสัดส่วนที่น้อยมาก ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และมักจะมีสถานภาพเป็นเพียงวิชาเลือก

- สภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจของไทยปัจจุบัน นักวิชาการจำนวนมากเริ่มหันกลับมาพูดถึงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งที่จริงเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ปฏิบัติกันมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้น นับเป็นเวลาที่เหมาะสมแล้วหรือไม่ ที่จะมีการพัฒนาหลักสูตรเกี่ยวกับระบบเกษตรยั่งยืนให้เป็น สาขาวิชา หรือภาควิชา ? จุดดี จุดเสีย คืออะไร ? รูปแบบการเรียนการสอนจะเป็นอย่างไร ? หรือควรเป็นวิชาแกนของหลักสูตรเกษตรศาสตร์ทุกสาขา ?

- การจัดโครงการเสริมหลักสูตร เช่น การฝึกอบรมระยะสั้น ที่มีประเด็นเนื้อหาเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน ให้กับนักศึกษา ควรจะทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอได้หรือไม่ ทำอย่างไรจึงจะให้เนื้อหา และวิธีการเป็นที่สนใจของนักศึกษา

4. ในแต่ละสถาบันต่างมีศูนย์วิจัยทางการเกษตร ที่มีผลงานวิจัยมากมาย คำถามก็คือ ทำอย่างไร ที่จะผลักดันให้มีทิศทางการวิจัยที่เกี่ยวกับระบบเกษตรยั่งยืนมากยิ่งขึ้น และจะนำองค์ความรู้อันเป็นผลจากการวิจัยมาเป็นฐานในด้านการเรียนการสอนได้อย่างไร การวิจัยส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะให้ทุนตามความสนใจของผู้วิจัย ซึ่งทำให้งานวิจัยส่วนมากเกี่ยวข้องกับระบบเกษตรแผนใหม่ เป็นไปได้หรือไม่ที่สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการวิจัยทางการเกษตร จะกำหนดทิศทางการสนับสนุนการวิจัยเกษตรยั่งยืน ในสัดส่วนที่สูงขึ้น เพราะหากพิจารณาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน และส่งเสริมระบบเกษตรยั่งยืนไว้อย่างชัดเจน สถาบันการศึกษาจะมีบทบาทสองนำให้แผนดังกล่าวได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นจริงอย่างไร

5. หากว่า การจัดระบบศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งทางด้านองค์ความรู้ และผลงานงานวิจัยทั้งหมดที่ผ่านมา เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อทิศทางการพัฒนาหลักสูตร และการวิจัยทางด้านเกษตรยั่งยืน สถาบันวิชาการควรจะมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาระบบศูนย์ข้อมูลดังกล่าวอย่างไร ในอันที่จะเอื้อประโยชน์ต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

6. การวิจัยเชิงสถาบัน ของหน่วยงานในสถาบันวิชาการบางแห่ง เช่น ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร ที่มีประสบการณ์การวิจัยและพัฒนา เกษตรยั่งยืน มาเกือบสามทศวรรษ น่าจะเป็นบทเรียนที่ดีให้กับหน่วยงานอื่น ๆ หรือไม่ เพื่อเข้าใจถึง ฐานคิด การบริหารจัดการ ประสบการณ์การทำงาน ผลกระทบที่มีต่อชุมชนชนบทที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งองค์ความรู้ที่สะท้อนกลับสู่สถาบันการศึกษา เพื่อการเรียนการสอน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และทิศทางการทำงานของศูนย์ในอนาคต ทั้งนี้เพื่อนำสู่การแสวงหาความร่วมมือ และสร้างเครือข่ายเกษตรยั่งยืนระหว่างสถาบัน

เอกสารอ้างอิง

- กวี จุติกุล. “วิวัฒนาการของการศึกษาเกษตรในประเทศไทย”. วารสารแม่โจ้. ฉบับอนุสรณ์แม่โจ้ 50 ปี. มิถุนายน 2527. หน้า 41- 52.
- กองบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **คู่มือการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะเกษตร**
- ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2540 .**
- กองบริการการศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้. **คู่มือการศึกษาระดับปริญญาตรี ประจำปีการศึกษา 2540.**
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ความยั่งยืนของระบบการเกษตรในกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม” ใน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **สู่ระบบเกษตรที่ยั่งยืน. รายงานการสัมมนา ระบบ การทำฟาร์มครั้งที่ 8. 20-22 มีนาคม 2534.**
- พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ. **เอกสารประกอบการสอนวิชา AGRO 211.**
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **บทความอภินิพนธ์ หลักสูตรเกษตรศาสตร์เชิงระบบ (2531-2539).**
- เสน่ห์ จามริก. **แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย : บทวิเคราะห์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : สถาบัน ชุมชน ท้องถิ่นพัฒนา, 2533.**
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. **ไปให้พ้นการปฏิวัติเขียว. กรุงเทพฯ : บริษัทงานดีจำกัด, 2535.**
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. “การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรในประเทศไทย” ใน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก. **บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะทางนโยบายเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมทางเลือก. กรุงเทพฯ : บริษัทงานดี, 2535.**
- สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร . **บรรณานุกรมงานวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้. 2540.**
- อาภา หวังเกียรติ. “ทิศทางปัญหาการศึกษาด้านการเกษตรไทยกับข้อเสนอเพื่ออนาคต” ใน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก. **บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะทางนโยบายเพื่อพัฒนาระบบ เกษตรกรรมทางเลือก. กรุงเทพฯ : บริษัทงานดี, 2535.**
- สัมภาษณ์ รศ.ดร. พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ รองผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. วันที่ 21 เมษายน 2541.
- สัมภาษณ์ ผศ.สุเมธ ศิริจันทร์ ผู้ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้. วันที่ 20 เมษายน 2541.

บทความเชิงทบทวนสถานการณ์

เรื่อง

สถานการณ์และแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน
ในภาคเหนือตอนบน

กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชน

โดย

นายวิจิต ถิ่นวัฒนากุล

โครงการเกษตรกรรมยั่งยืนพื้นฟูกว๊านพะเยา

มูลนิธิฟื้นฟูชนบท

(โครงการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก)

บทความนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง

สถานการณ์แนวทางการพัฒนางานธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน

ในภาคเหนือ

วันอาทิตย์ที่ 28 มิถุนายน 2541

ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ เชียงใหม่

เกริ่นนำ

การศึกษาเพื่อประเมินสถานภาพ และแนวทางในการวิจัยธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรม ยั่งยืนในภาคเหนือ ศึกษากรณีองค์กรพัฒนาเอกชนในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดวัตถุประสงค์ ในการศึกษาประกอบด้วย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา และพัฒนาการงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และประสบการณ์ด้านการผลิตแปรรูปผลผลิต และการตลาด
3. เพื่อศึกษาความหมาย แนวคิด หลักการ และตัวชี้วัด ของเกษตรกรรมยั่งยืน
4. เพื่อศึกษาปัจจัย เงื่อนไขที่ทำให้การทำเกษตรกรรมยั่งยืนสำเร็จ หรือล้มเหลว
5. เพื่อศึกษาปัญหา และอุปสรรค
6. เพื่อศึกษาทิศทาง และแนวโน้มความสนใจการทำเกษตรกรรมยั่งยืนในอนาคต
7. เพื่อศึกษาข้อเสนอทางนโยบาย และประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลพัฒนาการของเครือข่ายเกษตรกรรม ทางเลือก ซึ่งประกอบด้วยองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ที่เป็นสมาชิก ของเครือข่าย ๕ ที่กระจายตัวอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่, เชียงราย, พะเยา, ลำพูน, และน่าน ซึ่งผู้ ศึกษาได้มีโอกาสทำงานร่วมกับองค์กรดังกล่าวมาตั้งแต่ยุคเริ่มต้น และต่อเนื่องมาจนถึง ปัจจุบัน

นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้ทำการออกแบบสอบถามและทำการสัมภาษณ์บางองค์กรเพื่อ รวบรวมข้อมูลที่เป็นปัจจุบันของแต่ละองค์กรนำมาประกอบในการจัดทำบทความขึ้นนี้ผู้ศึกษา จึงใคร่ขอขอบพระคุณองค์กรสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือที่กรุณาให้ความ อนุเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวมา ณ โอกาสนี้

นายวิจิต ธิ่นวัฒนากุล

มิถุนายน 2541

กรณีศึกษา

องค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือ ที่ทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืน

1. ความเป็นมาและพัฒนาการ

ในยุคเริ่มต้นขององค์กรพัฒนาเอกชนที่มีบทบาททางด้านการเกษตรในภาคเหนือ นับจากปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมาเน้นที่การส่งเสริมระบบเกษตรแผนใหม่ มีการส่งเสริมการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์พันธุ์ใหม่ การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช แต่เน้นการใช้ให้ถูกหลักวิชาการ ตามแนวทางการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) และการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์การเกษตร โดยเชื่อว่าจะสามารถเพิ่มพูนรายได้ให้กับเกษตรกรเป้าหมายได้มากกว่าระบบเกษตรดั้งเดิมที่ทำอยู่ แต่ต่อมาระยะหลังก็เริ่มมีข้อสรุปว่าไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะแม้รายได้จะเพิ่มมากขึ้น แต่เกษตรกรก็มีหนี้สินเพิ่มตามมาเช่นกัน จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2527-2528 เริ่มมีการผลักดันแนวความคิดเรื่องระบบเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming) จากการค้นพบเกษตรกรที่ทำกิจกรรมเลี้ยงปลาในนาข้าว (Rice - Fish Culture) ในจังหวัดสุรินทร์ โดยสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม และจากจุดนี้อาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย

พัฒนาการงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนขององค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับการเริ่มต้นในประเทศไทย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ เพื่อที่จะให้เห็นพัฒนาการอย่างชัดเจนดังนี้

ช่วงที่ 1 จุดเริ่มต้น การพิสูจน์แนวความคิด

จุดเริ่มต้นของงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือเกิดขึ้นเมื่อ สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ร่วมกับมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท (วัดป่าดาราภิรมย์) และชมรมนักพัฒนาภาคเหนือ (มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ) จัดอบรมสัมมนาเรื่องเทคโนโลยีชาวบ้าน ณ วัดป่าดาราภิรมย์ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2528 โดยเนื้อหาหลักคือ การทำการเกษตรแบบผสมผสาน หลังจากนั้นเริ่มมีกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ และการถกเถียงกันในภาคเหนือ ว่าระบบเกษตรแบบผสมผสานนี้จะสอดคล้องกับภาคเหนือหรือไม่ เนื่องจากตัวอย่างประสบการณ์ที่มานำเสนอนั้นเหมาะสมกับสภาพที่เป็นที่ราบมากกว่า แต่ถัดมาอีกเพียงปีเดียว คือ พ.ศ. 2529 ก็เริ่มมีเกษตรกรทำกิจกรรมการเลี้ยงปลาในนาข้าวเกิดขึ้นหลายรายในจังหวัดพะเยา โดยองค์การอนุเคราะห์เด็กนอร์เวย์ (ประเทศไทย) จังหวัดพะเยา และโครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา เป็นผู้

ส่งเสริม (ปัจจุบันแยกตัวออกมาเป็นโครงการเกษตรกรรมยั่งยืนพื้นฟูภูมิจานพะเยา/ชื่อเดิมคือโครงการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก)

ขณะเดียวกันเริ่มมีกิจกรรมการปลูกพืชแนวระดับ (Alley Cropping) บนพื้นที่สูงที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ โดยสถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟูสภาพ ร่วมกับ โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ และในราวปี พ.ศ. 2530 โครงการพัฒนาชนบทอำเภอสันกำแพง (โครงการพัฒนาศักยภาพชุมชน มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน) ได้ค้นพบเกษตรกรที่ทำกิจกรรมไร่สวนผสม (Mixed Farming) ในตำบลแม่ทา อ.แม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเริ่มทำกิจกรรมนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527

อาจกล่าวได้ว่า ในปี พ.ศ. 2529 - 2530 เป็นช่วงการค้นหารูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมสำหรับแต่ละสภาพภูมิประเทศของภาคเหนือ คือในเขตพื้นที่ราบ, ที่ดอน, ที่สูง และในระหว่างนั้น จนถึงปี พ.ศ. 2532 เป็นช่วงการพัฒนาต้นแบบ และทำความเข้าใจในระดับพื้นที่แต่อย่างไรก็ตามระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีอยู่ ก็ยังไม่ได้รับความสนใจในวงกว้างมากนัก เนื่องจากสาเหตุ 2 ประการคือ

1. การปลูกพืชเศรษฐกิจยังคงเป็นอาชีพหลักของเกษตรกรทั่วไปในภาคเหนือแม้จะมีปัญหาอยู่บ้างแต่ยังไม่มีบทสรุปชัดเจนว่ามีผลกระทบอย่างไรบ้างส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในภาครุนแรงมากน้อยเพียงใด
2. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการเกษตรเชิงระบบ ที่มีความซับซ้อนอยู่ในตัว เพราะครอบคลุมหลายมิติ เช่น การคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและ ชุมชน เน้นการพึ่งตนเอง และการปฏิเสธรสสารเคมี ซึ่งเป็นเรื่องแปลกใหม่ที่ค่อนข้างรับได้ยากในท่ามกลางกระแสการพัฒนาเกษตรกรรมแผนใหม่ที่ต้องพึ่งพาตลาด และปัจจัยภายนอก ในระบบการผลิต

ในท่ามกลางกระแสวิพากษ์วิจารณ์ที่เริ่มขยายวงกว้างขวางมากขึ้น จนเกิดการปะทะกันทางความคิดอยู่ 2 กระแส คือแนวทางการพัฒนาโดยการคงระบบเกษตรแผนใหม่ แต่ใช้พลังกลุ่มเกษตรกรต่อรองสิทธิประโยชน์ กับแนวทางการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เสริมความมั่นคงจากฐานครอบครัว มาสู่ระบบกลุ่ม และชุมชน จนก่อให้เกิดโครงการศึกษาผลกระทบของระบบเกษตรแผนใหม่ ซึ่งมีทั้งกรณีพืชเศรษฐกิจ (Cash Crop) และพืชในระบบเกษตรครบวงจร (Contract Farming) ในปี พ.ศ. 2531 และผลสรุปอย่างชัดเจนจากการศึกษาว่า มีผลกระทบต่อเกษตรกร ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนเสื่อมลงเพราะความกดดันทางด้านเศรษฐกิจต่อเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของภาคเหนือตอนบน เมื่อมีข้อสรุปที่ชัดเจนดังนี้ ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือจึงเริ่มได้รับการยอมรับกว้างขวางมากขึ้นเป็นลำดับ

ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532 ได้มีการรวมตัวกันระหว่างนักพัฒนาในภาคเหนือกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีบทบาทในการผลักดันงานเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือเข้าร่วมการสัมมนา เรื่อง **ฐานะและบทบาทของเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย** ณ ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมเกษตรกรแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ร่วมกับนักพัฒนาเอกชนที่เห็นด้วยกับแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนจากทั่วประเทศ และจัดตั้งเป็น **เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture Network)** เพื่อร่วมกันผลักดันงานเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างเป็นระบบร่วมกันในทุก ๆ ด้าน

ภายหลังการรวมตัวเป็นเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก การยอมรับเกษตรกรรมยั่งยืนก็มีความขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับผลสำเร็จของเกษตรกรที่ทำในรุ่นแรก ๆ ทำให้การขยายตัวในระดับพื้นที่มีมากขึ้น เช่น การปลูกพืชแนวระดับจากอำเภอเชียงของ มาสู่ชุมชนชาวเขาในอำเภอแม่จัน โดยมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา, อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ โดยสถาบันแมคเคน ๙, อ.แมริม โดยโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ส่วนกิจกรรมไร่สวนผสมก็ขยายตัวอย่างรวดเร็วภายในตำบลแม่ทา และการเลี้ยงปลาในนาข้าวก็ขยายตัวภายในจังหวัดพะเยา และเชียงรายโดยโครงการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งแยกตัวออกมาทำงานด้านนี้โดยเฉพาะ

เมื่อระบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจึงเริ่มมีการแตกแขนงออกไปในงานด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากเกษตรเชิงระบบ เช่น การพัฒนาสารทดแทนสารเคมีกำจัดศัตรูพืช โดยสถาบันแมคเคน ๙ ร่วมกับสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม, การอนุรักษ์พันธุกรรมพื้นบ้าน โดยโครงการอนุรักษ์พืชพรรณพื้นบ้านและการเกษตรแบบผสมผสานในจังหวัดน่าน รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรในภาคเหนือ เริ่มบรรจุเรื่องงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงาน

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ดัชนีการพิสูจน์ตัวเองอย่างชัดเจนแล้วว่ามีความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิต สามารถแก้ไขปัญหามากมายที่เคยกดดันครอบครัวเกษตรกรอยู่ และสามารถเป็นที่พึ่งพิงได้อย่างยั่งยืนไม่ต่างไปจากการทำการเกษตรแผนใหม่ จากการได้รับการยอมรับ และการขยายตัวของเกษตรกรจากหนึ่งรายเป็น 10 ราย 50 ราย จากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกหลายชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ช่วงที่ 2 การรณรงค์เผยแพร่เพื่อให้ข้อมูลแก่สังคม และการแสวงหาแนวร่วม

บทบาทของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกในภาคเหนือ เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น เมื่อมีการจัดสัมมนาสรุปบทเรียนการทำงานด้านเกษตรกรรมทางเลือกในภาคเหนือ ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2533 จากการสัมมนามีข้อสรุปที่ทำให้เกิดการขยายบทบาทของเครือข่าย ๙ โดยเริ่มมีการเผยแพร่ประสบการณ์ และผลสำเร็จของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง มีการศึกษา

และนำเสนอผลกระทบของระบบเกษตรแผนใหม่ รวมทั้งการรณรงค์เผยแพร่ในข้อมูลในแง่มุมต่าง ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ และเริ่มมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยราชการด้านการเกษตรในระดับต่าง ๆ เพื่อที่จะขยายแนวคิดและกิจกรรมให้กว้างขวางออกไปมากยิ่งขึ้น

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2535 เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก 4 ภาค ได้ร่วมกันจัดงานสัปดาห์เกษตรกรรมทางเลือก ครั้งที่ 1 ขึ้น ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยใช้ชื่อว่า **มหกรรมเกษตรทางเลือกเพื่อชีวิต และสิ่งแวดล้อม** ผลจากการจัดงานครั้งนี้ทำให้ประชาชนทั่วไป รวมทั้งหน่วยงานราชการเริ่มรับรู้ และให้ความสนใจเกษตรกรรมยั่งยืนอย่าง กว้างขวาง พร้อม ๆ กันนี้กระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่าระบบเกษตรแบบนี้ เน้นการพึ่งตนเองมากกว่าการพึ่งพาสถาปัตยกรรมนอกนั้น จะเป็นทางออกให้กับเกษตรกรส่วนใหญ่ได้หรือไม่ ซึ่งเป็นประเด็นที่เครือข่ายจะต้องพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่ามีความเป็นไปได้ จึงมีการพัฒนาระบบตลาดทางเลือก ซึ่งเริ่มมีการก่อตัวขึ้นบ้างแล้วในแต่ละภาค แต่อาจยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนัก

เดือนกันยายน พ.ศ. 2536 เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ร่วมกับสำนักงานเกษตรภาคเหนือ (สกน. ปัจจุบันกระจายตัวออกไปเป็นสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด) จัดสัมมนาเรื่อง **ทางเลือกทางการเกษตรในภาคเหนือตอนบน** โดยมีกระบวนการศึกษากิจกรรมเกษตรของเกษตรกรร่วมกันระหว่างหน่วยงานด้านการเกษตร ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน และเกษตรกร แล้วนำผลการศึกษามานำเสนอในเวที ซึ่งการจัดงานในครั้งนี้ค่อนข้างประสบความสำเร็จมากพอควรในการสร้างการยอมรับ และก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน กับหน่วยงานราชการด้านการเกษตรในภาคเหนือตอนบน

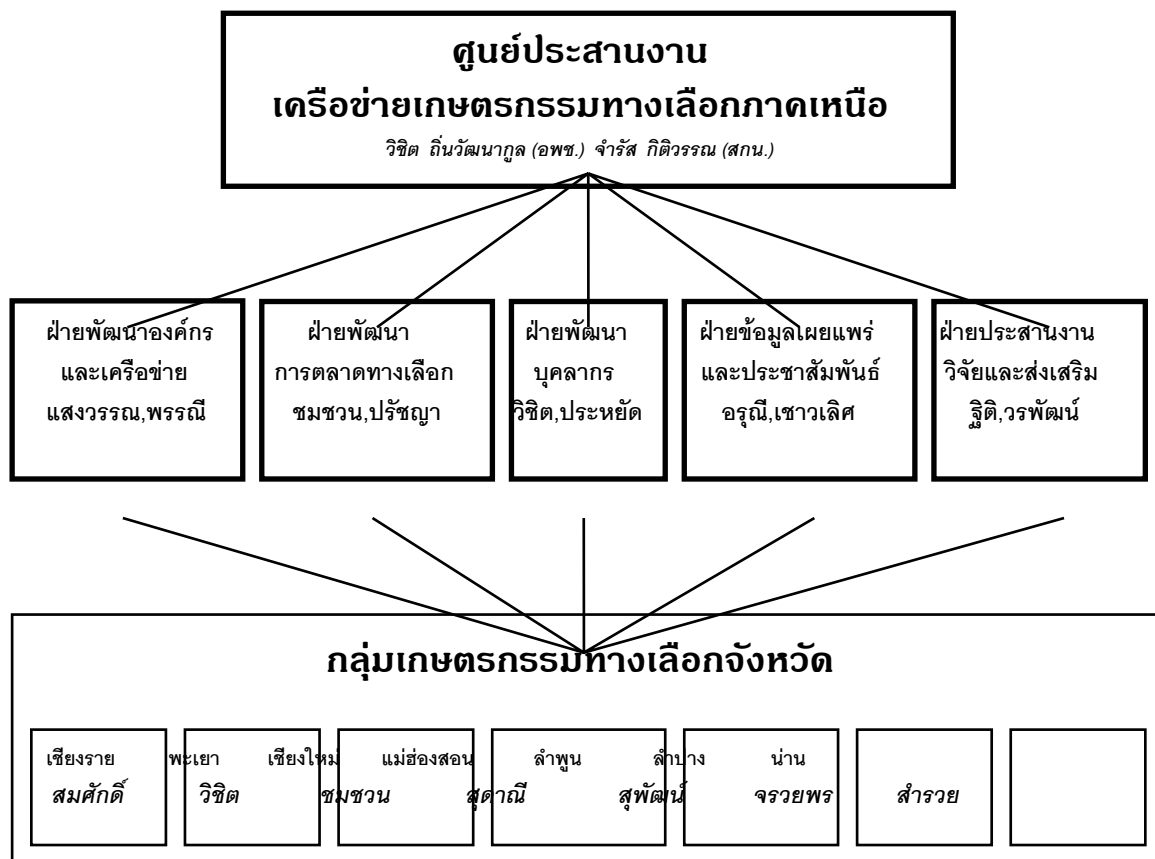
ต่อจากนั้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2538 เครือข่ายฯ ได้ร่วมกันจัดสัปดาห์เกษตรกรรมทางเลือก ครั้งที่ 2 ขึ้นที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โดยใช้ชื่อว่า **มหกรรมเกษตรและอาหารปลอดภัย** ซึ่งเป็นการจัดต่อเนื่องจากครั้งแรก ทั้งนี้ก็เพื่อพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่าระบบเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น เป็นทางออกของทั้งเกษตรกร และสังคม เนื่องจากระบบการค้าขายในปัจจุบัน ต่างฝ่ายต่างไม่รับผิดชอบต่อผลกระทบกระทำของตนเองที่เกิดกับอีกฝ่ายหนึ่ง แต่หากเป็นระบบตลาดทางเลือกจะต้องทำให้เกษตรกรและผู้บริโภค ต่างก็มีความพอใจในการซื้อ-ขายมีความผูกพันและการเกื้อหนุนกันและกัน ไม่เบียดเบียนกันระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย ซึ่งเป็นมิติใหม่ทางการตลาดของสังคมไทยที่ควรจะเป็น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมก็จะได้รับการฟื้นฟูให้ดีขึ้นจากระบบการผลิตที่คำนึงถึงระบบนิเวศน์ ผลจากการจัดงานครั้งนี้ก่อให้เกิดการยอมรับและการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากสังคม โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ เริ่มมีการรวมตัวกันของกลุ่มผู้บริโภค มีร้านค้าจำหน่ายสินค้าเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเกือบทุก

จังหวัด หรือแม้กระทั่งห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๆ ก็จะต้องมีมุมหนึ่งที่จำหน่ายพืชผักปลอดสารพิษ บริษัทธุรกิจเริ่มเข้ามาให้ความสนใจกิจกรรมด้านนี้ นอกจากนี้ เริ่มมีหน่วยราชการหลายแห่งที่แสดงจุดยืนออกมาอย่างชัดเจนว่าสนับสนุนแนวทางนี้ จากเดิมที่เป็นเพียงระดับตัวบุคคล

อย่างไรก็ตามในขณะที่มีการแสวงหาแนวร่วมวงกว้าง การขยายกิจกรรมในระดับพื้นที่ก็ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยในช่วงเดียวกันนี้ องค์กรสมาชิกในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกต่างก็มีเป้าหมายร่วมกันอีกด้านหนึ่ง คือการพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นโดยการสนับสนุนให้กลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ทำหน้าที่ในการขยายกิจกรรมในชุมชนเอง มีการเสริมสร้างวิทยากรชาวบ้านในแต่ละกลุ่มและการหนุนช่วยกันระหว่างกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การศึกษาดูงานระหว่างพื้นที่ เช่น วิทยากรชาวบ้านที่เชี่ยวชาญเรื่องการผลิตผักปลอดสารพิษจากเชียงใหม่ ไปช่วยกลุ่มชาวบ้านที่สนใจผลิตผักปลอดสารพิษที่จังหวัดพะเยา, วิทยากรชาวบ้านที่เชี่ยวชาญเรื่องการทำไร่นาสวนผสมจากจังหวัดพะเยาไปช่วยกลุ่มชาวบ้านจังหวัดเชียงราย เป็นต้น ซึ่งการดำเนินงานในด้านนี้ นอกจากจะเป็นการขยายกิจกรรมแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชาวบ้านด้วยตนเองด้วย

ส่วนการพัฒนาเครือข่ายเองนั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2537 - 2538 มีความพยายามที่จะจัดรูปแบบให้ยกระดับขึ้นมาทำงานระดับภาคที่ไม่ยึดติดพื้นที่มากนัก มีการวางโครงสร้างการทำงานแบ่งเป็นฝ่าย ๆ และวางแผนงานอย่างชัดเจน รวมทั้งมีองค์ประกอบจากภาครัฐ คือสำนักงานเกษตรภาคเหนือเข้ามาร่วมเป็นคณะทำงาน ซึ่งถือว่าการเริ่มต้นที่ดีในการประสานความร่วมมือกับส่วนราชการในการผลักดันงานเกษตรกรรมยั่งยืนในระยะเวลาต่อมา ดังภาพ

โครงสร้างการทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ช่วง 2537-2538

อย่างไรก็ตาม โครงสร้างการดำเนินงานดังภาพแม้จะสามารถทำให้งานของเครือข่าย ฯ ก้าวหน้าไปค่อนข้างมาก อาทิเช่น งานด้านระบบข้อมูลและเผยแพร่, งานพัฒนาบุคลากร และงานด้านการตลาด แต่เมื่อผ่านถึงช่วงปลายปี พ.ศ. 2538 องค์กรสมาชิกหลายองค์กรเผชิญกับ ปัญหาขาดแคลนงบประมาณขององค์กรเอง ประกอบกับงบประมาณที่เคยสนับสนุนการดำเนินงานของเครือข่าย ฯ ก็หมดลง ทำให้การดำเนินงานตามโครงสร้างที่วางไว้ มีอันต้องหยุดชะงักไปแต่ยังคงมีกลุ่มแกนนำ และผู้ประสานงานของเครือข่าย ฯ ไว้สำหรับการเชื่อมประสานองค์กรสมาชิก และเครือข่ายในภาคอื่น ๆ ส่วนกิจกรรมระดับเครือข่าย ฯ ยังคงมีอยู่บ้าง เช่นงานวิจัยระบบเกษตรในพื้นที่สูง ร่วมกับเครือข่ายการจัดการทรัพยากร, เครือข่ายชาวเขา, และสำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1 งานด้านการเผยแพร่ร่วมกับศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา และงานด้านตลาดทางเลือก ร่วมกับเครือข่ายผู้บริโภคจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ช่วงที่ 3 การผลักดันทางนโยบาย

การผลักดันทางนโยบายนั้น เครือข่าย ฯ ได้มีการทำมาอย่างต่อเนื่อง โดยการผลักดันผ่านเวทีการสัมมนาต่าง ๆ ทั้งในระดับภาค และระดับประเทศ เช่นการจัดมหกรรมเกษตรกรรมทางเลือก การจัดสัมมนาทางเลือกทางการเกษตรในภาคเหนือ ซึ่งเป็นการจัดร่วมกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรโดยตรง รวมทั้งการรณรงค์ผ่านทางสื่อสาร มวลชน แต่ต่อมาภายหลังมีการสรุปว่ามีผลค่อนข้างน้อยในทางนโยบายและกลุ่มเกษตรกรเองก็ไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกและกลุ่มเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนทุกภาคจึงตัดสินใจเข้าร่วมเคลื่อนไหวผลักดันนโยบายร่วมกับสมาคมนานาชาติ ในช่วงต้นปีพ.ศ. 2540, กลางปี พ.ศ. 2541 โดยมีข้อเรียกร้องให้รัฐบาลมีการปรับเปลี่ยนแผนพัฒนาการเกษตรแห่งชาติ ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า จะต้องมีการส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของประเทศ หรือ 25 ล้านไร่

ผลจากการเรียกร้องร่วมกับสมาคมนานาชาติ และการเจรจาต่อรองกับรัฐบาล ที่ต้องใช้เวลากว่า 99 วัน ได้ก่อให้เกิดการนำแผนพัฒนาการเกษตรแห่งชาติมาทบทวนใหม่ หลายโครงการที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนได้ถูกตัดออกไป และเกิดโครงการใหม่ 2 โครงการซึ่งเป็นคู่ขนานกันคือ

1. โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

เป็นโครงการซึ่งองค์กรประชาชนเป็นเจ้าของ รับผิดชอบดำเนินการเอง และมีฐานะเป็นต้นแบบให้กับโครงการที่ 2 คือ

2. โครงการสนับสนุนระบบการเกษตรยั่งยืน และเกษตรกรยากจน (หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า โครงการเกษตรยั่งยืน 25 ล้านไร่)

เป็นโครงการที่รับผิดชอบดำเนินการ โดยหน่วยงานของกระทรวงเกษตร ฯ โดยมีเป้าหมาย / วัตถุประสงค์คล้ายคลึงกับโครงการนำร่อง ฯ คือ ให้เกษตรกรรายย่อยสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนแบบครบวงจร ทั้งด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด มีองค์กรของเกษตรกรที่เข้มแข็ง ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลายฝ่ายจะให้ความเห็นออกมาเหมือนกันก็คือ โครงการทั้ง 2 นั้นเป็นโครงการที่ดี และนำไปสู่การสนับสนุนให้มีการดำเนินการ แต่เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ปัญหาทางเศรษฐกิจ เรือกลับเงยหายไป โดยรัฐบาลปัจจุบันอ้างเหตุผลว่าไม่มีงบประมาณสนับสนุนแม้ว่าการเข้าไปเรียกร้องให้เกิด 2 โครงการนี้จะยังไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลตามที่ควรจะเป็น แต่ก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายพอสมควร เช่นได้เริ่มมีการทำ

โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งถึงแม้ว่าในทางปฏิบัติจะยังคงไม่น่า ก่อให้เกิดผลมากมายนักแต่ก็นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดี หากมีการปรับปรุงพัฒนาในระยะต่อไป รวมทั้งคงจะต้องมีการผลักดันทางนโยบายอย่างต่อเนื่องต่อไป

2. ความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืน

เกษตรกรรมยั่งยืน “เป็นระบบเกษตร และวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกร ที่เอื้อต่อการฟื้นฟู และดำรงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศ และสภาวะแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ สังคมที่เป็นธรรม ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร รายได้ และทำให้สุขภาพร่างกายของเกษตรกร และผู้บริโภคสมบูรณ์แข็งแรง มีการพัฒนาสติปัญญา เทคโนโลยี และองค์ความรู้ใหม่ ๆ การมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมระหว่างเพศ การพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนและท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุก และความอยู่รอดของสังคมโดยรวม”

3. แนวความคิด

นโยบายพัฒนาประเทศที่เน้นการผลิตเพื่อขายในประเทศ และการส่งออกเป็นหลัก โดยการส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่ ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ปัญหาแก่เกษตรกร และผู้บริโภค รวมทั้งมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหานี้ น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่สำคัญคือ การปรับปรุงระบบการผลิตทางการเกษตรมาสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

4. หลักการเกษตรกรรมยั่งยืน

- 4.1 ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ , สอดคล้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยไม่ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิต
- 4.2 ใช้พันธุ์พืช – สัตว์ ในท้องถิ่น หรือได้รับการปรับปรุงพัฒนาพันธุ์โดยเกษตรกร
- 4.3 เน้นการหมุนเวียนธาตุอาหาร การใช้วัสดุภายในไร่นา
- 4.4 เน้นความหลากหลายของพืช – สัตว์ ไร่นา
- 4.5 ลดต้นทุนการผลิต และการใช้ปัจจัยภายนอกไร่นา , ชุมชน
- 4.6 ส่งเสริมและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม
- 4.7 ฟื้นฟูองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4.8 มีการรวมกลุ่ม การประสานเครือข่ายผู้ผลิต และเชื่อมโยงกับเครือข่ายผู้บริโภค

5. ตัวชี้วัดระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

มีการกำหนดตัวชี้วัดแบ่งออกเป็น 4 ระดับ ตั้งแต่ระดับที่ 1 ครอบครัวและไร่นา, ระดับที่ 2 กลุ่มและชุมชน , ระดับที่ 3 เครือข่ายและพันธมิตร , ระดับที่ 4 การผลักดันนโยบาย โดยขึ้นอยู่กับเป้าหมายของแต่ละองค์กรที่ได้มีการกำหนดไว้ ซึ่งบางองค์กรอาจมีเพียงระดับครอบครัวและไร่นา เนื่องจากไม่ได้มีเป้าหมายในเรื่องอื่น ๆ บางองค์กรอาจมีครบในทุกระดับ และบางองค์กรยังไม่ได้มีการกำหนดไว้ชัดเจน แต่ส่วนใหญ่มีตั้งแต่ระดับที่ 1-3 ดังนี้

ตัวชี้วัดระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

ประเด็นชี้วัด	ตัวชี้วัด	เกณฑ์ชี้วัดเชิงปริมาณ	เกณฑ์ชี้วัดเชิงคุณภาพ
ครอบครัว	จำนวนครอบครัวเป้าหมาย	ทั้งหมดอย่างน้อย.....ครอบครัว	ในจำนวนนั้นอย่างน้อย...ครอบครัวมีรายได้มั่นคงจากการผลิต การแปรรูป และการตลาด มีความมั่นคงทางอาหาร ครอบครัวอบอุ่น สงบสุข และบุตรได้เรียนหนังสือในชั้นที่สูงขึ้น
ระบบการผลิตในไร่นา	ความหลากหลายทางการผลิต	มีการปลูกพืชในไร่นาไม่น้อยกว่า.....ชนิด, มีการเลี้ยงสัตว์ไม่น้อยกว่า.....ชนิด	มีการเกื้อกูลกันระหว่างพืชกับพืช, พืชกับสัตว์หรือสัตว์กับสัตว์ เป็นตัวอย่างหรือเป็นที่ศึกษาดูงานให้กับเกษตรกร, หน่วยงานต่างๆที่สนใจได้..ราย เกษตรกรในชุมชนใกล้เคียงให้ความสนใจและมีการปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น
ผลผลิตจากไร่นา	คุณภาพปริมาณผลผลิต มีการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า	เป็นที่พอใจ, มีความสม่ำเสมอ ผลผลิตมีมูลค่าเพิ่มขึ้นจากเดิม	ผลผลิตปลอดภัยปราศจากพิษ มีคุณภาพตามธรรมชาติ เพียงพอสำหรับบริโภคในครอบครัว มีเหลือขาย สินค้าได้รับการยอมรับจากผู้บริโภค/ภาครัฐ
กลุ่ม และชุมชน	การรวมกลุ่มของเกษตรกร	มีการรวมกลุ่มอย่างน้อย.....กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีไม่น้อยกว่า.....ราย	กลุ่มมีความเข้มแข็ง โดยมีกองทุน มีผู้นำเข้มแข็ง มีการบริหารจัดการด้านการผลิต, แปรรูป, ตลาด อย่างมีประสิทธิภาพ มีกฎระเบียบรัดกุม

ประเด็นชี้วัด	ตัวชี้วัด	เกณฑ์ชี้วัดเชิงปริมาณ	เกณฑ์ชี้วัดเชิงคุณภาพ
กลุ่ม และชุมชน(ต่อ)	ผู้นำกลุ่ม/แกนนำ		ผู้นำมีความเข้มแข็ง เท่าทันสถานการณ์ สามารถร่วมแก้ไขปัญหาของกลุ่ม/ชุมชนได้
	การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ		กลุ่มมีส่วนร่วม หรือเป็นหลักในการจัดการดูแลอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
ระดับเครือข่ายและพันธมิตร	การเผยแพร่ และการขยายการผลิต	วิทยากรชาวบ้านในเครือข่ายไม่น้อยกว่า.....คน	สามารถอธิบายข้อมูลได้โดยละเอียดในทุกด้านทั้งต่อเกษตรกรทั่วไป และพันธมิตรภายนอก
	การจัดตั้งองค์กรผู้ผลิต	มีการรวมตัวกันเป็นชมรมผู้ผลิตระดับจังหวัด	มีคณะกรรมการที่เข้มแข็ง มีกองทุน และการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ผู้นำสามารถเจรจาต่อรองด้านนโยบายรัฐได้
	ผู้บริโภค	มีผู้บริโภคอย่างน้อย.....ครอบครัว	ชมรมผู้บริโภคมีความเข้มแข็ง เป็นตัวอย่างให้ที่อื่น ๆ มีการบริหารจัดการได้ดี ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ผลิตมากขึ้น

		มีการรวมกลุ่มผู้บริโภค...กลุ่ม มีวิทยากรด้านการบริโภค...คน	
	มาตรฐานสินค้า	มีคณะกรรมการมาตรฐานสินค้า	คณะกรรมการมีความเข้มแข็ง มีตรามาตรฐานที่ได้รับการยอมรับจากสาธารณชน คณะผู้ตรวจสอบ สินค้ามีความเชี่ยวชาญด้านการตรวจสอบ
	แหล่งจำหน่ายสินค้าปลอดสารพิษ	เกิดขึ้นในจังหวัดไม่น้อยกว่า...จุดมีการเปิดแผงใน ตลาดท้องถิ่น	เกิดกลุ่มผู้บริโภคมีการสั่งสินค้าล่วงหน้ามากขึ้น

ประเด็นชีวิต	ตัวชี้วัด	เกณฑ์ชีวิตเชิงปริมาณ	เกณฑ์ชีวิตเชิงคุณภาพ
นโยบายรัฐ	การสนับสนุนจากรัฐ	มีการสนับสนุนงบประมาณด้านเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น	มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อเกษตรกรรมยั่งยืนสำหรับการผลิต แปรรูป การตลาด และสนับสนุนสถานที่จำหน่ายสินค้าใน สถานที่ราชการมากขึ้น
	ความตระหนักต่อปัญหา		รัฐบาลตระหนักถึงปัญหาของเกษตรกรรายย่อยคนจน และผู้บริโภค มีการกำหนดนโยบาย กฎหมายสิทธิเกษตรกร สิทธิ ผู้บริโภค สิทธิชุมชน

6. สถานะ ความสำคัญของงานเกษตรกรรมยั่งยืนในองค์กร

มีองค์กรที่ทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในงานหลัก 6 องค์กร นอกจากนั้นงานเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งในงานอีกหลายด้าน เช่นงานจัดการทรัพยากร , งานพัฒนาชุมชน , งานด้านเอดส์, ฯลฯ จากสมาชิกที่เคยมีอยู่ประมาณ 34 องค์กร ปัจจุบันมีเหลืออยู่ 17 องค์กร และส่วนใหญ่ก่อตั้งขึ้นระหว่างปี พ.ศ.2529-2538 มีประมาณ 5 องค์กรที่ก่อตั้งมานานแล้ว แต่ก็เริ่มต้นทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในช่วงนี้เช่นกัน เช่นมูลนิธิศึกษาพัฒนาชุมชน , มูลนิธิวายเอ็มซีเอ เพื่อการพัฒนาภาคเหนือ , สถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟูสภาพ เป็นต้น

7. องค์ความรู้เกี่ยวกับงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืน

องค์ความรู้ขององค์กรในด้านระบบการผลิต การแปรรูปผลผลิต และการตลาด

องค์กร	พื้นที่	ระบบการผลิต	การแปรรูป	การตลาด
เชียงใหม่				
สถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟูฯ	ดอน	การจัดระบบพืช	-	ร้านภายใน
มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท	ดอน-สูง	วนเกษตร,พืชแนวระดับ	ปุ๋ยหมัก,พันธุ์พืช	ร้านในวัด
มูลนิธิวายเอ็มซีเอเพื่อการพัฒนา	ดอน	ผักปลอดสารพิษ	-	ร้านภายใน
โครงการพัฒนาเครือข่ายฯ	ดอน	ไร่สวนผสม, ผักปลอดสาร	กาแฟ,สตอเบอรี่	ร้าน,ขายตรง
โครงการพัฒนาองค์กรชุมชน	ดอน	ไร่สวนผสม,ผักปลอดสาร	ผลไม้อบแห้ง	ร้านค้า,ชุมชน
สมาคม IMPECT	สูง	ไร่หมุนเวียน	ข้าวซ้อมมือ	ส่งขาย
โครงการพัฒนาที่สูง แม่ฮาย	สูง	ไร่สวนผสม	ชาขง	ส่งขาย
โครงการพัฒนาลุ่มน้ำฯ	สูง	ไร่หมุนเวียน	-	-
เชียงราย				
มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา	สูง	พืชแนวระดับ	-	ร้านในเมือง
สมาคมสร้างสรรชีวิตและสวล.	ราบ	ไร่สวนผสม	-	ร่วมกัน
โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่ลาว	สูง	วนเกษตร (สวนเมือง)	-	ส่งขาย
พะเยา				
โครงการเกษตรกรรมยั่งยืนฟื้นฟูกว๊านพะเยา	ราบ-ดอน	ไร่สวนผสม ไร่สวนผสม ผักปลอดสารพิษ	ข้าวกล้อง,น้ำปูผลไม้กวน	ร้านภายในร้านในเมือง
น่าน				
โครงการอนุรักษ์พืชพรรณฯ	ดอน	ไร่สวนผสม	-	ร้านค้าภายใน

โครงการเกษตรทางเลือกนำ	ดอน	ไร่สวนผสม	-	ร้านในชุมชน
องค์กร	พื้นที่	ระบบการผลิต	การแปรรูป	การตลาด
ลำปาง				
โครงการลุ่มน้ำหมีแม่ต๋อม	สูง	ไร่หมุนเวียน	-	ส่งขาย
โครงการเกษตรพื้นบ้านเมืองเถิน	ดอน	ไร่สวนผสม	หน่อไม้ปิ้ง	ส่งขาย
โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมลำปาง	ดอน	ไร่สวนผสม	กล้วยอบ, กะเทียมดอง	ร้านภายใน, งานต่าง ๆ

การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ส่วนใหญ่มาจากระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มีบางองค์กรเท่านั้นที่เป็นการนำผลผลิตมาจากธรรมชาติ เช่น หน่อไม้ปิ้ง และน้ำปู ส่วนสภาพการจำหน่ายผลผลิตส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ดีมาก ไม่ค่อยพอขาย มีบางส่วนเท่านั้นที่อยู่ในสภาพพอขายได้ และองค์กรที่ไม่มีร้านค้าเองจะใช้วิธีการส่งไปจำหน่ายร่วมกับองค์กรที่เปิดร้านค้า หรือตามร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าเพื่อสุขภาพในเมือง สินค้ามีจุดเด่นอยู่ที่ปลอดภัยไร้สารพิษ และมาจากระบบเกษตรกรรมยั่งยืน แต่มีข้อจำกัดที่การบรรจุภัณฑ์ เนื่องจากมีทุนไม่มาก และผลิตในปริมาณน้อย

ส่วนในด้านการพัฒนากระบวนการทำงานนั้น ส่วนใหญ่เริ่มต้นที่การทำงานส่งเสริมระบบเกษตรในระดับครอบครัวมาก่อน หลังจากนั้นจึงพัฒนากระบวนการกลุ่ม และเริ่มมีการแปรรูปผลผลิต และการตลาดในระยะต่อมา มีเพียงองค์กรเดียวที่เริ่มต้นจากการทำงานด้านการตลาด โดยการประสานกับองค์กรพื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรเป็นฐานการผลิตส่งเข้ามาจำหน่าย แต่ช่วงต่อมาพบว่าข้อจำกัดด้านการผลิตมาก จึงเพิ่มงานด้านการผลิต และกระบวนการกลุ่มในระดับพื้นที่ เพื่อให้สอดคล้องกันทั้งระบบ (โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต และผู้บริโภคภาคเหนือตอนบน)

8. ศักยภาพ และข้อจำกัดขององค์กร

ด้านศักยภาพขององค์กรส่วนใหญ่มีความชัดเจนต่องานที่ทำ และสามารถให้คำแนะนำปรึกษา หรือการฝึกอบรมให้กับเกษตรกร/หน่วยงานอื่น ๆ ได้ แต่มีบางองค์กรยังไม่สามารถระบุได้ ส่วนด้านข้อจำกัดมีเหมือนกันหมด คือ มีบุคลากรน้อย ไม่เพียงพอกับภารกิจที่มีมาก ขณะเดียวกันกลับขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินงาน หรือมีไม่คอยต่อเนื่อง ทำให้ไม่สามารถวางแผนการดำเนินงานระยะยาวได้

9. กลไกความร่วมมือ และสถานภาพการทำงาน

ในด้านการประสานงาน หรือขยายความร่วมมือนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนมีความสัมพันธ์กับกลไกต่าง ๆ ตั้งแต่องค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน

อื่น ๆ ส่วนราชการเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก และเครือข่ายผู้บริโภค มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับองค์กรชาวบ้านมากที่สุด รองลงมาคือระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกันเอง , เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก , เครือข่ายผู้บริโภค และส่วนราชการเป็นหน่วยงานที่องค์กรมีการประสานงานอยู่บ้างเป็นครั้งคราว

ส่วนในด้านเป้าหมายของความร่วมมือนั้น แบ่งออกตามกลุ่มได้ดังนี้

9.1 องค์กรชาวบ้าน เป็นส่วนที่องค์กรพัฒนาเอกชนมีความสัมพันธ์มากที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มเป้าหมายของการทำงาน โดยเริ่มตั้งแต่การส่งเสริมการเกษตรในระดับครอบครัว การรวมกลุ่ม การแปรรูป การจัดการผลิตและการตลาด รวมไปถึงการร่วมกันผลักดันด้านนโยบาย

9.2 องค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ มีความสัมพันธ์ในเชิงการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างองค์กรที่ใกล้ชิดกัน และการประสานงานเพื่อผลักดันภารกิจใหญ่ ๆ ที่เป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การร่วมร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8 , การร่างรัฐธรรมนูญ การผลักดัน พ.ร.บ.ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาส เป็นต้น โดยมีคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเหนือ (กป.อพช.น.) เป็นกลไกประสานงาน

9.3 เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เป็นการประสานงานที่มีประเด็นร่วมชัดเจนในเรื่องการพัฒนากระบวนการผลักดันในทุก ๆ ด้านที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น การฝึกอบรมบุคลากรร่วมกัน การพัฒนากระบวนการทำงานส่งเสริมฯ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน การทำงานข้อมูล-รณรงค์เผยแพร่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรรวมถึงการร่วมกันผลักดันนโยบายทางด้านเกษตร โดยมีผู้ประสานงานเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ภาคเหนือเป็นกลไกประสานงาน

9.4 เครือข่ายผู้บริโภค การประสานงานกับกลุ่มผู้บริโภคส่วนใหญ่เป็นเรื่องการให้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดี และการหนุนช่วยกันระหว่างกลุ่มผู้บริโภคในเมืองกับกลุ่มผู้ผลิตในพื้นที่ รวมทั้งการร่วมกันทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบริโภค เช่น สิทธิผู้บริโภค , การต่อต้านการใช้สารเคมีอันตรายในการทำการเกษตร , การจัดเวทีสัมมนา ฯลฯ รวมทั้งการร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมทางเลือก เพื่อการตรวจสอบ และรับรองผลผลิตของเกษตรกร (โปรดดูรายละเอียดในกรณีศึกษาเครือข่ายผู้บริโภค)

9.5 ส่วนราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน มีการประสานงานกับส่วนราชการในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับกระทรวงเกษตรฯ กรมกองต่าง ๆ ลงมาจนถึงเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล อีกทั้งเป้าหมาย และลักษณะการประสานก็มีความหลากหลาย โดยส่วนใหญ่การ

ประสานงานกับระดับกระทรวงและกรมกองนั้น มักเป็นประเด็นทางนโยบาย และเป็นการเผชิญหน้ากันมากกว่า (ดังได้กล่าวข้างต้น) ส่วนระดับภูมิภาค และท้องถิ่นนั้น เป็นการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นเรื่อง ๆ เช่น การศึกษาวิจัยด้านการเกษตร , การช่วยเป็นวิทยากรในการฝึกอบรมเกษตรกร การแลกเปลี่ยนความรู้ การถ่ายทอดเทคโนโลยีกันและกัน และลักษณะความสัมพันธ์ค่อนข้างมีความเข้าใจกันมากกว่า ทั้งนี้การประสานงานดังกล่าวจะมีมากขึ้นขึ้นอยู่กับกรอบและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร กับหน่วยราชการในท้องถิ่น

10. ทิศทางและแนวโน้มที่องค์กรคาดว่าจะเกิด และการรองรับ

จากการประเมินขององค์กรสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ในแต่ละจังหวัดคาดว่าแนวโน้มในอนาคตจะมีเกษตรกรหันมาทำเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากประสบความล้มเหลวจากระบบเกษตรแผนใหม่ กระแสความนิยมของผู้บริโภค รวมทั้งรัฐบาลเริ่มมีงบประมาณมา สนับสนุนกิจกรรมด้านนี้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันจะมีผู้บริโภคให้การสนับสนุนมากขึ้นเรื่อย ๆ

ส่วนการเตรียมการรับรองขององค์กรนั้น ส่วนใหญ่มีการวางแผนล่วงหน้ามาระดับหนึ่งแล้ว เช่น การเตรียมความพร้อมของชุมชนในการเตรียมการรองรับโครงการที่จะเกิดขึ้น, การเตรียมทีมวิทยากรชาวบ้าน และหลักสูตร และระบบข้อมูลเอกสารสำหรับการฝึกอบรม (ตามเงื่อนไขที่มีการกำหนดไว้ว่า โครงการนำร่องฯ จะต้องเป็นที่เลี้ยงให้กับโครงการเกษตรกรรมยั่งยืนฯ 25 ล้านไร่) อย่างไรก็ตาม ยังมีความแตกต่างระดับในด้านความพร้อมอยู่บ้าง คือองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับด้านนโยบายด้วยนั้นค่อนข้างจะมีความพร้อมมากกว่า

11. สรุป และข้อเสนอแนะต่อผู้รับผิดชอบด้านนโยบาย เช่น รัฐบาล, นักการเมือง ฯลฯ

ข้อเสนอขององค์กรที่ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่เน้นเรื่องขอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณด้านเกษตรกรรมยั่งยืนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ เนื่องจากเป็นความต้องการของประชาชนที่มีบรรจุไว้อย่างชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นอกจากนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการออกพระราชบัญญัติ และการติดตามกำกับดูแลการทำงานหน่วยงานของรัฐ ดังนี้

11.1 คณะรัฐมนตรีต้องอนุมัติงบประมาณสนับสนุนโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภายในปี 2541

11.2 รัฐบาลควรจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม และจริงจัง ไม่ใช่การหวังผลทางการเมือง

- 11.3 รัฐบาลต้องเร่งออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน, พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช และพระราชบัญญัติภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย
- 11.4 ควรมีระบบติดตาม กำกับ ดูแล หรือการประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยงานราชการให้เป็นไปตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของโครงการต่าง ๆ อย่าง เป็นรูปธรรม
- 11.5 การกำหนดนโยบาย วางแผนพัฒนาการเกษตร ควรอยู่บนพื้นฐานความ ต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง โดยให้เกษตรกรเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบายด้วย

12. ประเด็นที่องค์กรอยากให้ทำการวิจัย

องค์กรสมาชิกได้เสนอประเด็นการศึกษาวิจัยที่น่าสนใจ ดังนี้

- 12.1 ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน กับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
- 12.2 ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร
- 12.3 ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน, ภารกิจชุมชนกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของ องค์กรชุมชน
- 12.4 ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนกับความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ และเศรษฐกิจ
- 12.5 กระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน สู่เกษตรกร
- 12.6 สถาบันเครือข่ายผู้บริโภค กับความยั่งยืนของเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืน
- 12.7 ศักยภาพ และประสิทธิภาพของเกษตรกร กับการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน
- 12.8 องค์ความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

1. เอกสารประกอบการสัมมนาทางเลือกทางการเกษตรในภาคเหนือ หมายเลข 5 “ภาพรวม เกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ” โดย วิชิต ถิ่นวัฒนากุล
2. คู่มือแผนงานโครงการปี 2537 กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ
3. เอกสารโรเนียว พัฒนาการเกษตรกรรมทางเลือก โดยเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
4. เอกสารโรเนียว สรุปรบเทียบเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก กับการเข้าร่วมสมัชชาคนจน

5. เอกสารประกอบการประชุมเรื่องงานวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมกับยุทธศาสตร์งานพัฒนาของ ขบวนการ อพช.ภาคเหนือ หมายเลข 6 “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก” โดยวิจิต ถิ่นวัฒนา ภูล

ภาคผนวก 1

แนวคิด หลักการของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

เกษตรกรรมยั่งยืน “เป็นระบบเกษตร และวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกร ที่เอื้อต่อการฟื้นฟู และดำรงไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศ และสภาวะแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทาง เศรษฐกิจ สังคมที่เป็นธรรม ก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร รายได้ และทำให้สุขภาพร่างกาย ของเกษตรกร และผู้บริโภคสมบูรณ์แข็งแรง มีการพัฒนาสติปัญญา เทคโนโลยี และองค์ความรู้ ใหม่ ๆ การมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมระหว่างเพศ การพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชน และท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุก และความอยู่รอดของสังคมโดยรวม”

ลักษณะของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

เป็นระบบเกษตรที่มุ่งจะฟื้นฟู และรักษาสภาพความสมบูรณ์ของดิน ด้วยการใช่วิถีการ ปรับปรุงบำรุงดินโดยชีวภาพ มีความหลากหลายในระบบการผลิต ทั้งพืช และ/หรือสัตว์ เช่น การปลูกพืชคลุมกันไ้ มีการหมุนเวียนของชนิดพืชสลับสับเปลี่ยนในพื้นที่เดิม ซึ่งเป็นการ ป้องกันการแพร่ระบาดของโรคและแมลง โดยการเอื้อประโยชน์เกื้อกูลกันและกัน และรักษา สมดุลของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศไว้

รูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืนแตกต่างกันออกไป ตามเงื่อนไขของระบบนิเวศเกษตร เงื่อนไขของเกษตรกร และสภาพสังคมที่แตกต่างกัน แต่รูปแบบลัทธิแนวคิดทางเลือกในแง่การ ผลิตที่สามารถเลือกที่จะผลิตหรือไม่ผลิตพืช หรือสัตว์ชนิดใดก็ได้ และเลือกที่จะไม่พึ่งพา ภายนอก โดยหันมาใช้ระบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่างพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับ สัตว์ด้วยกัน นอกจากนี้ยังเป็นทางเลือกในแง่อุดมการณ์และปรัชญา โดยการเปลี่ยนค่านิยมเก่า และสร้างความคิดใหม่ที่ตั้งอยู่บนฐานของความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติ ให้ความสำคัญ กับภูมิปัญญาที่ชาวบ้านสามารถคิดค้นพัฒนา และตรวจสอบได้ด้วยตนเอง หรือชุมชนท้องถิ่น เพื่อการพึ่งตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากนัก

จึงอาจกล่าวได้ว่า ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่ากับการลงทุน เพราะ การที่ต้นทุนการผลิตลดลง เนื่องจากพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่ต้องแลกเปลี่ยนด้วยเงินน้อยลง เช่น การใช้สารเคมี การจ้างงาน และเครื่องทุ่นแรง ฯลฯ ทำให้เกษตรกรไม่ต้องเริ่มต้นการผลิตด้วย เงินทุน แต่เริ่มจากการใช้และการจัดการระบบนิเวศเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้มีความ

มั่นคงทางอาหารแก่ครอบครัวและชุมชนอันเป็นที่รัก และสภาพแวดล้อมในพื้นที่เกษตรของตนเอง และชุมชน

รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีในภาคเหนือ

จากเอกลักษณ์เฉพาะของภาคเหนือที่มีสภาพภูมิประเทศ และการตั้งถิ่นฐานของชาวพื้นเมืองเหนือในที่ราบแอ่งกระทะ ที่ดอน และชาวเขาที่สูง จึงมีรูปแบบ และเทคนิควิธีการแตกต่างกันออกไปตามสภาพพื้นที่ ดังนี้

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในที่ราบ มีรูปแบบ และเทคนิค 3 ลักษณะ คือ

1. การเลี้ยงปลาในนาข้าว หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การทำไร่นาสวนผสม เนื่องจากมีกิจกรรมการปลูกข้าว ควบคู่ไปกับการเลี้ยงปลาในนา การเลี้ยงสัตว์ และการปลูกพืชไร่ ไม้ผล และพืชผักสวนครัวบนคันรอบแปลงนา กิจกรรมนี้จัดอยู่ในประเภท **การเกษตรแบบผสมผสาน** เพราะมีการเกี่ยวเนื่องกันระหว่างกิจกรรม ทั้งพืชและสัตว์ กล่าวคือ นาข้าวเป็นแหล่งอาหารของปลา และปลาก็ช่วยปราบหญ้า ปราบแมลง และถ่ายมูลเป็นปุ๋ยให้กับต้นข้าว การทำไร่นาสวนผสมเหมาะสำหรับที่นาที่ค่อนข้างเรียบ มีขนาดแปลงกว้างพอสมควร มีทำกันมาในจังหวัดพะเยา และเชียงราย

2. การทำนาแบบธรรมชาติ หรือนาต้นทูนต่ำ เพราะใช้วิธีหว่านข้าว, ถั่วเขียว แล้วคลุมด้วยฟาง แทนการหว่านและปักดำกล้า ซึ่งประหยัดต้นทุนในการทำนาได้มากกว่า นอกจากนี้ต้นข้าวจะมีความแข็งแรงทนทานต่อความแห้งแล้ง และภูมิอากาศแปรปรวนได้ดี เนื่องจากรากข้าวมีการเจริญอย่างต่อเนื่องทำให้เขาดำรอดได้ดีกว่า กิจกรรมนี้สามารถทำได้ในพื้นที่นาดำทุกสภาพ มีทำกันมากในจังหวัดพะเยา เชียงราย น่าน และลำพูน

3. การควบคุมและกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี มีการนำสมุนไพร เช่น สะเดา ข่า ตะไคร้หอม หางไหล มาเป็นตัวยานในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ในกิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษ นาข้าว สวนไม้ผล ฯลฯ ปัจจุบันมีการใช้กันอย่างกว้างขวางมากทุกจังหวัด รวมถึงบางจังหวัดมีการผลิตเป็นยาสำเร็จรูปขายสู่ท้องตลาด เช่นที่ลำปาง และพะเยา นอกจากนี้ยังมีการใช้แมลงควบคุมกันเอง โดยการเพาะเลี้ยงตัวห้ำ ตัวเบียน (แมลงที่กินแมลงศัตรูพืชเป็นอาหาร) มาปล่อยไว้ในไร่นาเพื่อคอยกันกินแมลงที่จะมาทำลายพืชผลของเกษตรกร กิจกรรมการใช้สมุนไพรมีการใช้กันอย่างแพร่หลายทุกจังหวัด และใช้ได้กับทุกสภาพพื้นที่ ส่วนการใช้แมลงควบคุมกันเองนั้นยังไม่ค่อยแพร่หลายมากนัก แต่มีตัวอย่างชัดเจนที่สวนส้มเพชรลานนา อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในที่ดอน (ที่ไร่) มี 3 รูปแบบเช่นกัน คือ

1. **การทำไร่สวนผสม** โดยการปลูกไม้ผลหลายชนิดปะปนกันไป และในช่องว่างระหว่างแถวไม้ผลก็แซมด้วยพืชไร่ หรือพืชผักพื้นเมืองหลากหลายชนิดตามความนิยมในการบริโภคในท้องถิ่นนั้น ๆ ทำกันมากในพื้นที่ ต.แม่ทา อ.แม่ออน อ.แมริม อ.แม่แตง อ.สะเมิง เชียงใหม่ อ.ทุ่งหัวช้าง ลำพูน และที่ดอยสามหมื่น อ.ปาย แม่ฮ่องสอน (โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น กรมป่าไม้) รูปแบบนี้อาจจัดอยู่ในประเภท **วนเกษตร** ได้ ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งที่ลักษณะคล้ายกันมากคือการปลูกไม้ผลชนิดเดียวกัน และแซมด้วยพืชไร่ และอาจมีการใช้สารเคมีด้วย ซึ่งมีอยู่ทั่วไปนั้น ไม่ถือว่าเป็นระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เนื่องจากขาดคุณสมบัติในแง่การลดความเสี่ยง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ และการรักษาสภาพแวดล้อม

2. **การปลูกพืชแนวระดับ** ในพื้นที่เชิงเขา ที่มีความลาดชันของพื้นที่อยู่บ้าง จะต้องมีการป้องกันหน้าดินพังทลาย โดยใช้วิธีการปลูกพืชแนวระดับสลับกับพืชไร่ที่เป็นพืชเศรษฐกิจ ขวางทางลาดชัน ระหว่างแถวห่างกันประมาณ 6-8 เมตร ซึ่งส่วนใหญ่นิยมใช้พืชตระกูลถั่ว เช่น กระถิน มะแฮะ แคลฝรั่ง ฯลฯ เพราะสามารถตัดกิ่งก้านและใบลงมาคลุมดินเพื่อรักษาความชุ่มชื้น และเป็นปุ๋ยบำรุงดินได้ดี กิจกรรมนี้ส่วนใหญ่เกษตรกรจะปลูกไม้ผลร่วมด้วย และเมื่อไม้ผลโตขึ้นก็จะลดการปลูกพืชไร่ลง และจะกลายเป็นไร่สวนผสมในระยะ 4-5 ปี กิจกรรมนี้ทำกันมากในพื้นที่ อ.วังชิ้น แพร่ อ.แมริม เชียงใหม่ และอ.เมืง เชียงราย

3. **การปลูกพืชตระกูลถั่ว สลับกับข้าวไร่ หรือพืชเศรษฐกิจ** ใช้วิธีการปลูกข้าวไร่แซม ด้วยพืชตระกูลถั่ว หรือการปลูกสลับปีต่อปี ระหว่างข้าวไร่กับพืชตระกูลถั่ว เช่น ถั่วแปะยี ถั่วพริ้ว ถั่วแป ถั่วพุ่ม ฯลฯ วิธีการนี้จะเป็นการเพิ่มธาตุอาหารให้แก่ดิน ทำให้ข้าวไร่มีผลผลิตสูงขึ้น และสามารถขายถั่วเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง กิจกรรมนี้จัดอยู่ในประเภทเกษตรกรรมอินทรีย์เหมาะสำหรับพื้นที่ดอนที่มีสภาพดินเลว มีมากใน อ.เชียงดาว เชียงใหม่ และอ.วังชิ้น แพร่

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในที่ดอน มี 3 รูปแบบ ดังนี้

1. **การปลูกพืชแนวระดับ** ทำเช่นเดียวกับในที่ดอน แต่ระยะห่างระหว่างแถวจะมีความถี่สูงขึ้น ประมาณ 2-4 เมตร เนื่องจากบนพื้นที่สูงมีความลาดชันมากกว่า ส่วนใหญ่จะปลูกสลับกับข้าวไร่ และพืชไร่ มีทำกันมากในพื้นที่ อ.แม่แตง อ.แมริม อ.แม่อาว เชียงใหม่ และอ.แม่จัน อ.แม่ฟ้าหลวง เชียงราย

2. **การใช้แถบหญ้า หญ้าแพก เป็นแนวระดับ** รูปแบบนี้มีหลักการใกล้เคียงกับการปลูกพืชแนวระดับ เพียงแต่เปลี่ยนจากพืชตระกูลถั่วมาใช้แถบหญ้าแทน ส่งเสริมโดยกรมพัฒนาที่ดิน มีมากใน อ.แม่ฟ้าหลวง เชียงราย และที่โครงการพัฒนาห้วยตามแนวพระราชดำริ อ.ดอยสะเก็ด เชียงใหม่

3. การทำไร่หมุนเวียนเชิงอนุรักษ์ เป็นระบบเกษตรดั้งเดิมของชาวปกากญอ และชาวลัวะ ที่มีการหมุนเวียนใช้พื้นที่ประมาณ 7-11 แปลงในการผลิตข้าวไร่ และพืชอาหารอื่น ๆ อีกประมาณ 50-80 ชนิด แต่แต่ละปีจะมีการใช้พื้นที่แปลงเดียว โดยการตัดต้นไม้ลงในระดับแถว แล้วทำการปลูกพืช เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะปล่อยให้พื้นที่กลับสู่ธรรมชาติดั้งเดิม เป็นที่หลบภัย และหาอาหารของสัตว์ป่าขนาดกลางและเล็ก จะกลับมาใช้แปลงเดิมก็ต่อเมื่อหมุนเวียนไปจนครบ 7-11 แปลงแล้ว การทำไร่หมุนเวียนนี้ พบว่ามีความมั่นคงทางอาหาร และมีการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมสูงมาก และไม่เป็นการทำลายสภาพแวดล้อมดังที่หลายคนเข้าใจ เพราะเป็นการขุดยืมพื้นที่จากธรรมชาติใช้เพียงปีเดียว และไม่ถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นของชุมชนซึ่งครอบครัวอื่นสามารถมาใช้ได้หากมีความจำเป็น และมีการตกลงกัน

เอกสารภาคผนวก
เอกสารประกอบการฝึกอบรมงานเขียนในกระบวนการทำงานพัฒนา
ณ ศูนย์วิจัยพืชสวนเชียงราย ก.พ. 2537

พัฒนาการงานรณรงค์เผยแพร่ระบบเกษตรกรรมทางเลือก

วิจิต ถิ่นวัฒนากุล ม.ค.37

เอกสารชิ้นนี้ ผู้เขียนมีความตั้งใจที่จะสื่อให้เห็นถึง กระบวนการเคลื่อนไหวผลักดันงานของเครือข่าย เกษตรฯ (ซึ่งผู้เขียนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่บ้าง) ที่มีกิจกรรมค่อนข้างหลากหลาย ตั้งแต่งานที่สัมผัสไอดีนกลั่นโคลนกลางทุ่ง จนถึงงานประชุมสัมมนาในห้องแอร์ ในกระบวนการนี้มีกิจกรรมหนึ่งที่ค่อนข้างสำคัญ (อย่างยิ่ง) ก็คืองานรณรงค์เผยแพร่ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องทำควบคู่กันไปกับกิจกรรมอื่นๆ เนื่องจากสิ่งที่เราจะทำเพื่อที่จะบรรลุไปสู่เป้าหมายนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับทัศนคติค่านิยมหรือพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ซึ่งบางอย่างนั้นเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน หรือเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาที่เกิดขึ้น หากสังคมไม่ได้รับรู้ข้อมูลที่เป็นจริงในแง่มุมต่างๆ การเปลี่ยนแปลงก็จะไม่เกิด อุปสรรค/ปัญหาที่มีอยู่ก็จะไม่ได้รับการแก้ไข

อย่างไรก็ตาม เอกสารชิ้นนี้คงเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งในหลายๆ ตัวอย่างที่จะเป็นแนวทางในการศึกษาของผู้เข้าร่วมกันทำงานสร้างสรรค์ให้สันติสุขเกิดขึ้นในสังคม

ห้วงอนปลายดิน (เท้า)

กลุ่มเกษตรกรรมทางเลือก เกิดจากการรวมตัวกันของคนทำงานที่สนใจประเด็นเกษตรกรรมทางเลือก ในราวต้นปี 2532 และส่งเสริมงานด้านเกษตรกรรมทางเลือกอยู่ในพื้นที่มาระยะหนึ่ง และเริ่มเห็นผลสำเร็จพอสมควรแล้ว สาเหตุของการรวมตัวกันนั้น เกิดจากการมองเห็นความสำคัญของการทำงานในแง่มุมอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการทำงานในพื้นที่ เช่นงานรณรงค์ทางสังคมหรือต่อนโยบายรัฐ ซึ่งมีความจำเป็นไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการทำงานในพื้นที่ ซึ่งเป็นข้อสรุปร่วมของเครือข่าย อพช.อื่นๆ ด้วยในช่วงนั้น

องค์ประกอบของสมาชิกกลุ่มฯ ประกอบด้วยนักการเกษตรที่ให้ความสำคัญต่อแง่มุมของสังคม นักสังคมที่สนใจประเด็นงานเกษตร และนักอะไรอีกหลายนักที่หาคำตามพจนานุกรมไม่ได้ แต่ความสนใจใกล้เคียงกัน จากทุกภาคของประเทศไทย (จะเรียกว่ากลุ่มเกษตรกรรม

ทางเลือกแห่งประเทศไทยก็กระดากปาก เพราะมีกันอยู่ภาคละไม่กี่คน จุดประสงค์ในการรวมตัวก็ค่อนข้างหลากหลายตามองค์ประกอบของกลุ่มฯ อาทิ การแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีระหว่างภาค การเสริมสร้างความมั่นใจในการทำงาน การเคลื่อนไหวทางสังคมและนโยบายรัฐ แต่มีจุดร่วมเดียวกันก็คือ การเปลี่ยนแปลงจากระบบเกษตรกระแสหลักที่เรียกว่า การเกษตรสมัยใหม่ ตามแนวทางการปฏิบัติเข้ามาเป็นเกษตรกรรมยั่งยืน หรือเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งมีผลดีต่อเกษตรกรและสังคมโดยรวม (ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก ภาพรวมเกษตรกรรมทางเลือกในภาคเหนือ เอกสารประกอบการสัมมนา ทางเลือกทางการเกษตรในภาคเหนือ 8-10 ก.ย. 36)

จุดเริ่มต้น... ขบกัดพืดเหล็ก

งานรณรงค์เผยแพร่มีจุดเริ่มต้นมาก่อนหน้าที่จะมีการรวมตัวเป็นกลุ่ม ถ้าหากเราย้อนกลับไปประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา ต้นยุคคัลิปต์สเป็นจำเลยตัวแรก ๆ พร้อมทั้งอีกหลายกรณีที่ถูกหยิบยกขึ้นมาซ้ำแหวะให้เห็นถึงผลเสียของระบบการทำเกษตรที่ไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม วิธีการ หรือสไตล์ในการนำเสนอเป็นการวิพากษ์อย่างรุนแรงไม่อ้อมค้อม ข้อมูลที่นำเสนอก็เป็นการชี้ให้เห็นผลเสียที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศอื่น ๆ แม้แต่การตั้งชื่อก็ยังบ่งบอกถึงความเลวร้ายอย่างชัดเจน เช่น ยุคคัลิปต์ส อสุรกายสีเขียว, ทะเลทรายสีเขียว.. ยุคคัลิปต์ส ฯลฯ

ผลที่เกิดขึ้นส่วนหนึ่งทำให้คนตื่นตัวต่อกรณีนี้ ในแวดวงวิชาการมีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางจนได้ข้อสรุปว่า ไม่ควรมีการปลูกยุคคัลิปต์สเป็นแปลงใหญ่ ๆ ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากทั้งคนขายกล้าพันธุ์ นักวิชาการเกษตรบางส่วน บริษัทยักษ์ใหญ่ที่จะลงทุนผลิตไม่โตเร็ว รวมไปถึงโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ ซึ่งเป็นปกติธรรมดาที่จะต้องกระทำเมื่อตนเองจะต้องสูญเสียผลประโยชน์ อย่างไรก็ตามประสบการณ์ที่เราได้รับการเผยแพร่ข้อมูลผ่านทางสื่อมวลชนนั้น ทำให้เรารู้ว่าเป็นอีกวิถีทางหนึ่งที่ทำให้งานบรรลุไปสู่เป้าหมายได้เร็วยิ่งขึ้น !

จุดทบทวน และพัฒนาการ

ผลที่เกิดขึ้นจากรูปแบบวิธีการนำเสนอในช่วงแรก ทั้งกรณียุคคัลิปต์ส และกรณีอื่นๆ ในช่วงเดียวกันทำให้เกิดการสรุปภายในวงการ อพช. พร้อมทั้งได้รับข้อเสนอแนะจากส่วนอื่นๆ เช่น สื่อมวลชน นักวิชาการ ฯลฯ ที่เห็นด้วยว่า การนำเสนอข้อมูลในลักษณะนั้นอาจจะได้ผลอยู่บ้างแต่จะเกิดปฏิกิริยาต่อต้านและสังคม จะมองว่า อพช. เป็นพวกที่มีความคิดสุดขั้ว มองโลกในแง่ร้าย ควรที่จะมีการนำเสนอปัญหาพร้อมทั้งชี้แนะทางออก อาจจะเป็นแนวทางหรือเป็น

รูปธรรมได้ก็ยิ่งดี และควรที่จะลดความก้าวร้าวลง มิฉะนั้นแนวร่วมก็จะเกิดขึ้นน้อย เนื้อหาที่นำเสนอหากเป็นไปในเชิงบวกคนทั่วไปจะยอมรับได้มากกว่า การนำเสนอปัญหาบางครั้งก็ไม่จำเป็นที่จะต้องชี้ตรง ๆ เพราะอาจทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมีความชอบธรรมในการที่จะออกมาตอบโต้ได้ และบางครั้งคนอ่านอาจจะรู้สึกว่าคุณก็ได้อำนาจตรงๆ การให้ข้อมูลหลายๆด้านแล้วให้คนอ่านได้มีโอกาสในการใช้วิจารณญาณของตนเอง เขาจะรู้สึก และสรุปว่า **นี่คือความคิดของเขาเอง**

ภายหลังจากการสรุปบทพทวดังกล่าว (ซึ่งไม่ได้ทำกันอย่างเป็นทางการ) ภาพของระบบเกษตร ผสมผสาน วนเกษตร มหาอยู่ ลุงชาลี ลุงอินคำ ผู้ใหญ่วิบูลย์ ฯลฯ ก็ค่อยๆ ทอยออกสู่สายตาประชาชน พร้อมทั้งหัวเรื่องก็นุ่มนวลขึ้น เช่น **เกษตรผสมผสาน ทางเลือกของสังคมไทย** , **เกษตร กรรมสำนึก,วิถีสู่ธรรมชาติ,ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว** (งานแปล) ฯลฯ จากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้สังคมเริ่มมีการยอมรับแนวความคิดในด้านนี้มากยิ่งขึ้น เกิดแนวร่วมมากยิ่งขึ้นทั้งในแวดวงอพท. ด้วยกันเอง นักวิชาการเกษตร, สาธารณสุข, สื่อมวลชน ฯลฯ นอกจากการรณรงค์เผยแพร่ที่เราได้กระทำแล้ว ในช่วงนี้ยังมีเงื่อนไขอีกหลายอย่างที่ทำให้เกิดการยอมรับ เช่น กรณีชุงถล่มที่ภาคใต้ (เพราะปลูกแต่ยางพารา),และการตื่นตัวทางด้านปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้สังคมตื่นตัวมาสนใจ

ยุคนักพัฒนา .. มีอาชีพ

เมื่อสังคมยอมรับแนวความคิดมากขึ้น พร้อมกับมีการเรียกร้องภายในกันเองว่า อพท. จะต้องเป็นนักพัฒนามืออาชีพ ต้องพยายามขยายแนวร่วมชนชั้นกลางให้มากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งการคิดเชิงยุทธศาสตร์ (SWOT. ที่ทำให้หลายคนมีหัวอยู่บ้าง) การรณรงค์เผยแพร่ เริ่มมิใช่เป็นเพียงการเขียนบทความ รายงานข่าวเท่านั้น แต่จะมีการจัดสัมมนา เสวนา โดยเชิญบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเด็น นั้นๆ รวมทั้งสื่อมวลชนเข้าร่วม หรือมิฉะนั้นก็อาจเอาข้อมูลสรุปไปลงหนังสือพิมพ์ วารสาร ฯลฯ

การเปิดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้ ผลที่จะได้รับคือ

1. เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลหลายแง่มุม จากผู้เข้าร่วมทำให้มีฐานข้อมูลในการนำเสนอเพิ่มมากขึ้น
2. ข้อมูลที่เผยแพร่ออกไปนั้นมีความน่าเชื่อถือมากกว่า เนื่องจากเป็นข้อมูลจากผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น ประเด็นผลกระทบการใช้สารเคมี เราอาจเชิญ

ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง , นักวิทยาศาสตร์การแพทย์ ,
นักวิชาการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งมีข้อมูล อ้างอิงได้

3. ปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ผู้คนต่างสาขาอาชีพขาดการ
รับรู้สภาพของกันและกันมากขึ้น เมื่อได้รับรู้มาเข้าใจถึงสถานการณ์ของแต่ละ
ฝ่ายทำให้เกิดความตระหนักต่อปัญหา และเป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิด
ความสำนึกที่จะต้องทำอะไรสักอย่างที่ตนทำได้ เพื่อแก้ไขปัญหา เช่น
การเปิดเผยข้อมูลปัญหาที่ตนมีอยู่ต่อสาธารณชน (บางรายแอบเอาข้อมูล
มาให้เราเผยแพร่ก็มี)
4. ในระยะยาวคนเหล่านี้ก็จะเป็นส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวในกิจกรรมอื่นๆ
ต่อไป เช่นการเผยแพร่ข้อมูลอย่างต่อเนื่อง , การขยายแนวร่วมในแวดวง
เพื่อนฝูงของแต่ละคนมาสนับสนุน อพช.หรือชาวบ้าน ฯลฯ ซึ่งจะกลายเป็น
พลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมได้เร็วยิ่งขึ้น แทนที่จะอยู่เพียงแคในแวดวง
อพช.(ที่มีคนน้อย งานมาก แถมงบไม่ค่อยมีอีกต่างหาก)

ตัวอย่างที่เคยทำกันมาเช่น เสนวนาพฤติกรรม/ผลกระทบการใช้สารเคมีทาง
การเกษตร สืบค้นหาเกษตรกรรวมทางเลือก (พ.ย.35 ธรรมศาสตร์), สัมมนาทางเลือกทาง
การเกษตรในภาคเหนือ (ก.ย. 36 สกน.) เป็นต้น

ข้อสังเกต

1. การรณรงค์มีฐานมาจากพื้นที่ ทั้งข้อมูล รูปธรรมงาน และ ประสบการณ์ (ภาคเหนือ)

อ้ายประภัทร อภัยมูล,ลุงอิน คำยา,อ้ายทอง ศรีวิชัย,พินวลศรี ก้อนคำ ฯลฯ ล้วน
เป็นเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จในการทำเกษตรกรรมทางเลือกมาแล้วทั้งสิ้น ซึ่งเป็นฐานข้อมูล
ที่มีหลายมิติที่สามารถหยิบยกขึ้นมาตีแผ่เป็นคำตอบทั้งในประเด็นด้านเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม
ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ หรือผลกระทบของการใช้สารเคมี ก็มีอยู่จริงจากการศึกษาในพื้นที่ที่มี
การใช้กันอย่างเข้มข้น เช่น ลำพูน แม่แจ่ม แม่แตง น่าน ซึ่งล้วนเป็นข้อเท็จจริงที่ยังไม่เคยถูกตี
แผ่ออกมาให้สังคมได้รับรู้

2. การกำหนดประเด็นให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และกระแส ความสนใจของสังคม เช่น

- กระแสสังคมกำลังสนใจปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม เกษตรกรรมทางเลือก
สามารถช่วยแก้ไขได้ (วนเกษตร,การปลูกพืชแนวระดับ,การสร้างความใน

ระบบไร่นา ฯลฯ) ในทางกลับกันอาจนำเสนอข้อมูลการทำลายพื้นที่ป่า/ การใช้สารเคมีของเกษตรกรสมัยใหม่

- เกิดปัญหาฝนแล้งทำนาไม่ได้ผล การทำนาธรรมชาติก็เป็นทางออกให้สามารถทำนาได้
- มีมาตรการลดหย่อนภาษีให้กับโรงงานอุตสาหกรรมที่มีระบบกำจัดน้ำเสีย ทำให้ไม่ลดหย่อนให้กับเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งไม่ทำสิ่งแวดล้อมเหมือนกันบ้าง
- วิฤตการณ์ขาดแคลนน้ำ คิดแต่จะสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ (ทั้งที่มันเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และมีผลกระทบมาก) แหล่งน้ำในไร่นาประโยชน์มากกว่าทำไม่คิด เหล่านี้ เป็นต้น

3. การหาแนวร่วมช่วยกันรณรงค์ เช่น :

- เราต้องเชื่อว่าไม่ใช่มีเฉพาะ อพช.เท่านั้นที่มีความคิดก้าวหน้า มีความห่วงใยต่อสังคม ที่จริงยังมีผู้คนอีกมากมายที่คิดเช่นเดียวกับ อพช. แต่อาจขาดข้อมูล ขาดรูปธรรม ฯลฯ หากได้รับการเติมเต็มในส่วนที่ขาดก็จะสามารถช่วยกันได้อีกแรงหนึ่ง เช่นนักวิชาการ นักวิทยาศาสตร์การแพทย์ นักเขียน สื่อมวลชน ฯลฯ
- ทรัพยากรบุคคลดังกล่าวอาจยังไม่เห็นปัญหาในด้านอื่นๆ ที่มีผลเชื่อมโยงกัน เช่น หมออาจรู้ปัญหาเรื่อง ปัญหาสุขภาพของเกษตรกรที่ใช้สารเคมีเป็นอย่างดี แต่มุมมองในการแก้ไขปัญหาอาจอยู่เพียงแค่การค้นหาทางรักษาให้หาย แต่ไม่ได้มองถึงการยับยั้งการใช้สารเคมีซึ่งเป็นต้นเหตุ หากได้มีโอกาสได้รับรู้ หรือร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลกับฝ่ายอื่นๆ หมออาจเป็นผู้ไปรณรงค์ให้เกษตรกรลดเลิกการใช้สารเคมีด้วยตนเอง

ข้อเสนอแนะ

ความจริงผู้เขียนน่าจะยังจัดอยู่ในระหว่างการเริ่มต้นเมื่อเทียบอีกหลายๆ คนที่ทำมาก่อน แต่บางสิ่งบางอย่างที่เคยประสบมาด้วยตนเอง อาจจะเป็นบทเรียนที่ดีสำหรับเพื่อนๆ ที่รักที่จะคิดจะขีดเขียน เพื่อให้เกิดความมั่นใจที่จะกระทำในสิ่งที่อยากทำได้ จึงขอบังอาจเสนอแนะไว้ ณ ที่นี้ คือ

1. **ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่ใจ** หากรักที่จะเขียน จงลงมือเขียนอย่าได้ลังเล หรือกลัวว่าจะไม่ได้เรื่อง คนที่เขียนได้ดี ๆ นั้น ก็ไม่ใช่ว่าจะเขียนปืบ ดิบบี (ผู้เขียนเคยกลับไปอ่านผลงานของตนเองในช่วงที่เริ่มเขียน ๆ มีความรู้สึกว่าเขาเคยเอาลงให้ เพราะหางานเขียนอื่นไม่ทัน..มันไม่ได้ความ)
2. **อดทน และพยายาม** การเขียนครั้งแรกๆ อาจยังไม่ได้ความ ลองทำตัวเป็นคนอ่านแล้ววิจารณ์ตัวเอง ทบทวนดูว่าประเด็นที่น่าเสนอชัดหรือไม่ การใช้คำ สำนวน ดีหรือยัง ถ้ายังก็แก้ไข เมื่อทบทวนด้วยตนเอง ถ้าไม่ดีก็จงยอมรับว่าไม่ดี บางครั้งอาจจะต้องเริ่มเขียนใหม่ (โดยยึดประเด็นเดิม)
3. **ประเด็นต้องชัด** เราจะต้องกำหนดประเด็นให้ชัดเจนว่าจะนำเสนออะไร จะต้องใช้ข้อมูลอะไรมาประกอบคนอ่านจะสนใจหรือไม่ เกี่ยวข้องกับเขาอย่างไร อ่านแล้วจะมีผลอย่างไร
4. **ข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญ** คนที่จะเขียนได้ดีนั้นต้องมีฐานมาจากการมีข้อมูล ซึ่งอาจจะได้จากการค้นคว้า จากประสบการณ์ การสังเกต การวิเคราะห์ สังเคราะห์และการเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผล ส่วนเรื่องการใช้ถ้อยคำสำนวน นั้น ก็คงต้องขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย และการสังมประสบการณ์
5. **การลำดับเนื้อหาที่จะนำเสนอ** ก่อนที่จะเขียนควรมีการตั้งเค้าโครงเรื่องก่อนว่า จะนำเสนออะไรก่อน-หลัง วิธีการนั้นนอกจากจะทำให้เราเขียนได้อย่างต่อเนื่องแล้ว จะช่วยให้ไม่หลงประเด็นด้วย
6. **ศึกษาและพัฒนา** การอ่านงานเขียนของตนเองที่เคยเขียนมา จะทำให้เห็นจุดอ่อนที่จะต้องแก้ไขและการอ่านงานของคนอื่นๆ จะทำให้เราเห็นเทคนิควิธีการใหม่ๆ ที่เราสามารถนำมาปรับปรุงพัฒนาเป็นของเราเองได้ ฯลฯ

“พวกคุณมีเรื่องราวที่น่าสนใจเยอะมาก ทำไมไม่เขียนไปลงในหนังสือฉบับบ้าง ?”

: คำพูดของสื่อมวลชนที่มาสัมภาษณ์

ภาคผนวก 3

แบบสอบถามงานวิจัยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

คำชี้แจง

งานวิจัยระบบเกษตรกรรมยั่งยืนนี้ เป็นงานหนึ่งของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ภาคเหนือ ที่ทำร่วมกับนักวิชาการมหาวิทยาลัยพายัพ และมหาวิทยาลัยแม่โจ้ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานส่งเสริมวิจัยแห่งชาติ (สกว.) ทั้งนี้เพื่อที่จะให้เกิดการยอมรับงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในทางนโยบาย และกับสังคมวงกว้างมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นองค์ความรู้สำหรับพวกเราที่เป็นองค์กรสมาชิกเครือข่ายเองในการนำไปใช้ในโอกาสต่าง ๆ

ในการออกแบบสอบถามครั้งนี้ เป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานขององค์กรสมาชิก เพื่อที่จะนำข้อมูลมากำหนดประเด็นในการวิจัย ซึ่งผมได้รับมอบหมายจากที่ประชุมให้รวบรวมข้อมูลจากสมาชิกในเครือข่าย ผมจึงใคร่ขอรบกวนพวกเราสละเวลาสักเล็กน้อยในการกรอกข้อมูล และความคิดเห็นลงในแบบสอบถามนี้ ซึ่งมี 6 หัวข้อใหญ่และขอความกรุณาส่งกลับไปให้ผมภายในวันที่ 24 มิ.ย. 41 นี้ ขอขอบคุณครับ

วิจิต ถิ่นวัฒนากุล

ผู้ตอบแบบสอบถาม.....ตำแหน่ง

.....

องค์กร.....ที่อยู่

.....

.....โทรศัพท์.....โทรสาร.....

1. ความหมาย แนวคิด ตัวชี้วัดเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนขององค์กร

1.1 องค์กรของท่านให้ความหมาย แนวคิด หลักการของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างไร

.....

.....

.....

.....1.2 ตัวชี้วัดเกี่ยวกับ ระบบเกษตร, กระบวนการกลุ่ม , เครือข่าย , การแปรรูป-การตลาด (แต่ละประเด็นอาจมีตัวชี้วัด/เกณฑ์ชี้วัดหลายตัว กรุณาใส่ดังตัวอย่าง และหากไม่พออาจเพิ่มในกระดาษอื่น ถ้ายังไม่ถึงไม่ต้องใส่)

ประเด็น	ตัวชี้วัด	เกณฑ์ชี้วัด
---------	-----------	-------------

ระบบเกษตร (ตัวอย่าง)	ความหลากหลายทางชีวภาพ	มีพืชไม่ต่ำกว่า 20 ชนิด,สัตว์ 2 ชนิด
กระบวนการกลุ่ม (ตัวอย่าง)	ความเข้มแข็ง -การสะสมทุน	มีการออมทรัพย์ประจำเดือน
	-การสื่อสารในกลุ่ม	มีการประชุมประจำเดือน/เวทีพูดคุย

2. องค์ความรู้ในแต่ละเรื่อง

2.1 การผลิต ระบบ/รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่องค์กรส่งเสริม (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- สภาพพื้นที่เป้าหมาย ที่ราบ ที่ดอน ที่สูง สภาพดิน.....
- รูปแบบที่ส่งเสริม ไร่นาสวนผสม ไร่สวนผสม ไร่หมุนเวียน รูปแบบอื่นๆ .....

2.2 การแปรรูป เหตุผลที่แปรรูป, ผลผลิตที่นำมาแปรรูป, กระบวนการแปรรูป, บรรจุภัณฑ์, การจัดการ

ผลผลิต	เหตุผลที่แปรรูป	กระบวนการแปรรูป	รูปแบบบรรจุ
ข้างกลิ้ง	เพิ่มมูลค่า/ยกระดับราคาข้าว	ซื้อข้าวจากสมาชิก-สี-บรรจุ-จัดส่ง (ตัวอย่าง)	ถุงละ 2, 5 กก.

2.3 การตลาด แหล่งจำหน่าย, กลุ่มลูกค้า, สินค้าที่จำหน่าย, การจัดการต่างๆ

- แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์แปรรูป.....
- จุดขาย หรือข้อเด่นพิเศษของสินค้า.....
- กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่เป็น.....ง
- สภาพการขาย ดีมาก ดี พอขายได้ ขายไม่ค่อยได้
- ใครเป็นผู้จัดการสินค้า ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่องค์กร ร่วมกันทั้ง 2 ส่วน

2.4 ความเชื่อมโยงระหว่างการผลิต-การแปรรูป-การตลาด

- การผลิต-แปรรูป-ตลาด-ผู้บริโภคมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

.....

.....

.....

3. กลไกความร่วมมือ : สถานภาพการทำงาน

3.1 การประสานงาน กับชุมชน องค์กรกับอพช.อื่นๆ ส่วนราชการ องค์กรกับ เครือข่ายเกษตรฯ ฯลฯ รูปแบบ

องค์กรที่ ประสาน	รูปแบบความ ร่วมมือ/ ความสัมพันธ์	มาก	กลาง	น้อย
องค์กรชาวบ้าน				
อพช.ทั่วไป				
ส่วนราชการ				
เครือข่ายเกษตร				
อื่นๆ				

3.2 การหนุนช่วย การประสานงานกลไกต่างๆ มีการหนุนช่วยหรือเชื่อมต่อการ ทำงานอย่างไร

องค์กรที่ ประสาน	หนุนช่วย/เชื่อมต่อ การทำงานในด้าน	มาก	กลาง	น้อย
องค์กรชาวบ้าน				
อพช.ทั่วไป				
ส่วนราชการ				
เครือข่ายเกษตร				
อื่นๆ.....				

3.3 พัฒนาการ/กระบวนการ มีความเป็นมาอย่างไร มีการปรับกระบวนการส่งเสริม อย่างไร

- องค์กรของท่านมีพัฒนาการงานด้านการเกษตรอย่างไร

.....

.....

.....

- จุดเด่นในการทำงานส่งเสริมฯ ที่เกิดจากการสรุปทเรียน การประยุกต์จากประสบการณ์
ทำงานอะไรบ้าง

.....

.....

.....

4. เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ ล้มเหลว และแนวทางการสร้างให้เกิด เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้สำเร็จ

4.1 การทำงานที่ผ่านมาอะไรที่สำเร็จ อะไรที่ล้มเหลว สาเหตุ และการแก้ไข

งานที่คิดว่าประสบ ความสำเร็จ	งานที่คิดว่าล้มเหลว	สาเหตุ	การแก้ไข

4.2 ศักยภาพและข้อจำกัดขององค์กร

- ท่านคิดว่า องค์กรของท่านมีศักยภาพด้านใดมากที่สุด

.....
.....

- ท่านคิดว่า องค์กรของท่านมีข้อจำกัดในด้านใด

.....
.....

4.3 เจื่อนไซ ปัจจัยแวดล้อม

- เจื่อนไซ ปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อความสำเร็จ หรือล้มเหลวในการทำงานของท่าน

.....
.....

4.4 แนวทางการสร้างให้เกิดเจื่อนไซปัจจัยที่ทำให้สำเร็จ

- เจื่อนไซ ปัจจัยแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้น ท่านมีส่วนในการสร้างให้เกิดขึ้น หรือไม่ อย่างไร

.....
.....

- ท่านมีวิธีการแนวทาง ในการสร้างเจื่อนไซ ปัจจัยแวดล้อมนั้น อย่างไร

.....
.....

5. ทิศทาง/แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต (จากเจื่อนไซข้อ 4)

5.1 จากการทำงาน การรณรงค์เผยแพร่ ผลักดันขององค์กรท่าน คาดว่าแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นน่าจะเป็นอย่างไร

.....
.....

5.1 องค์กรของท่านเตรียมแผนรองรับแนวโน้มอย่างไรบ้าง

.....
.....

.....
.....

6. สรุป ข้อเสนอแนะ

6.1 ท่านมีข้อเสนอต่อผู้มีหน้าที่รับผิดชอบทางนโยบาย เช่น รัฐบาล, นักวางแผน, นักการเมือง ฯลฯ อย่างไร

.....
.....
.....
.....

6.2 หากจำทำการวิจัยประเด็นไหนที่ท่านคิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กร และ
สาธารณะ

1.....
2.....
..
3.....
..
4.....
..

7. ข้อเสนอแนะอื่นๆ .....

*****

บทความเชิงทบทวนสถานการณ์

เรื่อง

สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ

ศึกษากรณีภาครัฐ

โดย

อรุณี เวียงแสง	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน
วรพัฒน์ อินทร์เสาร์	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดลำปาง
สันติ ดีเมือง	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเชียงราย
เชษฐพันธ์ ชูเชื้อ	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดพะเยา
ชูจิต ทองย้อย	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดลำพูน
วราภรณ์ พันธุ์วร	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเชียงใหม่
จิรพันธ์ ละอองศรี	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดตาก
สุชาติ จันทร์รัตน์	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดน่าน
บรรจงศักดิ์ ภัคดี	สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1 เชียงใหม่

บทความนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง

สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน
ในภาคเหนือ

วันอาทิตย์ที่ 28 มิถุนายน 2541

ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ กรีนฮิลล์ เชียงใหม่

คำชี้แจง

การศึกษาทบทวนเรื่อง “สถานภาพและแนวทางการวิจัยและพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือโดยภาครัฐ” เป็นส่วนหนึ่งของชุดการศึกษาทบทวน ซึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรวม 5 ส่วน ได้แก่ ภาครัฐ องค์การพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา ภาคธุรกิจการเกษตร และองค์กรผู้บริโภค โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้คือ

1. เพื่อทบทวนและทราบถึงสถานภาพของธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ
2. เพื่อหาแนวทางการวิจัยและพัฒนางานธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ
3. เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการทำงานธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ

ประเด็นในการศึกษาทบทวนมีรายละเอียดในเรื่อง การให้ความหมาย แนวคิด หลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน การกำหนดตัวชี้วัด องค์ความรู้ที่มีอยู่ กระบวนการทำงาน จุดอ่อน จุดแข็ง ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการทำงาน และทิศทางแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้เพื่อหาแนวทางการทำงานร่วมกับส่วนอื่นๆที่เกี่ยวข้องและหาประเด็นการวิจัยและพัฒนาให้สอดคล้องกับปัญหา

วิธีการศึกษา เริ่มจากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลมือสอง การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มเติม ตรวจสอบข้อมูล และประมวลความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ขั้นตอนสุดท้ายคือจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูล รวม 2 ครั้ง เพื่อระดมความคิดของผู้เกี่ยวข้องในประเด็นหลักคือ ศักยภาพ เงื่อนไข โอกาส และแนวทางการดำเนินงานในการพัฒนางานธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ

คณะผู้ศึกษาหวังว่า การทบทวนครั้งนี้จะทำให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจกันมากขึ้น รู้จุดอ่อน จุดแข็ง ศักยภาพ เงื่อนไข และข้อจำกัดของกันและกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรและสามารถอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง

คณะผู้ศึกษาทบทวน

มิถุนายน 2541

สารบัญ

	หน้า
คำชี้แจง	
สารบัญ	
1. ความหมาย แนวคิด ตัวชี้วัดเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ	1
1.1 พัฒนาการด้านการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน	1
1.1.1 ระดับชาติ	1
1.1.2 ระดับกระทรวง/กรมวิชาการเกษตร	4
1.2 ความหมายและหลักการเกษตรกรรมยั่งยืน	5
1.3 รูปแบบ	6
1.4 ตัวชี้วัด	7
2. องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนโดยภาครัฐ	
2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบเกษตร	8
2.1.1 พหุสัทธิกรรม	8
2.1.2 ระบบเกษตรแบบผสมผสาน	11
2.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิค/วิชาการเฉพาะเรื่อง	14
2.3 องค์ความรู้ที่เกิดจากโครงการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน	17
3 กลไกความร่วมมือ : สภาพการทำงาน	
3.1 การประสานงาน	18
3.2 การสนับสนุน	20
4 เงื่อนไข/ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จและความล้มเหลว และแนวทางการสร้างให้เกิด เงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้สำเร็จ	
-จุดอ่อน/จุดแข็ง	21
-ศักยภาพ	23
5 สรุป ข้อเสนอแนะ	
5.1 เสนอเชิงนโยบายต่อผู้บริหาร/นโยบาย	24
5.2 ประเด็นในการวิจัย	25

	กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2541	26
ภาคผนวก 2	ตัวอย่างโครงการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน	
	-โครงการรวมน้ำ + ใจ ถวายในหลวง	36
	-โครงการส่งเสริมการใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่	37
	-โครงการสนับสนุนระบบการเกษตรยั่งยืนและเกษตรกรยากจน	
ภาคผนวก 3	-รายชื่อเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนของ สวพ. เขตที่ 1	42
	-รายชื่อหมู่บ้านพัฒนาที่ดินจ.เชียงใหม่ ปี 2541	45
	-รายชื่อหมู่บ้าน IPM จ.เชียงใหม่ ปี 2541	46

ภาคผนวก

สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชน ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือ ศึกษากรณีภาครัฐ

1. ความหมาย หลักการ และตัวชี้วัดเกษตรกรรมยั่งยืน

1.1 พัฒนาการด้านการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

1.1.1 ระดับชาติ

-แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาการเกษตรกรรมยั่งยืนไว้อย่างชัดเจนว่า จะสนับสนุนการวิจัย พัฒนาและถ่ายทอดวิทยาการ โดยเร่งรัดงานวิจัยที่เป็นแนวทางการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ด้วยวิธีธรรมชาติ การนำเอาพืชสารสกัดจากพืชและจุลินทรีย์มาใช้แทนสารเคมี ตลอดจนสนับสนุนการปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพมาแทนปุ๋ยเคมี

-แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) มีการวิเคราะห์ผลการพัฒนาการเกษตรฯ ที่ดำเนินงานมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 7 พบว่ามีโอกาส และข้อจำกัดต่อการพัฒนาในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนดังนี้

โอกาส ประเทศไทยมีศักยภาพในการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน

- ข้อจำกัด**
- 1) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
  - 2) ปัจจัยการผลิตมีจำกัด และราคาแพง
  - 3) ขาดแคลนแรงงานภาคเกษตรในบางสาขา
  - 4) อุตสาหกรรมการเกษตรประสบปัญหาด้านวัตถุดิบการเกษตร
  - 5) มีประเทศคู่แข่งในการผลิตสินค้าเกษตรดั้งเดิมเพิ่มขึ้น
  - 6) การกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษีมีมากขึ้น
  - 7) อาชีพการเกษตรเป็นทางเลือกสุดท้ายของคนรุ่นใหม่
  - 8) องค์การเกษตรส่วนใหญ่ยังไม่เข้มแข็ง

จากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปก่อให้เกิดทั้งโอกาสที่เป็นประโยชน์ และทั้งข้อจำกัดต่อการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทย รวมทั้งผลการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมา มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจภาคเกษตรเป็นหลัก ซึ่งเป็นรูปแบบลักษณะไม่ยั่งยืน ทำให้ทรัพยากร-ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรไปในทางที่เลวลง และขณะเดียวกันแม้ภาคเกษตรจะมีรายได้เพิ่มขึ้น

แต่เกษตรกรผู้ผลิตกล้วยตากจนในเชิงเปรียบเทียบกับผู้ผลิตสาขาอื่น การพัฒนาการเกษตรจึงต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกและเพื่อเกษตรกรมีรายได้มั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี จากสาเหตุดังกล่าวแนวทางในแผน ฯ 8 ได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และมาตรการเสริมในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนดังนี้

วิสัยทัศน์

- ประเทศไทยจะมีการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างประหยัด
- ประเทศไทยจะมีองค์กรเกษตรกรที่เข้มแข็ง
- เกษตรกรไทยจะมีรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิมและเกษตรกรรายย่อยจะมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้น

ยุทธศาสตร์ ด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

- 1) ส่งเสริมกิจกรรมการเกษตรที่สนับสนุนสิ่งแวดล้อม และแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ส่งเสริมกิจกรรมการปลูกป่า การปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น สมุนไพร และผลิตผลการเกษตรไร้สารเคมี ตลอดจนผ่อนคลายนโยบายด้านกฎระเบียบต่างๆ ให้เอื้อต่อการพัฒนาในด้านนี้ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน
- 2) จัดทำแผนเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อจัดการเรื่องการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดประเภทหนึ่ง ตลอดจนการให้ความสำคัญด้านเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อสนับสนุนการพัฒนาการเกษตร
- 3) ปรับเปลี่ยนวิธีการวางแผนและจัดการงบประมาณ ให้สอดคล้องกับฐานด้านทรัพยากร เช่น การพัฒนาเป็นลุ่มน้ำ การพัฒนาตามสภาพพื้นที่ที่มีปัญหาแตกต่างกัน เช่น ดินเค็ม ดินเปรี้ยว หรือดินที่มีการชะล้างพังทลาย การจัดการเขตป่าอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และทรัพยากรประมง เป็นต้น
- 4) สนับสนุนนโยบายดินและปุ๋ยให้เกิดผลทางปฏิบัติ และสนับสนุนการผลิตผลิตภัณฑ์ปลอดภัย รวมทั้งการรับรองคุณภาพ โดยสนับสนุนการลดใช้สารเคมีทางการเกษตร การใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมมาทดแทน เช่น การใช้ปุ๋ยชีวภาพ การใช้พันธุ์ที่ต้านทาน สนับสนุนภาคเอกชนในการผลิตสารธรรมชาติศัตรูธรรมชาติ เป็นต้น

- 5) กำหนดเขตการผลิตสินค้าเกษตร เพื่อให้การใช้ที่ดินการเกษตรเป็นไปอย่างเหมาะสม โดยกำหนดเขตเศรษฐกิจสินค้าเกษตรให้สอดคล้องกับพื้นฐานด้านทรัพยากร
- 6) กระจายอำนาจการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ไปสู่องค์กรชุมชนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ และมีเป้าหมายที่ชัดเจนมากขึ้น ลดหรือขจัดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
- 7) พิจารณานำระบบภาษีมาใช้ สำหรับผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยอยู่บนพื้นฐานของหลักการ ผู้ที่ทำให้เกิดผลเสียควรจะเป็นผู้รับภาระค่าใช้จ่ายในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีกฎหมายควบคุมและลงโทษต่อผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือมาตรการจูงใจเช่น ให้การอุดหนุนผู้ผลิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 8) สร้างความโปร่งใสในการจัดการการค้าผลิตผลเกษตรที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างศูนย์รวมข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้า ให้มีการรวบรวมและรายงานข้อมูลอย่างเป็นระบบ ติดตามมาตรการที่จะเป็นอุปสรรคในการกีดกันทางการค้า โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับสุขอนามัย
- 9) เป็นการปรับปรุงองค์กร สถาบันและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง กำหนดบทบาทของรัฐและเอกชนเกี่ยวกับความร่วมมือในการอนุรักษ์ การพัฒนาและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ชัดเจนปรับปรุงกฎหมายและระเบียบให้เลื้ออำนวนยต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มาตรการสนับสนุน

- ด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน

- 1) พระราชบัญญัติป่าชุมชน และการส่งเสริมป่าชุมชน
- 2) การพัฒนาโครงสร้างการจัดการลุ่มน้ำ
- 3) การจัดการทรัพยากรชายฝั่งและทรัพยากรประมง
- 4) การแก้ไขปัญหาการซ้อนทับระหว่างพื้นที่ชุมชนกับพื้นที่ป่า
- 5) การกำหนดเขตเศรษฐกิจสินค้าเกษตรแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 6) สนับสนุนให้มีการกำหนดเขตคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม
- 7) การลดปริมาณการใช้สารเคมีการเกษตร
- 8) การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 9) การส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

- ด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และองค์กรเกษตรกร

10) การคุ้มครองแรงงานภาคการเกษตร

11) การสร้างเครือข่ายการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

12) การแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกร

13) การเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรเกษตรกร องค์กรชุมชนและสถาบัน

เกษตรกร

14) การสร้างโอกาสให้แก่เกษตรกรยากจน

1.1.2 ระดับกระทรวง/กรมวิชาการเกษตร

พ.ศ. 2534

- กรมวิชาการเกษตร มีทะเบียนวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรยั่งยืน จำนวน 810 เรื่อง ภายใต้สาขาวิชาต่าง ๆ จำนวน 7 สาขา มีสาขาวิชาย่อย จำนวน 23 สาขาวิชา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยที่ดำเนินงานก่อนปี 2534
- กรมวิชาการเกษตร ได้แต่งตั้งคณะทำงาน จัดการฝึกอบรมหลักสูตรการเกษตรยั่งยืน ขึ้น ใน ปี 2534 ดำเนินการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่รัฐไป 5 รุ่น จำนวน 250 คน หลักสูตร 2 วัน

พ.ศ. 2535

- กรมวิชาการเกษตร ได้ปรับปรุงหลักสูตรอบรมข้างต้น ได้อบรม 5 รุ่น 250 คน ระยะเวลา 3 วัน

มกราคม 2535

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กษ) ได้แต่งตั้ง คณะกรรมการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน ขึ้น ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและแนวทางการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน ทั้งด้านการวิจัย พัฒนา ส่งเสริม และการร่วมมือกับภาคเอกชน รวมถึงแหล่งงบประมาณและความร่วมมือกับต่างประเทศ
- กษ.ได้ลงนามในข้อตกลงความร่วมมือระหว่าง 4 หน่วยงาน ได้แก่ กษ. สมาคม MOA ระหว่างประเทศ มูลนิธิศูนย์วิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมธรรมชาติสากล และ MOA โภชนาการกับการเกษตรธรรมชาติและอาหารอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโลก ประเทศญี่ปุ่น มีระยะเวลา 10 ปี โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะมุ่งสร้าง “การเกษตรยั่งยืน”
- กษ. จัดสัมมนาเรื่อง “แนวทางหลักเพื่อการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน” มีผู้เข้าร่วม 250 คน จากภาครัฐ สถาบันการศึกษาขององค์กรภาคเอกชนและเกษตรกร

พฤษภาคม 2535

- กษ. ได้แต่งตั้ง คณะกรรมการศึกษาการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน เพื่อกำหนดทิศทางการเกษตรของชาติในระยะยาว (2536-2545) และมีการแต่งตั้ง คณะอนุกรรมการขึ้น 3 คณะเพื่อดำเนินงานในแต่ละประเด็น ได้แก่ การศึกษาระบบพัฒนาการเกษตรยั่งยืน การพิจารณาโครงการศึกษาและพัฒนาการเกษตรยั่งยืน และกำหนดแนวทางประชาสัมพันธ์และรณรงค์การเกษตรยั่งยืนปีงบประมาณ 2536
- กรมวิชาการเกษตร ได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ขึ้น โดยมีบทบาทในการจัดทำนโยบาย แผน แนวทางการวิจัย กำหนดเทคโนโลยีทางเลือกของเกษตรกรรมยั่งยืน มีการทดสอบในพื้นที่ จัดทำหลักสูตร และ ดำเนินการฝึกอบรม จำนวน 2 รุ่น

ปี 2536-2539

- มีการตระหนักถึงความสำคัญของเกษตรกรรมแบบยั่งยืนมากขึ้น จากผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 จึงทำให้มีการบรรจุแนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนไว้ในแผนฯ 8 ดังรายละเอียดในข้อ 1.1.1

ปี 2540-41

- กษ. บรรจุแผนงาน/โครงการ ด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ที่เน้นการวิจัย พัฒนาด้านเทคนิค/วิชาการ และการทดสอบ สาธิต ในไร่นา รวมถึงการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนรูปแบบต่าง ๆ เช่น เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม เกษตรทฤษฎีใหม่ วนเกษตร ฯลฯ (รายละเอียดในภาคผนวก 1)

1.2 ความหมายและหลักการเกษตรกรรมยั่งยืน

การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการพัฒนาการเกษตรให้คน หรือ เกษตรกรเป็นเป้าหมายของการพัฒนา และให้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม เพื่อยกระดับการดำรงชีวิตให้ดีขึ้น มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรรายย่อย ให้สามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เพื่อให้คน หรือ เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

แม้ว่านโยบายเกษตรกรรมยั่งยืนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จะระบุความหมาย หลักการและแนวปฏิบัติในการสนับสนุนและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนไว้แล้ว แต่การแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติ ในรูปของแผนงานโครงการผ่านกรมต่างๆ นั้น มีการตีความหมายที่แตกต่าง

จากความหมายของส่วนอื่น ๆ เพราะโดยโครงสร้างแล้ว หน่วยงานภาครัฐจะมีการทำงานแบบแยกส่วนตามบทบาทหน้าที่ของตนเป็นหลักโดยแยกเป็นกรมต่าง ๆ

ดังนั้นโดยระบบโครงสร้างนี้ จึงไม่เอื้อหรือเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน เพราะการทำงานด้านนี้จะมองแบบองค์รวม มีกิจกรรมที่หลากหลายเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน เงื่อนไขนี้เป็นจุดสำคัญที่ทำให้แนวคิด หลักการ และการให้คำจำกัดความของเกษตรกรรมยั่งยืนโดยรัฐมีความเฉพาะเจาะจงดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม แนวคิด หลักการ คำจำกัดความของเกษตรกรรมยั่งยืนพอสรุปได้ว่ามีแนวทางการปฏิบัติ 4 ประเด็นหลัก คือ

1. เพื่อให้เกษตรกรมีทางเลือกที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชนบท (อยู่ติดที่) ได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง มีโอกาสและเพิ่มทางเลือกการประกอบอาชีพเกษตร มีเศรษฐกิจที่พอเพียงพึ่งพาตัวเองได้ เพื่อแก้ไขปัญหาอพยพแรงงานจากภาคเกษตรสู่เมือง
2. เพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกวิธี มีประสิทธิภาพ มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และมีการอนุรักษ์ทะนุบำรุงทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
3. ให้ความสำคัญเทคโนโลยีชีวภาพ โดยสนับสนุนการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร ใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมมาทดแทน
4. เน้นความสัมพันธ์ระหว่าง คน เศรษฐกิจ และธรรมชาติ

1.3 รูปแบบ

จากความหมาย และแนวคิดข้างต้น เกษตรกรรมยั่งยืนโดยภาครัฐ จึงมีรูปแบบการเกษตรที่อยู่บนพื้นฐานของวิธีปฏิบัติ ที่ยังไม่ตัดขาดจาก “การเลิกใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างเด็ดขาด” กระบวนการจะเป็นลักษณะ ลด - ละ - เลิก การใช้สารเคมี และเท่าที่ปรากฏอยู่จะพบว่า รูปแบบการเกษตรส่วนใหญ่ยังอยู่ในช่วง การ ลด - ละ การใช้สารเคมี เท่านั้น เกษตรกรเป้าหมายที่ได้รับการสนับสนุนรูปแบบการทำเกษตรกรรมยั่งยืนโดยภาครัฐ ที่เข้าถึงระดับ “การเลิก” ใช้สารเคมีทางการเกษตรมีน้อยมาก

การกำหนดรูปแบบนั้นไม่มีความแตกต่าง จากส่วนอื่น ๆ ดังนี้

- 1) รูปแบบ หรือระบบการผลิต ได้แก่ วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ และโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่

- 2) การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและสอดคล้องกับรูปแบบ หรือระบบการเกษตรยั่งยืน เช่น การป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี การทำปุ๋ยหมัก สมุนไพรกำจัดแมลงศัตรูพืช การวิจัยเพื่อพัฒนาดิน การวิจัยระบบเกษตร เป็นต้น
- 3) กิจกรรมร่วมในโครงการต่าง ๆ เช่น กิจกรรมย่อยในโครงการพัฒนาการเกษตรในเขต ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โครงการส่งเสริมเกษตรกรปลูกป่า โครงการ คปร. โครงการหมู่บ้านพัฒนาที่ดิน โครงการหมู่บ้าน IPM โครงการ ผกก. เป็นต้น

1.4 ตัวชี้วัด

การทำงานโดยภาครัฐนั้นส่วนใหญ่จะไม่กำหนดตัวชี้วัดผลงานไว้ล่วงหน้า การติดตามตรวจสอบการดำเนินงานจะเป็นในรูปของการรายงานผลงานตามลำดับขั้นตอน การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนก็เหมือนกัน ตัวชี้วัดจะเป็นไปตามกิจกรรมที่กำหนด เช่นการสนับสนุนปัจจัยการผลิต แต่ละหน่วยงานก็จะติดตามดูว่าเกษตรกรเป้าหมายได้รับปัจจัยการผลิตทันการใช้งานหรือไม่ และคุณภาพปัจจัยการผลิตเป็นอย่างไร ส่วนฝึกอบรมเกษตรกร จะรายงานในการจัด แต่ครั้งว่าทำได้ตามเป้าหมายหรือไม่ เกษตรกรเข้าร่วมกี่คน เป็นต้น

ในส่วนของการทำงานตามโครงการ ที่ทำเต็มรูปแบบ มีหลายหน่วยงานร่วมกันทำ อาจจะใช้เป้าหมายจำนวนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเป็นตัวชี้วัด หากทำได้ตามเป้าหมายก็ถือว่ามีความสำเร็จตามเป้าหมาย และประเมินตามกิจกรรมที่ได้เขียนไว้ในแผน ว่าได้ทำตามแผนหรือไม่ ผลเป็นอย่างไร สำหรับผลกระทบทางด้านสังคมในชุมชนนั้น ส่วนใหญ่ยังไม่ได้กำหนดตัวชี้วัด เนื่องจากมีพื้นที่รับผิดชอบมาก จึงไม่สามารถเข้าถึงชาวบ้านได้ลึกซึ้งนัก

ส่วนในโครงการใหญ่ ๆ ที่ได้งบประมาณมาดำเนินการทั้งประเทศ เช่น โครงการปรับโครงสร้างและระบบการผลิตการเกษตร (คปร) โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ จะมีสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเป็นผู้กำหนดตัวชี้วัดในการประเมินผลโครงการ ซึ่งจะมองในระดับมหภาค เป็นภาพรวมของประเทศ

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนโดยภาครัฐ

องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนโดยภาครัฐนั้น จะเป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการผลิตเป็นหลัก เป็นองค์ความรู้ในเชิงเทคนิค วิชาการ ที่จะเป็นฐานนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนได้ โครงสร้างในการทำงานแบบแยกส่วน อาจเป็นเงื่อนไข หรืออุปสรรค ในแง่ของ “กระบวนการทำงาน” แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นศักยภาพ หรือจุดแข็งที่เอื้อต่อการพัฒนาองค์ความรู้เชิงเทคนิค วิชาการเฉพาะเรื่อง ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ระดับหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นผลงานวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับระบบเกษตรที่เหมาะสมในแต่พื้นที่ เทคนิควิธีการอนุรักษ์ดินและ

น้ำในแต่ละระบบบนเวคินเกษตร (ที่ราบ/ ที่ดอน/ ที่สูง) เทคนิคทางเลือกต่าง ๆ เช่น IPM, การป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยชีวภาพ, การใช้สมุนไพร ฯลฯ

องค์ความรู้ที่ปรากฏในกระบวนการทำงานด้านเกษตรยั่งยืนของรัฐ มีทั้งผลงานวิจัยและพัฒนา ที่ผ่านการทดลอง ทดสอบ สาธิตในไร่นา และผลงานที่ทำผ่านงานโครงการต่างๆ ของหน่วยงานสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำไปสู่ หรือเป็นฐานเพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน สามารถแบ่งได้ เป็น 3 ลักษณะดังนี้

2.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบเกษตร

2.2 องค์ความรู้ด้านเทคนิค วิชาการ เฉพาะเรื่อง

2.3 องค์ความรู้ที่เกิดจากโครงการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

รายละเอียดขององค์ความรู้ทั้ง 3 รูปแบบ จะนำเสนอในรูปแบบที่แตกต่างกัน เนื่องจากเป็นเพียงการตรวจสอบข้อมูลมือสองบางส่วนเท่านั้น อาจยังไม่ครอบคลุมองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั้งหมดได้

2.1 องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับระบบเกษตร

ส่วนใหญ่เป็นองค์ความรู้ที่เป็นผลงานวิจัยและพัฒนา โดยมีกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน สาระบางส่วนของผลงานมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 พหุภังการ (Multiple Cropping)

1) ความหมาย

หมายถึงระบบการเพาะปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิดในพื้นที่ดินเดียวกัน ซึ่งอาจจะปลูกร่วมในเวลาเดียวกัน หรือต่างระยะเวลากัน ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการเพิ่มพูนผลผลิต และรายได้จากการเพาะปลูกพืชในพื้นที่ดังกล่าวให้มากขึ้นพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะทำให้ดินมีสภาพทั้งกายภาพและส่วนประกอบของธาตุอาหารของพืชยิ่งขึ้น

2) วัตถุประสงค์

1. เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ที่ดิน
2. เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางการเกษตรที่ทรุดโทรม ให้ฟื้นฟูลบคืนดีขึ้น
3. เพื่อเพิ่มเสถียรภาพ (stability) และความยั่งยืน (sustainability) ของการผลิต
4. เพื่อลดปัญหาความเสียหายอันเนื่องมาจากการทำลายของโรคและศัตรูพืช

5. เพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นจากการเลือกชนิดของพืชที่ปลูกร่วมกันในระบบ

3) หลักการ

1. ศึกษาชนิดและประเภทของพืชแต่ละชนิดที่จะมาปลูกร่วมกันในระบบ

ตลอดจนคุณสมบัติทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เช่น ระบบราก ลักษณะทรงต้น ความต้องการธาตุอาหาร ความทนทานต่อความแห้งแล้ง ฯลฯ โดยมีหลักการพิจารณาดังนี้

1.1 ระบบรากพืช พืชหลักกับพืชที่ปลูกแซมควรมีระบบรากที่หยั่งลึกในดินต่างระดับกัน ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดการแข่งขันการใช้ธาตุอาหารและน้ำจากดินในบริเวณเดียวกัน โดยทั่วไปพืชแซมควรมีระบบรากที่ตื้นกว่าพืชหลัก เช่น พืชผักต่าง ๆ พืชตระกูลถั่วบางชนิด และพืชตระกูลมะเขือ เป็นต้น

1.2 อายุของพืช พืชหลักและพืชแซมควรมีอายุแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้แรงงานในการเก็บเกี่ยวพร้อมกัน และเพื่อให้พืชลดการแข่งขันแย่งธาตุอาหารในดินในช่วงเวลาเดียวกัน

1.3 ขนาดและลักษณะของทรงพุ่มต้น พืชหลักควรมีทรงพุ่มต้นที่ไม่บังแสงแดดต่อพืชแซมมากเกินไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของพืชแซมด้วยว่า เป็นพืชที่ชอบแสงแดดมากน้อยเพียงใด พืชบางชนิดไม่ต้องการแสงจัดมาก แต่บางชนิดจำเป็นต้องได้รับแสงเต็มที่ โดยปกติชาวสวนดั้งเดิมจะมีประสบการณ์ของการจัดระบบนี้ได้ดี เช่น การจัดให้ หนาม ซึ่งมีลำต้นสูง พุ่มเล็กอยู่ในระดับสูงสุดของระบบพืช มะม่วง มะพร้าว ชมพู่ เงาะ จะเป็นพืชในระดับกลาง พืชที่มีเถาเกาะต้นพืชอื่น ๆ เช่น พลู่ พริกไทย ติปลี่ ก็อาจจะปลูกกับต้นมะพร้าว หนาม หรือพืชยืนต้นอื่น โดยไม่จำเป็นต้องทำค้ำให้เสียค่าใช้จ่าย ในระดับต่ำลงมากก็จะปลูกพืชพวกที่ต้องการแสงน้อย เช่น สมุนไพรชนิดต่าง ๆ ซึ่งสามารถจะปลูกอยู่ภายใต้ร่มไม้ใหญ่ที่พอมีแสงไม่มากเกินไป ต่ำกว่านั้นในบางส่วนอาจจะปลูกพืชประเภท ขิง ข่า กระชาย ตะไคร้ เป็นต้น

1.4 พืชที่มีความเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน เช่น พืชตระกูลถั่ว ทั้งประเภทที่เป็นพืชยืนต้น เช่น ถั่วมะแฮะ แค กระถิน ทองหลวง ฯลฯ พืชล้มลุก เช่น พืชคลุมดินคาโลโปโกเนียม เพอลาเรีย เซ็นโตรซีมา พืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วลิสง ถั่วแดง ฯลฯ พืชตระกูลถั่วนี้เมื่อปลูกเป็นพืชแซมจะช่วยตรึงไนโตรเจนให้กับพืชหลัก ช่วยแข่งขันกับวัชพืชที่จะมาแย่งอาหารกับพืชหลัก รวมทั้งให้อินทรีย์วัตถุเมื่อตายและเน่าเปื่อย ซึ่งจะช่วยอนุรักษ์ความชื้นในดินไม่ให้ถูกความพรอมจากแสงแดดเผาให้ระเหยไปเร็วกว่าที่จะเป็นประโยชน์ต่อพืช

1.5 พืชแซมควรจะเป็นพืชที่ชอบร่มเงา โดยเฉพาะในระบบการปลูกพืชต่างระดับ เช่น พริก กะหล่ำปลี ถั่วลิสง ฯลฯ

2. วิธีปฏิบัติของการปลูก การดูแลและการเก็บเกี่ยว ก็นับเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการศึกษาและทำความเข้าใจไว้เป็นการล่วงหน้าว่า การปลูกนั้นจะใช้วิธีการหยอดหว่านเป็นแถว หว่านให้คลุมพื้นที่หรือโดยเป็นแถว ส่วนการดูแลรักษานั้นจะให้มีการกำจัดวัชพืชแมลงศัตรูพืชอย่างไรหรือไม่ และโดยวิธีใดที่จะให้เหมาะสมที่สุด การเก็บเกี่ยวนั้นก็ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญมาก เช่น ระยะเวลา ลักษณะและการเจริญเติบโตของพืชหนึ่งในช่วงของการเก็บเกี่ยวของอีกพืชหนึ่งจะมีผลทำให้เกิดความยุ่งยากในการเก็บเกี่ยวหรือไม่ เป็นต้น

3. อายุและช่วงระยะเวลาของการปลูก จนถึงวันเก็บเกี่ยวของพืชแต่ละชนิดนั้น จะต้องมีควมเหมาะสมต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ตามฤดูกาลของแต่ละภูมิภาค พืชโดยทั่วไปและส่วนใหญ่ต้องการฝนและความชื้นในดินที่เหมาะสมในระยะเวลาการปลูกและระยะเวลาเจริญเติบโต แต่จะไม่ต้องการฝนในช่วงเก็บเกี่ยว ฉะนั้นการเลือกประเภทและชนิดของพืชที่อายุพอเหมาะสมควรต่อสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะฝน จะทำให้ระบบที่ได้เป็นระบบที่ให้ผลผลิตและกำไรสูงสุดต่อเกษตรกร เช่น การใช้พืชอายุสั้นในการปลูกก่อนข้าวโพด ในภาคเหนือจะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มและลดความเสี่ยงอันเนื่องมาจากการปลูกข้าวโพดต้นฤดู ซึ่งมักจะมากกระทบกับการขาดฝนในช่วงออกดอกและติดฝักตอนกลางฤดู นอกจากนี้การปลูกข้าวโพดปลายฤดูจะลดปัญหาอัลฟาที่ออกซินได้อีกด้วย

4) ระบบพืช

1. ระบบการปลูกพืชร่วม (Intercropping) หมายถึงระบบพหุสิกรรมที่ปลูกพืชตั้งแต่สองชนิดร่วมกันในเวลาเดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็นรูปแบบใดก็ได้ใน 2 รูปแบบดังนี้

1.1 การปลูกแบบผสม (Mixed Intercropping) หมายถึงการปลูกพืชร่วมที่ไม่เป็นแถวเป็นแนว แต่หากจะปลูกผสมกันไปตามความเหมาะสมของสภาพที่ต้องการตามธรรมชาติ

1.2 การปลูกแบบเป็นแถวเป็นแนว (Row Intercropping) หมายถึงระบบการปลูกพืชร่วมที่มีอย่างน้อยหนึ่งชนิดที่ปลูกเป็นแถว ที่เหลือนอกจากนั้นอาจจะปลูกเป็นแถวสลับกับพืชแรกหรือปลูกไม่เป็นแถวอยู่ในระหว่างแถวของพืชแรกก็ได้

การปลูกพืชร่วมในเวลาเดียวกันเช่นนี้ Gomez (1983) ได้ให้เครื่องหมาย + แสดงการร่วมของระบบ เช่น ข้าวโพด + ถั่วลิสง หมายถึงการปลูกข้าวโพดร่วมกับถั่วลิสงในเวลาเดียวกัน เป็นต้น

2. ระบบการปลูกพืชแบบรับช่วง (Relay Cropping) หมายถึงระบบการปลูกพืชแรกปลูกก่อนแต่ยังไม่ถึงวันเก็บเกี่ยวก็จะมีการปลูกพืชที่สองในพื้นที่เดียวกัน จะเป็นการปลูกระหว่างแถว (Inter - row) หรือปลูกผสม (mixed) ก็ได้

การปลูกแบบรับช่วงตามกันเช่นนี้ใช้เครื่องหมาย / แสดงการร่วมในระบบ เช่น ข้าว/ ถั่วเหลือง หมายถึงการปลูกข้าวแล้วรับช่วงโดยการปลูกถั่วเหลืองก่อนการเก็บเกี่ยวข้าว เป็นต้น

3. ระบบการปลูกแบบทวิภิกษกรรมหรือปลูกแบบตาม (Double or Sequential Cropping) หมายถึงระบบการปลูกพืชแรกจนเก็บเกี่ยวแล้วจึงปลูกพืชสองตามทันที หรือเว้นช่วงที่ไม่ยาวนาน โดยเฉพาะในสภาพของพื้นที่ที่ยังมีความชื้นและน้ำในดินเหลือจากการปลูกพืชแรกเพียงพอต่อการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตของพืชที่สอง

4. ระบบการปลูกพืชต่างระดับ (Multi - Storeyed Cropping) วิธีการนี้อาจจะกระทำได้ในรูปแบบของการปลูกพืชเป็นแถวเป็นแนว หรือการปลูกผสมปนเป ไม่เป็นแถวก็ได้ แต่หลักการสำคัญคือ การให้มีพืชหลาย ๆ ชนิดที่สามารถจะปลูกร่วมกันได้โดยไม่แย่งแสงแดด ธาตุอาหารในดิน แหล่งน้ำ และอากาศ เป็นสิ่งสำคัญ ที่จะต้องทำการศึกษหาชนิดของพืชที่เหมาะสม ในอดีตที่ผ่านมาเกษตรกรไทยได้ใช้ประสบการณ์ จัดระบบที่เหมาะสมของสวนผลไม้ที่มี ทุเรียน มะม่วง มังคุด กัลฉวย มะพร้าว หมาก ลองกอง เงาะ กาแฟ โกโก้ ชิงดิป्ली ว่านต่าง ๆ ต้นทองหลางซึ่งเป็นพืชตระกูลถั่ว โดยแต่ละชนิดจะผสมผสานอยู่ในระบบ ชนิดใดที่ต้องการแสงแดดมาก พุ่มต้นไม้ไม่หนาทึบ เช่น หมากและมะพร้าวจะอยู่ส่วนบน ลดลงมา ก็จะเป็นไม้ที่มีพุ่มต้นหนา เช่น มะม่วง ทุเรียน มังคุด กัลฉวย ฯลฯ ลดลงมาจากระดับกลางก็จะเป็นไม้ที่ต้องการร่มเงา เช่น กาแฟ โกโก้ ชา ฯลฯ ส่วนที่ต่ำลงมาอีกและต้องการแสงแดดไม่มาก เช่น ชิง ข่า ว่านต่าง ๆ

5. ระบบการปลูกพืชแบบราทูน (Ratoon Cropping) หมายถึงการใช้พืชที่สามารถจะยื้อระยะเวลาของการให้ผลผลิตได้มากกว่าหนึ่งฤดูการ โดยไม่ต้องมีการปลูกใหม่ซึ่งโดยใช้วิธีการตัดให้เหลือตอซึ่งจะแตกกิ่งก้านและให้ผลได้ใหม่ เช่น ฝ้าย อ้อย ข้าวฟ่าง สับปะรด ละหุ่ง เป็นต้น

2.1.2) ระบบเกษตรแบบผสมผสาน

1) ความหมาย

ระบบเกษตรผสมผสาน คือ การจัดระบบของกิจกรรมการผลิตในไร่นา ได้แก่ พืช สัตว์ ประมง ป่าไม้ ให้มีการผสมผสานต่อเนื่องและเกื้อกูลซึ่งกันและกันโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดด และอากาศอย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เกิดผลในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิต และทรัพยากรธรรมชาติ ปราศจากมลภาวะที่จะเกิดต่อสภาพแวดล้อม

2) หลักการ

- ให้ความสำคัญของการสร้างความหลากหลายของชนิดพืชและสัตว์ ที่มีการให้ผลผลิตในทางเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น พืชให้ผลต่อมนุษย์ เศษเหลือใช้เป็นอาหารสัตว์ และปลา สัตว์และปลาถ่ายมูลเป็นปุ๋ยของพืช พืชใหญ่ให้ร่มเงาแก่พืชที่ต้องการแสงแดดน้อย พืชตระกูลถั่วให้ไนโตรเจนแก่ดิน อันจะเป็นประโยชน์ต่อพืชที่ปลูกข้างเคียงหรือพืชที่ปลูกในฤดูต่อไป ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากความหลากหลาย จะทำให้เกษตรกรมีปัจจัยในการดำรงชีวิตได้อย่างอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องใช้เงินสดในการซื้อหามา ผลผลิตที่เหลือจากบริโภคก็ขาย แลกเปลี่ยน ทำให้เกิดรายได้อย่างต่อเนื่อง ไม่เสี่ยงต่อภาวะการผันแปรของราคาสินค้าเกษตร

- มีการลงทุนที่ต่ำ เพราะปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยาปราบศัตรูพืช จะได้จากผลผลิตที่เกิดขึ้นในฟาร์ม เช่น มูลสัตว์ และปลา รวมทั้งเศษพืช และพืชตระกูลถั่ว จะเป็นปุ๋ยบำรุงดิน เมล็ดพันธุ์พืชและสัตว์ จะได้รับการคัดเลือกให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ภายในฟาร์ม สมุนไพรชนิดต่าง ๆ ที่ปลูกในไร่ นา เช่น สะเดา ชিং ข่า ตะไคร้หอม ฯลฯ จะใช้เป็นสารกำจัดศัตรูพืชได้อย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัยต่อมนุษย์ สัตว์เลี้ยงและสภาพแวดล้อม

3) ผลงานวิจัยและพัฒนาระบบเกษตรแบบผสมผสาน

ระบบผสมผสาน ข้าว+ปลา

นิรันดร์ ทองพันธ์ และชนวน รัตนวราหะ (2532) รายงานว่า การเลี้ยงปลาในนาข้าวร่วมกัน 3 ชนิด คือ ปลานิล ปลาไน และปลาตะเพียน ในอัตรา 600 ตัว ต่อไร่ อัตราส่วน 1:2:2 ในท้องที่อำเภออำนาจเจริญ เขื่องใน และเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี จำนวนเกษตรกร 51 ราย พื้นที่ประมาณ 123 ไร่ ผลผลิตข้าวในแปลงนาที่เลี้ยงปลาร่วมกับการปลูกข้าวจะมีผลผลิตสูงขึ้น ที่อำเภออำนาจเจริญเฉลี่ยร้อยละ 26 รองลงมาคือ อำเภอเดชอุดม ร้อยละ 9.2 และอำเภอเขื่องใน ร้อยละ 8.4 ตามลำดับ หากจะเฉลี่ยทั้งหมดจะมีผลผลิตเพิ่มขึ้น ร้อยละ 13.9 เมื่อเทียบกับผลผลิตที่ปลูกข้าวโดยไม่มีการเลี้ยงปลา

นิรันดร์ ทองพันธ์ และคณะ (2532) รายงานผลการทดสอบในหลายพื้นที่ (multi-location test) ของการเลี้ยงปลาในนาข้าว ในพื้นที่การเกษตรอาศัยน้ำฝนในสภาพต่าง ๆ กันของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวม 3 พื้นที่ โดยทำการทดลองในพื้นที่เกษตรกร และให้เกษตรกรเป็นผู้ปฏิบัติโดยการยกคันนาให้สูงขึ้น ปล่อยลูกปลานิล ปลาไน และปลาตะเพียน 1:2:2 จำนวน 600 ตัว/ไร่ ขนาด 5-7 เซนติเมตรลงในนาหลังปักดำ 10-15 วัน

ผลการทดลองพบว่าการปล่อยปลาขนาด 5-7 เซนติเมตร โดยไม่มีการอนุบาล เป็นวิธีปล่อยปลาขนาดใหญ่ที่สามารถมีชีวิตรอดได้สูง จากการสูมตัวอย่างข้าว และปลาหลังเก็บเกี่ยว

ปรากฏว่าผลผลิตข้าวในแปลงที่เลี้ยงปลาเพิ่มขึ้น โดย พันธุ์ กข.6 เพิ่มร้อยละ 15.5 พันธุ์ขาวดอกมะลิเพิ่มร้อยละ 4.9

เบญจรัตน์ สวันตร์จัน และคณะ (2533) ได้รายงานผลการทดสอบการเลี้ยงปลาในนาข้าวในเขตใช้น้ำฝน ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงปลานิล : ปลาไน : ปลาดุกเพียง อัตรา 1:2:2 จำนวน 600 ตัวต่อไร่ โดยใช้ข้าวพันธุ์ กข.15

นอกจากนี้รายได้ของการเลี้ยงปลาในนาข้าวยังสูงกว่าการปลูกข้าวอย่างเดียว และการปลูกข้าวตามด้วยข้าวโพด กล่าวคือ ปลูกข้าวอย่างเดียวให้รายได้ 2.012 บาท/ไร่ ปลูกข้าวตามด้วยข้าวโพดได้ 3.536 บาท/ไร่ และเลี้ยงปลาในนาข้าวได้ 4.522 บาท/ไร่

ระบบผสมผสาน ข้าว + ปลา + ถั่วลิสง

ประยูร ทรงไตร (2532) ได้รายงานการเปรียบเทียบการผลิตในระบบข้างเพียงอย่างเดียว จะให้ผลตอบแทนต่ำกว่าระบบข้าว + ปลา เป็นเงิน 842.50 บาท/ไร่ คิดเป็นร้อยละ 85.3 และต่ำกว่าข้าว + ปลา + ถั่วลิสง ถึง 1,696.50 บาท คิดเป็นร้อยละ 171.8

ระบบข้าว + ปลา + ไม้ผล + พืชผักสวนครัว

หน่วยวิจัยและพัฒนาระบบการทำฟาร์มสุพรรณบุรี (ปี 2533) ได้รายงานผลการวิจัยและพัฒนาระบบการทำฟาร์มผสมผสานในพื้นที่อาศัยน้ำฝนบ้านหนองน้อย ตำบลหนองน้อย อำเภอวัดสิงห์ จังหวัดชัยนาท ซึ่งปกติเกษตรกรในท้องที่ดังกล่าวจะปลูกข้าวเป็นรายได้หลักเพียงอย่างเดียว ทำให้รายได้ไม่แน่นอนโดยเฉพาะในระยะที่ข้าวมีราคาเปลี่ยนแปลงค่อนข้างไปในทางต่ำลง ภายหลังที่ได้มีการนำเอากิจกรรมเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา ปลูกผลไม้ และ พืชผักสวนครัว ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น และมั่นคง ทั้งนี้โดยเริ่มโครงการในปีแรก มีรายได้ระหว่าง 23,800 - 85,275 บาท/ครอบครัว/ปี ภายหลังที่ทำฟาร์มผสมผสานมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็น 80,022 - 174,880 บาท/ครอบครัว/ปี ทั้งนี้โดยมีที่ดินทำกินระหว่าง 29 - 81 ไร่/ครอบครัว

ระบบผสมผสานข้าว + สัตว์ + ปลา + ไม้ผล + พืชผักสวนครัว

วิเศษ ชัญญานุวัตร (2533) ได้รายงานผลการศึกษาและพัฒนาระบบการทำฟาร์มผสมผสาน พืช + สัตว์ + ปลา ในท้องที่ชลประทานฝายท่าช้าง ตำบลป่าแดง อำเภอเมืองจังหวัดแพร่ ในระหว่างปี 2525 - 2532 พบว่าเกษตรกรในท้องที่ดังกล่าวมีรายได้ต่ำเพียงปีละ 10,807 บาท ซึ่งยังไม่ได้หักค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ทำให้เกษตรกรต้องไปหารายได้เพิ่มนอกการเกษตร เช่น การรับจ้าง แรงงานในเมือง ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและค้าขายอื่น ๆ

ภายหลังจากการเริ่มทำระบบฟาร์มผสมผสานแล้วปรากฏดังนี้ คือ

1. รายได้จากปีละ 10,734 บาทในปีแรก (2525) ได้เพิ่มขึ้นเป็น 42,870 ในปีสุดท้าย (2531-32) หรือเพิ่มขึ้นเกือบร้อยละ 300
2. เมื่อหักค่าใช้จ่ายซึ่งรวมค่าแรงงานของเจ้าของด้วยจะเป็นรายได้เหนือรายจ่ายเงินสดจากปีละ 8,984 บาทในปีแรก 2525 เพิ่มขึ้นเป็น 34,659 บาท ในปี 2531-32 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 286
3. ผลตอบแทนของการลงทุนเงินสดต่อ 100 บาท เพิ่มจาก 63 บาท ในปี 2 (2526/2527) เป็น 422 บาท ในปี 2531/2532
4. ผลตอบแทนการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้นจากไร่ละ 1,121 บาท ในปี 2 เป็น 3,180 บาท ในปีสุดท้าย ซึ่งค่าเฉลี่ยของหมู่บ้านเพียงไร่ละ 500-1,200 บาท เท่านั้น
5. ได้ใช้ประโยชน์ของแรงงานในครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพตลอดทั้งปี โดยไม่มีการว่างงาน
6. มีอาหารที่ได้จากฟาร์มครบทุกอย่างซึ่งทำให้ครอบครัวไม่ต้องมีรายจ่ายในด้านอาหาร ทำให้ฐานะเศรษฐกิจที่จากเดิมเคยเป็นหนี้ ในขณะนี้ใช้หนี้สินหมดแล้ว ชำยังมีเงินออมที่จะซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นอีก
7. ดินซึ่งได้รับปุ๋ยจากมูลของสัตว์และปลาได้เพิ่มความสมบูรณ์สูงขึ้น ทำให้ความจำเป็นในการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ลดลง และทำให้รายจ่ายลดลงด้วย
8. เศษเหลือของพืชซึ่งแต่เดิมจะเผาทิ้งหรือไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์สามารถนำมาเป็นอาหารสัตว์และปลา และทำปุ๋ยหมักร่วมกับมูลสัตว์อีกด้วย

2.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิค วิธีการเฉพาะเรื่อง

เป็นเทคนิค วิธีการ สู่การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยสามารถแบ่งได้ดังนี้

2.2.1 การควบคุมศัตรูพืชโดยชีวภาพ

2.2.2 การปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ

2.2.3 การพัฒนาพันธุ์พืชต้านทาน

2.2.4 การใช้สารสกัดจากธรรมชาติในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช

การศึกษาองค์ความรู้เชิงเทคนิควิชาการนี้จะไม่ประมวลสรุป แต่จะนำเสนอตัวอย่างข้อมูลบางส่วน จากเอกสารวิชาการประจำปี 2536 ของกรมวิชาการเกษตร เรื่อง “เกษตรกรรมยั่งยืนอนาคตของการเกษตรไทย” ซึ่งเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

ชื่องานวิจัย/หนังสือ : ทรัพยากรพันธุ์พืชและการพัฒนาพันธุ์พืชต้านทาน

- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : จเร สดากกร และปริญญาณัสมฤทธิ
 เนื้อหา : -ชนิดของทรัพยากรพันธุกรรมพืช
 -การอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุพืช/ การประเมินค่า การใช้ประโยชน์
 -พันธุพืชด้านทานและบทบาทในการเกษตรยั่งยืน
 -วัตถุประสงค์ในการปรับปรุงและพัฒนาพันธุพืชด้านทาน
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : การจัดการและอนุรักษ์ดินและน้ำในระดับไร่นา
 ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : ธวัชชัย ณ นคร และประทีป วีระพัฒนนิรันดร์
 เนื้อหา : -การเสื่อมโทรมของดิน
 -ความหมาย และหลักการในการอนุรักษ์ดินและน้ำ
 -การจัดการดินในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การไถเบิดดินดาน การปลูกพืช
 โดยไม่ไถพรวนดิน การใช้วัสดุคลุมดิน ปุ๋ยพืชสด ปลูกพืชคลุมระหว่างแถวพืชหลัก ปลูกพืชสลับ
 ปลูกพืชแทนแนวคันดิน ปลูกพืชหมุนเวียน พืชตาม พืชแซม พืชบังลม พืชพี่เลี้ยง และการพักดิน
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : อินทรีย์วัตถุและปุ๋ยอินทรีย์
 ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : ประสพ วีระกรพานิช และดำรง ถาวรมาศ
 เนื้อหา : -ปริมาณอินทรีย์วัตถุในดิน มวลชีวภาพ การกำเนิด การแบ่งกลุ่ม
 -ผลของสารฮิวมิก ผลของอินทรีย์วัตถุต่อคุณสมบัติของดิน
 -การสูญเสียอินทรีย์วัตถุ/ แหล่งที่มาของอินทรีย์วัตถุในไร่นา
 -ปุ๋ยอินทรีย์
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : การปรับปรุงบำรุงดินโดยปุ๋ยชีวภาพ
 ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : ออมทรัพย์ นพอมรบดี จิระศักดิ์ อรุณศรี และประยูร สวัสดิ์
 เนื้อหา : -ปุ๋ยชีวภาพจากจุลินทรีย์ดิน/ ชนิดของจุลินทรีย์ดิน
 -จุลินทรีย์ที่ผลิตเพื่อเกษตรกร เช่น ไรโซเบียม ไมโคไรซ่า แหนแดง
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : สิ่งมีชีวิตในดิน
 ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : มงคล พานิชกุล
 เนื้อหา : -มดและปลวก/ ไล่เดือน
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : ปุ๋ยกับการเกษตรยั่งยืน
 ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : ประสาท เกศวพิทักษ์
 เนื้อหา : -ความต้องการธาตุอาหารของพืช

-ชนิดของปุ๋ย/ ปุ๋ยในระบบเกษตรยั่งยืน/ สรุป

- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : ผลของปุ๋ยต่อดินและสภาพแวดล้อม
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : ปรีดา พากเพียร พิเชิต พงษ์สกุล และธวัชชัย ณ นคร
- ปีที่พิมพ์ : 2536
- เนื้อหา : -ปุ๋ยกับคุณภาพผลผลิต
-ปุ๋ยไนโตรเจน/ ปุ๋ยฟอสฟอรัสกับสภาพแวดล้อม
-ปุ๋ยกับศัตรูพืช/ สรุป
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : เกษตรยั่งยืนกับพ.ร.บ.ปุ๋ย พ.ศ. 2518
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : พรรณพิมล ธีญญนุวัต
- เนื้อหา : -
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : หลักการบริหารแมลงศัตรูพืช
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : เตือนจิตต์ สัตยาวิรุทธิ์
- เนื้อหา : -สาเหตุที่ต้องมี/ ผลกระทบการใช้สารเคมี
-การป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน
-การบริหารแมลงศัตรูพืช/ ระดับมาตรฐานการทำลายของแมลงศัตรูพืช
-ปัญหา ข้อเสนอแนะ และแนวทางการแก้ไข
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : แนวทางการควบคุมและการจัดการแมลงศัตรูพืชในการเกษตรยั่งยืน
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : พิมลพร นันทะ
- เนื้อหา : -ระบบการปลูกพืช/ การใช้พันธุ์พืชต้านทาน/ การควบคุมโดยชีววินทร์ทรีย์
-การใช้สารสกัด/ ใช้สารเคมีอย่างถูกต้อง/ วิธีแบบผสมผสาน
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : การควบคุมและบริหารโรคพืชเพื่อการเกษตรยั่งยืน
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : ปรีชา สุรินทร์
- เนื้อหา : -การใช้กฎหมายกักพืช/ การเขตกรรม/ การป้องกันแมลงพาหะ
-การใช้พันธุ์ต้านทาน/ โดยชีววิธี/ ใช้สมุนไพร/ ใช้สารเคมี
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : การจัดการวัชพืชเพื่อการเกษตรยั่งยืน
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : ไพฑูรย์ กิตติพงษ์
- เนื้อหา : -เทคนิค/ การเลือกใช้เทคนิคที่เหมาะสม

- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : การป้องกันและกำจัดวัชพืชโดยใช้สารธรรมชาติ
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : อารมย์ แสงวานิชย์
- เนื้อหา : -ประโยชน์/ ข้อปฏิบัติ
-การใช้สารธรรมชาติจากสะเดา/ วิธีการสกัด/ การผสม ปุ๋ย
แต่ง/ การใช้/ สารออกฤทธิ์/ ความเป็นพิษ/
- ประสิทธิภาพ
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : การหมุนเวียนวัสดุเหลือใช้ทางเกษตรมาใช้ประโยชน์
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : เพชร กตัญญูกุล
- เนื้อหา : -วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรคืออะไร/ ความสำคัญ/ ประโยชน์/ บทสรุป
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : ผลกระทบและพิษภัยจากการใช้วัสดุมีพิษทางการเกษตร
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : สมปอง ทองดีแท้
- เนื้อหา : -ปัญหาที่พบ/ แนวทางการป้องกัน/ การใช้ผงสะเดาไทยป้องกันกำจัดแมลง
- ชื่องานวิจัย/หนังสือ : กรณีศึกษา : เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมแบบธรรมชาติ
- ชื่อผู้วิจัย/ผู้เขียน : วิเชียร ศศิประภา และบริบูรณ์ สมฤทธิ์
- เนื้อหา : -มหาอยู่ สุนทรชัย/ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม/ นายหรรน หมดหลี/
นายคำเดื่อง ภาษี/ ลุงอินคำ คำยา/ พ่อสุดใจ บ่อบัวเงิน/ ครูเกื้อ วงษ์บุญ/ ผู้ใหญ่ผาย สร้อย
สระกลาง/ อรรณพ ต้นสกุล/ ตารวย-ยายนูน รัชเวช
-เกษตรผสมผสาน ประสบการณ์ของเกษตรกรหมู่บ้านศิ่วง
-สมฤทธิ์ ยอดสร้อย/ โครงการเกษตรอยู่รอด
-เกษตรธรรมชาติคิวเซ และเกษตรธรรมชาติ **MOA THAI**

การเผยแพร่องค์ความรู้เชิงเทคนิควิธีการยังนำเสนอในรูปแบบของเอกสารคู่มือ เพื่อส่งเสริมแก่เกษตรกร เช่น คู่มือการปลูกผักที่ปลอดภัยจากสารพิษ คู่มือการดำเนินงานโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นต้น

แหล่งผลิตองค์ความรู้ที่สำคัญเชิงเทคนิคที่ไม่ได้ศึกษาและนำเสนอในครั้งนี้คือ กรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งมีผลงานวิจัยทั้งในเชิงระบบเกษตรเชิงอนุรักษ์ดินและน้ำ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่สูง) และองค์ความรู้ในเชิงเทคนิคการปรับปรุงบำรุงดิน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญสู่การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

2.3 องค์ความรู้ที่เกิดจากโครงการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

โครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืนโดยภาครัฐนั้น จะเป็นการส่งเสริมรูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืนหลัก ๆ ดังนี้ คือ เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม วนเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ หรือเป็นโครงการเฉพาะที่เกี่ยวกับเทคนิคทางเลือก เช่น โครงการหมู่บ้านพัฒนาที่ดิน โครงการหมู่บ้าน IPM โครงการผักปลอดสารพิษ เป็นต้น

องค์ความรู้เหล่านี้อยู่ในรูปของเอกสาร สิ่งพิมพ์ที่เป็นคู่มือการทำงานในโครงการที่สอดแทรกความรู้ในเชิงเทคนิควิธีการทำเกษตรกรรมยั่งยืนแก่เกษตรกรเป้าหมาย เป็นองค์ความรู้ที่ใช้เพื่อการฝึกอบรมเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการ เป็นต้น

รายละเอียดโครงการเหล่านี้บางส่วนมีในภาคผนวก 2

3. กลไกความร่วมมือและสภาพการทำงาน

แม้ว่าเกษตรกรรมแบบยั่งยืน จะมีการพูดถึงมานานแต่การนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมนั้นยังไม่ชัดเจนนัก มีเพียงเทคนิค วิชาการเฉพาะเรื่อง ที่ถือเป็นองค์ความรู้สู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเท่านั้นที่ถูกรวบรวมไว้อย่างชัดเจนและต่อเนื่อง ซึ่งมีหน่วยงานของกรมวิชาการ เกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหลัก

อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ทุกระดับจะต้องอาศัยระยะเวลาช่วงหนึ่ง เพื่อทำความเข้าใจและศึกษาในเรื่องนี้ เนื่องจากแนวคิด หลักการและวิธีปฏิบัติมีความแตกต่างจากเกษตรกรรมกระแสหลัก จึงทำให้คนส่วนใหญ่ปฏิเสธที่จะรับรู้และทำความเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแรก ๆ ที่ มีการกล่าวถึงเรื่องนี้

เพื่อให้การวิเคราะห์สภาพการทำงานของภาครัฐได้ชัดเจนมากขึ้น จะแยกวิเคราะห์เชิงวิจารณ์ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

3.1 การประสานงาน

-เครื่องมือในการประสานงาน

เครื่องมือที่ภาครัฐมักจะใช้ในการประสานงานในงานหรือโครงการที่มีหลายหน่วยงานร่วมกันทำ หรือการพัฒนาในรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนคือ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องเป็นคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงาน ต่าง ๆ ซึ่งในช่วงหลังนี้จะมีมากมายแต่ก็ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จนัก ข้อจำกัดที่พบสรุปได้ดังนี้

- องค์ประกอบในคณะกรรมการ/คณะทำงาน เป็นบุคคลที่อยู่ในระดับไม่เหมาะสมกับงานที่จะต้องทำ เช่นเอาคนระดับบริหารมาเป็นคณะทำงาน ทำให้คนที่ลงมือทำงานจริง ๆ ไม่มีส่วนร่วมในการรับรู้ตั้งแต่ต้น
- คณะทำงานมักไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตัวเอง การประชุมแต่ละครั้งขาดแรงจูงใจของการมีส่วนร่วมในการระดมความคิด เพราะยังขาดเทคนิค หรือกระบวนการให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และยังติดอยู่กับระดับอาวุโส และสายการบังคับบัญชา
- คณะทำงานมีมากเกินไป ซ้ำซ้อน
- ความสม่ำเสมอในการประชุมมีน้อย
- มีการส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุม เปลี่ยนคนบ่อย ๆ
- มักเป็นคณะกรรมการที่มีองค์ประกอบที่เหมือนกันหมดทุกจังหวัด เพราะเป็นนโยบายจากส่วนกลาง
- ขาดปัจจัยสนับสนุนในการประสานงาน เช่น งบประมาณ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

- องค์กรหลักในการประสานงาน

- องค์กรหลักในการประสานงาน จะเป็นองค์กรที่มีงานประจำในหน้าที่อยู่แล้ว จึงไม่สามารถทุ่มเทเวลาให้กับงานส่วนนี้ได้เต็มที่
- อาจไม่ได้รับความเชื่อถือจากหน่วยงานอื่น ๆ เพราะการทำงานราชการ เป็นไปตามอาวุโส การสั่งการต่าง ๆ ในรูปของคณะกรรมการ อาจไม่เป็นผลในทางปฏิบัติ

- การประสานงานแบบพหุภาคี

ในช่วงการเปลี่ยนแปลงจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 สู่วิสัยทัศน์ฉบับใหม่ ในปี 2540 นับเป็นความเปลี่ยนแปลงของกระบวนการพัฒนาประเทศ และมีการกล่าวถึง “กระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนา” ว่า ต้องมีการมองปัญหาแบบองค์รวม ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา มีการทำงานแบบพหุภาคี ซึ่งสิ่งเหล่านี้สร้างความมั่นใจให้กับภาครัฐ ในการทำงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ามีการประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ มากขึ้น เช่น

- การจัดสัมมนากระบวนการทัศน์ใหม่ในการวางแผนของหน่วยงานระดับจังหวัด

- การจัดอบรม/สัมมนาของภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนในงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในโอกาสต่าง ๆ โดยมีพหุภาคีเข้าร่วม และเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย เช่น
  - ◇ การสัมมนาวิสัยทัศน์ 10 ปี ภาคเหนือ
  - ◇ การสัมมนาเรื่องระบบเกษตรกรรมบนที่สูงภาคเหนือตอนบน
  - ◇ การจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการทรัพยากรโดยมีเกษตรกรเป็นศูนย์กลางพื้นที่จังหวัดน่าน
  - ◇ การจัดทำแผนร่วมโครงการพัฒนาลุ่มน้ำต่าง ๆ
  - ◇ โครงการนำร่องเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืนในระดับจังหวัด ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม การประสานงานที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นเพียงการเริ่มต้นที่จะเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกส่วน การทำงานร่วมยังมีเสียงสะท้อนว่า “ลำบากใจ” จากหลายฝ่าย เพราะมีฐานคิดและวิธีคิด ที่แตกต่างกัน ทำให้การทำงานไม่เป็นที่น่าพอใจ จึงจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อเข้าใจศักยภาพและข้อจำกัดกันและกันต่อไป

3.2 การสนับสนุน

องค์กรภาครัฐมีความได้เปรียบในเรื่องปัจจัยอำนาจความสะดวก หรือปัจจัยเสริมการพัฒนาในรูปของวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ ที่ต้องลงทุนสูง ซึ่งองค์กรพัฒนาที่เป็นเอกชนจะขาดสิ่งเหล่านี้ นี่เป็นความได้เปรียบอย่างหนึ่งที่เป็นสิ่งดึงดูดให้องค์กรอื่นเข้ามาใช้บริการนี้ เพราะคิดว่าสิ่งที่มืออยู่จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้านให้มากที่สุด ดังนั้นการหนุนช่วยที่รัฐให้แก่งานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่ผ่านมามีหลายรูปแบบดังนี้

1) เงินทุน ภาครัฐมีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เป็นเครื่องมือที่จะให้เกษตรกรกู้ยืมไปทำการเกษตรผ่านโครงการต่าง ๆ การให้กู้ของรัฐ เปรียบเสมือนดาบสองคม เป็นทั้งผลดีและผลเสียแก่เกษตรกรดังจะวิเคราะห์ต่อไปในกระบวนการทำงาน

2) ปัจจัยการผลิต ในงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในความหมายของภาครัฐ ยังมีการใช้สารเคมีทางการเกษตรอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นสารนำเข้าที่ราคาแพง รัฐก็จะจัดหาให้เกษตรกรในราคาถูก ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่รัฐสามารถสนับสนุนได้แก่

- พันธุ์พืช/พันธุ์สัตว์
- สารกำจัดศัตรูพืชแบบธรรมชาติ
- วัสดุ/อุปกรณ์ในการทำเกษตรกรรม ฯลฯ

3) การฝึกอบรม

- 4) องค์ความรู้ในรูปของเอกสาร/สิ่งพิมพ์ และสื่ออื่น ๆ
- 5) การศึกษา ดูงานในพื้นที่ที่ประสบผลสำเร็จ
- 6) การอำนวยความสะดวกในเรื่อง ห้องประชุม/สัมมนา ยานพาหนะ
- 7) ส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมเป็นผู้ประสานงาน หรือร่วมดำเนินงาน อาจจะเป็น คณะทำงาน คณะกรรมการ หรือที่ปรึกษา ในโครงการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

4. เงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ และความล้มเหลวในการพัฒนา เกษตร

กรรมยั่งยืน และแนวทางการสร้างให้เกิดเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จ

การประเมินเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จและล้มเหลว ได้ใช้วิธีประเมินโดยจัดเวที วิเคราะห์ข้อมูล มีผู้เข้าร่วมทั้งหมด 15 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานในกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์มานานทั้งสิ้น โดยการหาจุดอ่อน/จุดแข็ง ศักยภาพ และโอกาสการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยภาพรวม

จุดอ่อน/จุดแข็งในงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของภาครัฐสรุปได้ดังนี้

จุดอ่อน

- ❗ มีการทำงานแบบแยกส่วนตามบทบาทหน้าที่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิด หลักการของการทำ เกษตรกรรมยั่งยืน ที่ต้องมีกิจกรรมแบบหลากหลาย เกี่ยวข้องกับหลายกระทรวงและหลาย กรม
- ❗ ธรรมเนียมปฏิบัติของระบบราชการไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็น แนวคิดทวนกระแส ต้องอาศัยความกล้าที่จะเปลี่ยนแปลง ความสนใจใฝ่รู้ ความคิดสร้างสรรค์ การประสานงานกับหน่วยงาน/บุคคลอื่น การมีส่วนร่วมของเกษตรกร ซึ่งถือเป็นกระบวนทัศน์ ใหม่ในการพัฒนา ที่แตกต่างจากระบบราชการ
- ❗ ระบบการจัดสรรงบประมาณยังเป็นแบบรวมศูนย์ ที่เปลี่ยนแปลงยาก ไม่ยืดหยุ่นตามปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น ทำให้คนทำงานในระดับจังหวัดขาดแรงจูงใจในการเสนอ แผนงานโครงการใหม่ ๆ เพราะขาดความมั่นใจในเรื่องงบประมาณ
- ❗ ส่วนใหญ่ไม่มีการกำหนดตัวชี้วัดผลงานที่ชัดเจนและเหมาะสม วัดแต่ผลงานเชิงปริมาณ (Output) ไม่วัดผลกระทบ (Outcome) หรือแม้ว่าจะมีการประเมินผลที่ดี แต่ส่วนใหญ่ ผลการประเมินไม่ได้นำไปใช้ในการปรับปรุงงาน

- ❗ ข้อมูล/เทคนิค/วิชาการ เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน มีอยู่อย่างกระจัดกระจาย โดยเฉพาะผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ยังไม่มีการนำมาวิเคราะห์ ประมวล และเผยแพร่ให้ถึงมือเกษตรกร
- ❗ พื้นที่สาธิตระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของหน่วยงานที่ชัดเจน เป็นรูปธรรมมีน้อย
- ❗ ไม่เปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในโครงการตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการวางแผน
- ❗ ส่วนราชการไม่มีความมั่นใจ หรือปฏิเสธแนวคิดนี้ซึ่งมีสาเหตุดังนี้สรุปได้ดังนี้

ปัจจัยภายใน

- 1) ไม่มีหลักสูตรการศึกษาเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนในระบบมีเพียงระบบการเกษตรกระแสหลักเท่านั้นที่มีการเรียน การสอนในโรงเรียน ภูมิหลังของทุกคนจึงมีความรู้ความชำนาญ และประสบการณ์ในเกษตรกระแสหลักระดับหนึ่ง แต่แนวคิดของเกษตรกรรมยั่งยืนนั้นแตกต่างโดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ที่ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยยืดหยุ่นนัก
- 2) ระบบการวัดผลงานที่ยังเป็นแบบเดิม คือวัดในเชิงปริมาณ และวัดผลได้เชิงเศรษฐกิจในระยะสั้นเป็นตัวตั้ง ซึ่งแตกต่างจากตัวชี้วัดในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ต้องวัดในเชิงคุณภาพเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งวัดยาก ใช้เวลานาน และยังไม่ชัดเจน ถือเอาเป็นผลงานได้ยาก
- 3) ต้องทำงานร่วมกันหลายฝ่าย ซึ่งถือเป็นความยุ่งยากอย่างหนึ่งของระบบราชการที่มีระเบียบ กฎเกณฑ์และขั้นตอนมากมาย จึงไม่สะดวกหรือเกิดปัญหาในการทำงานร่วมกัน
- 4) งานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน มีกระบวนการทำงานที่ต้องใช้เวลาในการสร้างความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของเกษตรกรให้มากที่สุด และการเข้าใจปัญหาชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งต้องใช้เวลามาก แต่ภาครัฐมีโครงสร้างการทำงานที่มีขนาดใหญ่ จึงยากที่จะสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน

ปัจจัยภายนอก

- 1) กระแสการพัฒนาช่วงก่อนการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ (ก่อนปี 2540) หรือก่อนช่วงแผน ฯ 8 มุ่งเน้นเศรษฐกิจเป็นตัวนำ ดังนั้นทุกภาคการผลิตต้องเดินตามกระแสนี้ ถึงแม้ว่าจะมีการกล่าวถึงการกระจายอำนาจ การพัฒนาการเกษตรแบบผสมผสาน แต่การจัดสรร

งบประมาณในด้านนี้ล้นมีน้อยจึงทำให้คนทำงานในภาครัฐไม่ให้ความสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนมากนัก

- 2) องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนยังไม่มากและชัดเจนพอ ที่จะสร้างความมั่นใจแก่ภาครัฐได้ ในการกำหนดแผนงาน\โครงการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมสู่เกษตรกร
- 3) ความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกองค์กร โดยเฉพาะจากองค์กรพัฒนาเอกชน ยังไม่เกิดขึ้นมากนักในช่วงที่ผ่านมา เพราะการยอมรับและเกื้อกูลซึ่งกันและกันยังมีน้อย การถ่ายทอดองค์ความรู้จากภาครัฐ และกระบวนการทำงานของ NGO ที่ถือว่าเป็นจุดเด่นของทั้ง 2 ฝ่ายจึงยังไม่เกิดขึ้น ถึงแม้จะมีกรอบแผนงานโครงการบรรจุไว้ในแผน ฯ 8 แต่บางงานโครงการยังไม่สามารถปรับลงไปเป็นแผนปฏิบัติการระดับจังหวัดได้

จุดแข็ง

- 🔔 มีองค์ความรู้ด้านเทคนิค /วิชาการ ในเรื่องที่เหมาะสมเจาะจง ไม่ว่าจะเป็นผลงานวิจัยเรื่องดิน ปุ๋ยอินทรีย์ ระบบปลูกพืช ฯลฯ
- 🔔 มีทรัพยากรในการทำงานต่าง ๆ พร้อม
- 🔔 เป็นที่ยอมรับโดยบทบาทหน้าที่ มีหน่วยงานประสานในระดับจังหวัดเกิดขึ้น คือ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดที่สามารถประสานงานกับหลายหน่วยงาน ซึ่งจะสอดคล้องกับแนวคิดและหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน

ศักยภาพ

- ➔ มีนโยบายการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจน ที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8
- ➔ นโยบายการใช้สารเคมี มีแนวโน้มว่าจะปรับเปลี่ยนบ้างเช่นกัน เช่น การประกาศห้ามส่วนราชการโฆษณาสารเคมีเกษตรในสิ่งพิมพ์ของรัฐ เป็นต้น
- ➔ ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้เกษตรกรมีความกดดันที่ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต โดยพยายามพึ่งตนเอง และลดต้นทุนในการผลิต ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการลดการใช้สารเคมีในการเกษตร
- ➔ วิธีคิดของระบบราชการเริ่มปรับเปลี่ยน เมื่อต้องทำงานภายใต้ข้อจำกัดเรื่องงบประมาณ จะทำให้แนวโน้มของการปฏิรูประบบราชการมีความเป็นไปได้ระดับหนึ่ง ที่จะเน้นประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรของหน่วยงานมากขึ้น

- ➔ มีการกล่าวถึงกระบวนการทำงานแบบใหม่ ในเรื่อง “กระบวนการทัศน์ใหม่” ในการพัฒนาที่มุ่งเน้น การวิเคราะห์ปัญหาแบบองค์รวม การทำงานแบบพหุภาคี การมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน
- ➔ มีการประสานงานกันมากขึ้น ระหว่าง ส่วนราชการ (GO) องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) องค์กรธุรกิจ (BO) และ องค์กรประชาชน (PO) เช่น
  - สวพ จัดสัมมนาพหุภาคี เกษตรกรรมแบบยั่งยืนบนที่สูง
  - กษ.จังหวัดพะเยาจัดสัมมนากระบวนการทัศน์ใหม่ในการวางแผนพัฒนาจังหวัด
  - กษ.จว. เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา น่าน แม่ฮ่องสอน มี่งาน/โครงการ/กิจกรรม บางอย่างที่ทำร่วมกับ NGO ในพื้นที่
  - การทำงานของ NGO ร่วมกับกระทรวงมหาดไทย
  - โครงการส่งเสริมการผลิตการบริโภคพืชผักปลอดภัยจากสารพิษ ฯลฯ
- ➔ รัฐธรรมนูญใหม่ ที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบงาน/โครงการของส่วนราชการมากขึ้น อาจจะเป็นแรงผลักดันให้โครงสร้างระบบราชการเปลี่ยนแปลง ให้เห็นความสำคัญประชาชน (เกษตรกร) มากขึ้น
- ➔ สถานการณ์ของประเทศเปลี่ยนแปลง ทำให้ NGO ร่วมมือกับ GO มากขึ้น โดยเฉพาะในฐานะของแหล่งเงินทุนดำเนินงานของ NGO

5. สรุป ข้อเสนอแนะ

5.1 เสนอเชิงนโยบายต่อผู้บริหาร/นโยบาย

มีข้อเสนอแนะจากเวทีระดมความคิด มีข้อสรุปที่เสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

1) ข้อเสนอต่อการปรับปรุงกระบวนการทำงาน

- กำหนดรูปแบบการบริหารโครงการ อาจเป็นคณะทำงานภายในจังหวัดที่สามารถทำงานและประสานกันได้
- ให้องค์กรชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในคณะทำงาน / คณะกรรมการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมยั่งยืนมากขึ้น (เน้นการมีส่วนร่วม)
- ปรับทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานให้เข้าใจและเห็นประโยชน์ของเกษตรกรรมยั่งยืน
- ปรับโครงสร้างของส่วนราชการ ให้เอื้ออำนวยต่อการทำงานในลักษณะบูรณาการ
- ให้มีการทำงานแบบสหวิชาการ

- ให้เวลาระยะหนึ่งในการเสนอโครงการและควรเป็นโครงการที่มาจากระดับพื้นที่โดยตรง มีใช้ระดับบน
- ควรให้แต่ละภูมิภาคเสนอแนวทางการพัฒนามากกว่ากำหนดจากส่วนกลาง
- คิดเสียว่าเจ้าหน้าที่ NGO เป็นส่วนหนึ่งของ GO ในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
- ควรพัฒนาแบบครบวงจร ผลิต - แปรรูป - ตลาด เช่นสร้างอุตสาหกรรมขนาดเล็กในหมู่บ้าน ตำบล
- กำหนดการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นนโยบายของรัฐ เพื่อสนับสนุนโครงการด้านงบประมาณ บุคคลากร ให้โครงการบรรลุผลสำเร็จ
- ปรับรูปแบบการใช้งบประมาณแผ่นดินให้คล่องตัวมากขึ้น
- ใช้แนวคิดเป็นตัวนำในการทำงาน มากกว่างบประมาณ
- ปรับระบบงบประมาณ โดยจัดสรรแก่โครงการโดยตรง ไม่ใช่ผ่านแต่ละกรมแบบปัจจุบัน
- สนับสนุนเครื่องมือในการทำงาน ในการประสานงาน

2) ข้อเสนอต่อการพัฒนาเทคนิควิชาการ

- ควรหารูปแบบหรือระบบเกษตรกรรมยั่งยืนให้เหมาะสมกับพื้นที่ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรในท้องถิ่น
- สนับสนุนในพื้นที่ที่มีศักยภาพ ในเรื่องปัจจัย พันธุ์พืช และความรู้ต่าง ๆ
- ขยายผลจากตัวอย่างเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนสำเร็จ โดยอาจจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิต ที่ดำเนินงานแบบครบวงจร ให้เป็นพื้นที่สาธิตแก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป
- จัดหลักสูตรความรู้ความเข้าใจ หลักการเกษตรกรรมยั่งยืน แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ
- ให้ความสำคัญของงานนี้ เท่ากับงานวิจัยอื่น ๆ (Manday)

5.2 ประเด็นการวิจัย

- 1) การศึกษาความยั่งยืนของระบบไร่หมุนเวียนของกะเหรี่ยงในจ. เชียงใหม่/

แม่ฮ่องสอน

- หลักการ/เหตุผล :**
- เพราะยังไม่มีการศึกษาวิจัยระบบนี้อย่างแท้จริง
  - เพื่อเป็นพื้นฐานในการจัดการทรัพยากรบนที่สูง
  - เพื่อลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรบนที่สูง

ระยะเวลา : ปี 2542

ผู้วิจัย : - หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

- ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน
- ผู้แทนองค์กรชาวบ้าน - นักวิชาการ

รูปแบบ : - เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

- เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนา

2) การวิจัยและพัฒนาความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชในระบบการปลูกข้าวไร่
บริเวณลุ่มน้ำปายจ.แม่ฮ่องสอน

หลักการ/เหตุผล :

- เพื่อทราบความหลากหลายของระบบ
- ค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลาย
- เพื่อหาแนวทางความร่วมมือให้ความหลากหลายนั้นคงอยู่

ระยะเวลา : ปี 2542

ผู้วิจัย : - หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

- ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน
- ผู้แทนองค์กรชาวบ้าน - นักวิชาการ

รูปแบบ : - เป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

- เป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนา

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1

งาน/โครงการที่สนับสนุนแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2541

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
<p>1. การเผยแพร่ อบรม และประชาสัมพันธ์</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การฝึกอบรม ● การประชาสัมพันธ์ ● การศึกษาดูงาน ● สาธิต 	<ul style="list-style-type: none"> ● งานเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ● งานโครงการปกติที่มี กิจกรรมการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ 		<ul style="list-style-type: none"> - สป.กษ. - ชลประทาน - ตรวจบัญชีสหกรณ์ - ประมง - ปศุสัตว์ - ป่าไม้ - พัฒนาที่ดิน - วิชาการเกษตร - ส่งเสริมการเกษตร - ส่งเสริมสหกรณ์ - สปก. - สศก.
<p>2. การวิจัยและพัฒนา</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การปรับปรุงเทคนิค การจัดการระบบการ ผลิต ● การศึกษาด้าน เศรษฐกิจ ● การศึกษาวิจัยด้าน การตลาด 	<p>1) งานวิจัยการเพาะ เลี้ยงสัตว์น้ำจืด</p> <p>2) งานวิจัยการเพาะ เลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง</p> <p>3) งานวิจัยเพื่อการ พัฒนาที่ดิน</p> <p>4) งานวิจัยและ พัฒนาการเกษตร</p>	<p>- จำนวน 182 เรื่อง</p> <p>- จำนวน 135 เรื่อง</p> <p>- วิจัยเพื่อการพัฒนา ที่ดิน 370 เรื่อง</p> <p>- วิจัยและพัฒนาระบบ การเกษตร 11,700 ไร่</p>	<p>- กรมประมง</p> <p>- กรมประมง</p> <p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมวิชาการเกษตร</p>

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
	<p>5) งานวิจัยข้อมูล พื้นฐานการเกษตร</p> <p>6) งานบริการวิเคราะห์ ปัจจัยการผลิตทาง การเกษตร</p> <p>7) โครงการวิจัยเพื่อลด การใช้สารเคมีทาง การเกษตร(ระยะที่ 2)</p>	<p>- รวบรวมวิเคราะห์ และบริการข้อมูลวิชา การเกษตร 24 เรื่อง</p> <p>- ฝึกอบรมและถ่าย ทอดเทคโนโลยี 48 ครั้ง 2,880 คน</p> <p>- วิจัยและทดสอบการ ป้องกันกำจัดศัตรูพืช แบบวิธีผสมผสาน 400 ไร่ งานวิจัยผึ้ง และแมลงอุตสาหกรรม 15 การทดลอง</p> <p>- การเพิ่มผลผลิตและ คุณภาพพืชโดยปุ๋ยชีว ภาพ 10 การทดลอง</p> <p>- วิจัยทดสอบเชื้อจุลิน- ทรีย์ใหม่ที่จะทำปุ๋ย ชีวภาพ 90 แปลง</p> <p>- ผลิตแทนแดง 5 บ่อ</p> <p>- ผลิตเชื้อไมโครไรซา 4 ตัน</p> <p>- วิจัยการนำพืชจุลิน ทรีย์เชื้อไวรัสและวิธี การป้องกันกำจัดบาง ชนิดมาทดแทนการ ใช้สารเคมีในการป้อง กันกำจัดศัตรูพืชและ ศึกษาผลกระทบของ สารเคมีต่อสิ่งแวดล้อม 83 การทดลอง</p>	<p>- กรมวิชาการเกษตร</p> <p>- กรมวิชาการเกษตร</p> <p>- กรมวิชาการเกษตร</p>

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
	8) งานจัดการป่าไม้ (ป่าชายเลน)	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนารูปแบบการผสมผสานวิธีการต่าง ๆ เพื่อลดการใช้สารเคมี 495 ไร่ - ผลิตสารธรรมชาติ (สะเดา) 17,300 ลิตร แผลง 32 ล้านตัว เชื้อจุลินทรีย์เพื่อควบคุมศัตรูพืช 500 ก.ก. - นำร่องการพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตพืชผัก ผลไม้ปลอดสารเคมี - วิจัยด้านป่าไม้ชายเลน 20 เรื่อง 	- กรมป่าไม้
<p>3. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● แหล่งน้ำ ● การปรับพื้นที่ให้สอดคล้องกับระบบการผลิต ● จัดสร้างแหล่งอาศัยสัตว์น้ำ ● การฟื้นฟูปลูกป่าชายเลน 	<p>1) งานศูนย์บริการเกษตรกรเคลื่อนที่</p> <p>2) งานชลประทานขนาดเล็ก</p> <p>3) โครงการขุดลอกหนองน้ำและคลองธรรมชาติ</p>	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติ 1,420 แห่ง - 241 แห่ง - 659 แห่ง 	<ul style="list-style-type: none"> - กรมชลประทาน กรมชลประทาน กรมชลประทาน

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
	4)โครงการฝายขวางเก็บ กักน้ำตามลำน้ำธรรมชาติ	- 5 แห่ง	- กรมชลประทาน
	5)โครงการฟื้นฟู ทะเลไทย	- จัดสร้างแหล่งอาศัย และเพิ่มมูลค่าสัตว์น้ำ 11 แห่ง - ส่งเสริมการเพาะเลี้ยง สัตว์น้ำชายฝั่ง 500 ราย	- กรมประมง
	6) งานประมงหมู่บ้าน	- ประมงโรงเรียนใน เขตพื้นที่ทั่วไปและลำ ห้วย 450 แห่ง - ประมงโรงเรียน 40 แห่ง	- กรมประมง
	7) งานพัฒนาแหล่งน้ำ ขนาดเล็ก	- ปรับปรุงพื้นที่จัด ระบบการใช้ที่ดินและ ระบบการใช้น้ำ 50,000 ไร่	- กรมพัฒนาที่ดิน
	8) โครงการแหล่งน้ำใน ไร่นา (ระยะที่ 2)	- ก่อสร้างแหล่งน้ำใน ไร่นา 14,000 บ่อ	- กรมพัฒนาที่ดิน
	9) งานพัฒนาแหล่งน้ำ ขนาดเล็ก	- ก่อสร้างแหล่งน้ำ ขนาดเล็ก 200 แห่ง	- กรมพัฒนาที่ดิน
	10)โครงการจัดหาน้ำ กินน้ำใช้ในเขต สหกรณ์การเกษตร	- จุดสระน้ำขนาด 1,260 ลบ.ม. 7,635 บ่อ	- กรมส่งเสริมสหกรณ์
	11)โครงการจัดหาน้ำ กินน้ำใช้ในเขต สหกรณ์นิคม	- จุดสระน้ำขนาด 1,260 ลบ.ม. 1,000 บ่อ - แหล่งน้ำอื่น ๆ 346 แห่ง	- กรมส่งเสริมสหกรณ์

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
	12) งานจัดการป่าไม้	- ปลูกป่าชายเลน 3,000 ไร่	- กรมป่าไม้
	13)โครงการสำรวจ และจัดที่ดิน (ระยะที่ 2) 14)โครงการจัดหาน้ำ กินน้ำใช้ในเขต ปฏิรูป ฯ (ระยะที่ 2) 15)โครงการพัฒนาราย ได้และปรับปรุง โครงสร้างการผลิต	- มอบเอกสารสิทธิ์ สปก.4-01/150000 ฉบับ - ก่อสร้างแหล่งน้ำ จำนวน 474 แห่ง - จุดสระน้ำในไร่นา 13,780 บ่อ	- สปก. - สปก. - สปก.
4. การจัดการดินและปุ๋ย <ul style="list-style-type: none"> ● การจัดการดินที่มีปัญหา ● ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ ● การปรับปรุงบำรุงดิน 	1) งานอนุรักษ์ดิน และน้ำ	<ul style="list-style-type: none"> - จัดทำแผนอนุรักษ์ดิน และน้ำ 200,000 ไร่ - จัดหาพันธุ์พืชคลุมดิน 170 ตัน - ส่งเสริมการปลูกและ ใช้ประโยชน์หญ้า แฝก 110 ล้านกล้า - อนุรักษ์ สำรวจ รวบรวม พัฒนาทรัพยากร พันธุกรรม พืชสมุนไพร ไพร่ 8 การทดลอง - รวบรวมและอนุรักษ์ พันธุกรรมพืชสวน 110 ไร่ - ศึกษาวิธีการเก็บ รักษาพันธุ์จุลินทรีย์ ดิน เพื่อให้มีการใช้ อย่างยั่งยืน 225 คย. 	- กรมพัฒนาที่ดิน

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
	<p>2) งานพัฒนาเกษตร ที่สูง</p> <p>3) โครงการพัฒนาพื้นที่ ดินเค็ม (ระยะที่ 2)</p> <p>4) โครงการพัฒนา ทุ่งกุลาร้องไห้</p> <p>5) โครงการพัฒนาที่ดิน ชุมชนบนพื้นที่สูง (ระยะที่ 2)</p> <p>6) โครงการจัดการดิน และปุ๋ย</p> <p>7) โครงการพัฒนาพื้นที่ ดินเปรี้ยว</p> <p>8) งานปรับปรุงบำรุง ดินเพื่อเกษตรกรรม</p>	<p>- จัดทำระบบอนุรักษ์ ดินและน้ำ 5,000 ไร่</p> <p>- จัดห้ามลี้ดพันธุ ปรับปรุงดินเค็ม 170 ตัน</p> <p>- ส่งเสริมการปรับปรุง พื้นที่ดินเค็ม 33,000 ไร่</p> <p>- ก่อสร้างระบบ อนุรักษ์ดินและน้ำ 100,000 ไร่</p> <p>- จัดระบบอนุรักษ์ดิน และน้ำ 4,000 ไร่</p> <p>- จัดห้ามลี้ดพันธุพืช ปรับปรุงบำรุงดิน 1,200 ตัน</p> <p>- ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยพืช สด ส่งเสริมการทำ ปุ๋ยหมัก 0.05 ล้านไร่</p> <p>- บริการวิเคราะห์ดิน 3,920 หมู่บ้าน</p> <p>- ส่งเสริมและแก้ไขพื้นที่ ดินเปรี้ยว 50,000 ไร่</p> <p>- ส่งเสริมการปรับปรุง บำรุงดิน 55,250 ไร่</p>	<p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมพัฒนาที่ดิน</p> <p>- กรมส่งเสริมการเกษตร</p>

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
<p>5) การสนับสนุนระบบ การผลิต</p> <ul style="list-style-type: none"> ● พันธุ์พืช ● พันธุ์สัตว์ ● เงินกู้ ● การป้องกันและกำจัด ศัตรูพืชและวัชพืช 	<p>1) งานพัฒนาการผลิต พันธุ์สัตว์น้ำจืด</p> <p>2) งานพัฒนาการผลิต พันธุ์สัตว์น้ำชายฝั่ง</p> <p>3) โครงการปรับโครงสร้าง และระบบการผลิตการเกษตร (ระยะที่ 2)</p> <p>4) งานผลิตพันธุ์สุกร สัตว์ปีก และสัตว์อื่น</p> <p>5) งานพัฒนาป่าชุมชน</p> <p>6) งานจัดการป้องกัน และกำจัดศัตรูพืช</p> <p>7) โครงการส่งเสริม การเกษตรในเขตพื้นที่ เฉพาะ</p>	<p>■ ผลิตพันธุ์สัตว์น้ำจืด 700 ล้านตัว</p> <p>■ ผลิตพันธุ์สัตว์น้ำ 300 ล้านตัว</p> <p>■ สนับสนุนพันธุ์สัตว์ น้ำและอาหารสัตว์น้ำ เพื่อปล่อยในสระน้ำ ในไร่นา</p> <p>■ ส่งเสริมการทำไร่นา สวนผสม 320,000 ไร่</p> <p>■ ผลิตพันธุ์สุกร สัตว์ ปีกสนับสนุน เกษตรกร จำนวน 2.2 ล้านตัว</p> <p>■ สนับสนุนการพัฒนา ป่าชุมชน 700 หมู่บ้าน</p> <p>■ ส่งเสริมป้องกันและ กำจัดศัตรูพืชทาง ชีววิธีและวิธีผสม ผสาน 985,370 ไร่</p> <p>■ ส่งเสริมการปลูกพืช 15,900 ไร่</p>	<p>- กรมประมง</p> <p>- กรมประมง</p> <p>■ กรมประมง</p> <p>- กรมส่งเสริมการเกษตร</p> <p>- กรมปศุสัตว์</p> <p>- กรมป่าไม้</p> <p>- กรมส่งเสริมการเกษตร</p> <p>- กรมส่งเสริมการเกษตร</p>

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
<p>6. การจัดการผลผลิต หลังการเก็บเกี่ยว</p> <ul style="list-style-type: none"> ● การรักษาคุณภาพผลผลิต ● การแปรรูป ● การบรรจุภัณฑ์ 	<p>8. โครงการปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพผลิตผล ฯ ของสถาบันเกษตรกร</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ ผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่าย ■ เมล็ดพันธุ์ข้าว 24,200 ตัน ■ เมล็ดพันธุ์ถั่วเหลือง 2,430 ตัน 	<p>- กรมส่งเสริมสหกรณ์</p>
	<p>9. งานสหกรณ์การเกษตร</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ ผลิตกิ่งพันธุ์ไม้ผลจำหน่าย จำนวน 60,000 กิ่ง ■ ก่อสร้างโรงเรือนป้องกันแมลงศัตรูพืชให้แก่สมาชิกสหกรณ์ จำนวน 30 หลัง 	<p>- กรมส่งเสริมสหกรณ์</p>
	<p>1) โครงการวิจัยและพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรในระดับท้องถิ่น</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ วิจัยการผลิตเครื่องดื่มนิตต่าง ๆ จากผักและผลไม้ 3 การทดลอง ■ วิจัยการแปรรูปผักและผลไม้ พืชหัว ถั่ว ธัญพืช เป็นผลิตภัณฑ์อาหาร 2 การทดลอง 	<p>- กรมวิชาการเกษตร</p>
	<p>2) โครงการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จากข้าว</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ ต่างกัน 4 เรื่อง 	<p>- กรมวิชาการเกษตร</p>
	<p>3) โครงการสร้างนางเก็บเกี่ยวผลผลิตของเกษตรกร</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ สร้างนางพร้อมลานตาก 50 แห่ง 	<p>- กรมส่งเสริมการเกษตร</p>

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
7. การจัดการด้าน การตลาด <ul style="list-style-type: none"> ● ตลาดรองรับผลผลิต 	1) โครงการตรวจสอบ คุณภาพผลิตภัณฑ์สัตว์ น้ำ	<ul style="list-style-type: none"> ■ ตรวจสอบ/วิเคราะห์ คุณภาพ ผลิตภัณฑ์ สัตว์น้ำ จำนวน 35,850 ตัวอย่าง ■ ตรวจสอบคุณภาพกุ้ง ทะเลจากแหล่งเพาะ เลี้ยง 4,800 ครั้ง 	- กรมประมง
	2) โครงการพัฒนาตลาด ปศุสัตว์	■ ตั้งตลาดโค-กระบือ สาธิต จำนวน 1 แห่ง	- กรมปศุสัตว์
	3) โครงการพัฒนาการ ผลิตและควบคุม ศัตรูพืช ผลไม้ เพื่อการ ส่งออก	■ แปลงควบคุมศัตรูพืช จำนวน 151 แปลง	- กรมส่งเสริมการเกษตร
	4) โครงการจัดตั้งตลาด กลางผลผลิตเกษตร ประจำตำบลของ สหกรณ์	■ การก่อสร้างตลาด กลางผลผลิตเกษตร ให้สหกรณ์ จำนวน 30 แห่ง	- กรมส่งเสริมสหกรณ์
8. การจัดตั้งกลุ่มและ เครือข่ายเกษตรกรกรม ยั่งยืน <ul style="list-style-type: none"> ● การเสริมสร้าง ศักยภาพในการจัดตั้ง กลุ่มและเครือข่ายเพื่อ การจัดการด้านการ ผลิตการตลาดและ สิ่งแวดล้อม 	1) งานสหกรณ์ การเกษตร	- จัดตั้งสหกรณ์การ เกษตรตามความ พร้อมของชุมชน 150 สหกรณ์	- กรมส่งเสริมสหกรณ์

องค์ประกอบกิจกรรม ของระบบเกษตรยั่งยืน	งาน/โครงการ งบประมาณ ปี 2541	เป้าหมาย	หน่วยงาน
	1) งานสหกรณ์พาณิชย์ ธนกิจและบริการ	- จัดตั้งสหกรณ์นอก ภาคการเกษตรตาม ความพร้อมของชุมชน ชน 187 สหกรณ์	- กรมส่งเสริมสหกรณ์
	3) งานสหกรณ์ภูมิภาค	- ส่งเสริมสหกรณ์ที่ตั้ง แล้ว จำนวน 55,605 สหกรณ์	- กรมส่งเสริมสหกรณ์
9. การพัฒนา ส่งเสริม ระบบเกษตรกรรม ยั่งยืน	1) โครงการพัฒนารายได้ และปรับปรุง โครงสร้างการผลิต	- ปรับรูปแบบการผลิต ทางการเกษตร จำนวน 2,800 ราย	- สปก.
	2) โครงการอนุรักษ์และ พัฒนาแบบผสมผสาน ในเขตปฏิรูปที่ดิน (พื้นที่เขตกันชน)	- ส่งเสริมเกษตรกรจัด ทำเกษตรนิเวศน์ เกษตรผสมผสาน จำนวน 450 ครอบ ครัว - บริการเครื่องจักรกล ชุดแหล่งน้ำ 1.8 ล้าน ลบ.ม.	- สปก.

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ภาคผนวก 3

รายชื่อเกษตรกรที่ทำเกษตรยั่งยืน ปี 2541 ที่ดำเนินงานโดย สวพ.1 เชียงใหม่

ลำดับ	ชื่อ/ที่อยู่เกษตรกร	ชื่อระบบ	ปีที่เริ่มทำ	กิจกรรม
	หมู่ 3 ต.น้ำแพร่ อ.พร้าว จ. เชียงใหม่ (สหกรณ์น้ำค่อมอำเภอพร้าว)			
1	นายสงบ ไชยวงศ์	ฟาร์มผสมผสาน	2540	แปลงนา+ไม้ผล+พืชไร่+ พืชผัก+บ่อปลา+เลี้ยงไก่
2	นายสวิง ฟองแก้ว	ฟาร์มผสมผสาน	2540	แปลงนา+ไม้ผล+พืชไร่+ พืชผัก+บ่อปลา
3	นายศรีนวล สิงห์ตา	ฟาร์มผสมผสาน	2540	แปลงนา+ไม้ผล+พืชผัก +บ่อปลา+เลี้ยงไก่
4	นายเหรียญ เกิดไกล	ฟาร์มผสมผสาน	2540	แปลงนา+ไม้ผล+พืชผัก +บ่อปลา+เลี้ยงไก่
5	นางศรีมอญ ไชยแก้ว	ฟาร์มผสมผสาน	2540	แปลงนา+ไม้ผล+พืชผัก +บ่อปลา+เลี้ยงไก่
	<u>โครงการผลิตผักอนามัย ฯ</u>			
1	นายดวงคำ ทองมณี 149 ม.9 ต.แม่หอพระ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่	ผักปลอดสารพิษ	2539	ผลิตผักในมุ้ง
2	นายประพันธ์ หอประหลาด 111 ม.9 ต.แม่หอพระ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่	ผักปลอดสารพิษ	2539	ผลิตผักในมุ้ง
3	นายดวงจันทร์ ชมภู 63 ม.9 ต.แม่หอพระ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่	ผักปลอดสารพิษ	2539	ผลิตผักในมุ้ง
4	นายใจ ศรีสุภา 78 ม.9 ต.แม่หอพระ อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่	ผักปลอดสารพิษ	2539	ผลิตผักในมุ้ง
ลำดับ	ชื่อ/ที่อยู่เกษตรกร	ชื่อระบบ	ปีที่เริ่มทำ	กิจกรรม

			เริ่มทำ	
	<u>หมู่บ้านบริเวณศูนย์พัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่</u>			
1	นายดวงฤทธิ์ ก้องแก้ว	ฟาร์มผสมผสาน	254 1	พืช+ประมง+สัตว์
2	นายจรัญ สูดสวาท	ฟาร์มผสมผสาน	254 1	พืช+ประมง+สัตว์
3	นายประสงค์ ทองคำฟู	ฟาร์มผสมผสาน	254 1	พืช+ประมง+สัตว์
4	นายทวี ทาวรรณ	ฟาร์มผสมผสาน	254 1	พืช+ประมง+สัตว์
5	นายประเสริฐ ทลาบุญ	ฟาร์มผสมผสาน	254 1	พืช+ประมง+สัตว์
6	นายศิลา เทียมขิง	ฟาร์มผสมผสาน	254 1	พืช+ประมง+สัตว์
7	นายอนันต์ เทพบุญ	ฟาร์มผสมผสาน	254 1	พืช+ประมง+สัตว์
	<u>บ้านภูดิน ต.แม่หอพระ</u>			
	<u>อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่</u>			
8	นายแก้ว ปัญญา	ฟาร์มผสมผสาน	254 0	ไม้ผล+พืชผัก+ปลา+ สัตว์
9	นายเกียงคำ กมลรัตน์	ฟาร์มผสมผสาน	254 0	ไม้ผล+พืชผัก+ปลา+ สัตว์
	<u>จังหวัดพะเยา</u>			
1	นายสวัสดิ์ เจริญใจ บ้านใหม่แท่นคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	253 9	สระ+ไม้ผล+พืชไร่+ พืชสวน
2	นายประสงค์ เจริญใจ บ้านใหม่แท่นคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	253 9	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่
3	นายนवल กันทะวงศ์	ฟาร์มผสมผสาน	253 9	ไม้ผล+พืชไร่+ปศุสัตว์

บ้านใหม่แทนคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา			
---	--	--	--

ลำดับ	ชื่อ/ที่อยู่เกษตรกร	ชื่อระบบ	ปีที่เริ่มทำ	กิจกรรม
4	นายกลาบ ชัยชนะ บ้านใหม่แทนคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	2539	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่
5	นายเฉลิมพล พันธุ์พืช บ้านใหม่แทนคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	2539	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่+ปศุสัตว์
6	นายจรัส ชัยชนะ บ้านใหม่แทนคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	2539	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่
7	นายแก้วมา ไม้สม บ้านใหม่แทนคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	2539	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่+ปศุสัตว์
8	นายจันทร์ ขอบใจ บ้านใหม่แทนคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	2539	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่
9	นายคำ ไม้สม บ้านใหม่แทนคำ ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	2539	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่+ปศุสัตว์
10	นายวัลลภ เลิศสุวรรณ บ้านทุ่งเต็มศรี ต.ท้ายสวน อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา	ฟาร์มผสมผสาน	2539	บ่อปลา+ไม้ผล+พืชไร่

ที่มา ; สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขต 1 เชียงใหม่

ผลการปฏิบัติงานโครงการหมู่บ้านพัฒนาที่ดิน จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับ	สถานที่ดำเนินการ	พื้นที่ (ไร่)	งบประมาณ (บาท)	ปีงบประมาณ
1	บ้านสหกรณ์ ม.2 ต.สหกรณ์ กิ่ง อ.แม่ออน	428	669,161	2533
2	บ้านแม่เลิม ม.2 ต.บ้านเป้า อ.แม่แตง	1,358	678,300	2534
3	บ้านสันห้าง ม.3,บ้านปากอ ม.4,ต.บ้านหลวง อ.แม่สาย	1,383	1,269,040	2535
4	บ้านสหกรณ์ ม.8 ต.เมืองงาย อ.เชียงดาว	4,023	1,110,370	2535
5	บ้านห้วยห้า ม.11 ต.แม่สอย,บ้านนากบ ม.2 ต.บ้านแปะ อ.จอมทอง	459	462,420	2535
6	บ้านแม่แพง ม.6 ต.แม่ป๋ง อ.พร้าว	3,355	221,200	2535
	รวม	9,220	3,063,030	
7	บ้านแม่เลิม ม.2 ต.บ้านเป้า อ.แม่แตง	1,758	324,000	2536
8	บ้านป่าเขม ม.4 ต.แม่แว่น อ.พร้าว	2,656	1,864,080	2536
9	บ้านบ่อสลี ม.6 ต.บ่อสลี อ.ฮอด	934	899,400	2536
10	บ้านโป่งกว่าว ม.3 ต.สะเมิงเหนือ อ.สะเมิง	621	448,000	2536
11	บ้านห้วยจะค่าน ม.6 ต.ปิงโค้ง อ.เชียงดาว	1,475	275,000	2536
	รวม	7,444	3,810,480	
12	บ้านแม่ปาน ม.10 ต.ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม	1,726	980,600	2537
13	บ้านห้วยแก้ว ม.3 ต.แม่แฝก อ.สันทราย	1,400	703,000	2537
14	บ้านกิวจำปี ม.11,บ้านดงป่าสัก ม.9 ต.ศรีดงเย็น	464	683,000	2537

	อ.ไชยปราการ			
15	บ้านโป่งกว่าว ม.3 ต.สะเมิงเหนือ อ.สะเมิง	911	924,00 0	2537
16	บ้านสหกรณ์ ม.6 ต.สหกรณ์ กิ่ง อ.แม่ออน	428	1,019, 300	2537
17	บ้านห้วยทราย ม.8 ต.แม่ป๋ม อ.พร้าว	676	766,00 0	2537
	รวม	5,60 5	5,075, 900	

ลำดับ	สถานที่ดำเนินการ	พื้นที่ (ไร่)	งบประมาณ (บาท)	ปีงบประมาณ
18	บ้านกาดฮาว ม.3 ต.สะลงอ อ.แมริม	503	824,600	2538
19	บ้านโป่งกุ่ม ม.4 ต.ป่าเมียง อ.ดอยสะเก็ด	946	2,384,600	2538
20	บ้านโป่งโค้ง ม.11 ต.โป่งทุ่ง อ.ดอยเต่า	1,023	1,163,600	2538
	รวม	2,472	4,372,800	
21	บ้านห้วยไคร้ ม.5 ต.เปียงหลวง อ.เวียงแหง	468	554,600	2539
22	บ้านแม่บวนใต้ ม.10 ต.โป่งทุ่ง อ.ดอยเต่า	678	1,195,400	2539
23	บ้านมุเซอ ม.5 ต.ม่อนจอง อ.อมก๋อย	605	1,252,000	2539
	รวม	1,751	3,002,000	
24	บ้านโป่งสามัคคี ม.6 ต.ป่าเมียง อ.ดอยสะเก็ด	416	886,900	2540
25	บ้านมุเซอ ม.5 ต.ม่อนจอง อ.อมก๋อย	500	1,026,900	2540
26	บ้านปางควาย ม.8 ต.แม่งอน อ.ฝาง	1,286	1,016,400	2540
	รวม	2,202	2,930,200	
	26 แปลง	30,480	23,601,871	รวม 8 ปี

ข้อมูลหมู่บ้าน IPM ของจังหวัดเชียงใหม่ ปี 2541

ลำดับ	ชื่อบ้าน	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ	เกษตรกร (คน)	กิจกรรม
1	สันป่ากว้าว	10	ท่าวังตาล	สารภี	25	พืชผัก, ลำไย
2	ม่วงคำ	3	โป่งแยง	แมริม	67	พืชผัก, ไม้ดอก
3	แม่ฮ้อโน	8	แม่นะ	เชียงดาว	120	พืชผัก, มะม่วง
4	สันปง	5	สันทราย	พร้าว	30	ข้าว, ถั่วเหลือง
5	น้ำบ่อหลวง	2	น้ำบ่อหลวง	สันป่าตอง	24	ข้าว, ถั่วเหลือง